

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04959

MOTIVN FUN TSIG UN TSIGELE

Abraham Backer

Permanent preservation of this book was made possible

by Arthur Minerof

in memory of

Pearl Cotler Minerof

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אברהם בעקער

מאַטיוון
פון ציג און ציגעלע

אַ שטודיע

ה. לייוויק - פאַרלאַג

בנימ פאַראיין פון יידישע שרייבערס
און זשורנאַליסטן אין ישראל

ABRAHAM BACKER

MOTIVES OF GOAT AND KID

A Study

H. Leivik Publishing House
30 Dov Hoz St. Tel-Aviv 63416, ISRAEL

ה. לייויק-פארלאג, תל-אביב, רח' דוב הוז 30

© Copyrikht 1987

All rights reserved

אלע רעכט געהערן דעם מחבר
כל הזכויות שמורות למחבר
נדפס בישראל תשמ"ז
דפוס משה חמיאל . תל-אביב . טל : 333055

אינהאַלט

אָרײַנפיר־וואָרט	5
דער ציג־מאַטיוו אין דער מיטאַלאָגיע פון פעלקער	9
דער ציגעלע־מאַטיוו אין תנ"ך	18
די ציג אין דער תלמודישער אגדה	22
פון אַמאַלטעיאַ ביז צו חד גדיא און נאָך ווייטער...	29
דער מהות פון פּאַלקסליד	33
פּאַלקסלידער נוסח חד גדיא	35
ליטעראַרישע חד גדיא־לידער	45
ליטעראַרישע ציגלידער	49
דער ציג־מאַטיוו אין הומאַר	81
די ציג און דער שניידער	93
דאָס ציגעלע אין וויגלידער	95
דאָס ציגעלע אין טרויער־לידער	103
די ציג אין דער קונסט	140
די ציג אין דער אסטראָלאָגיע און אין דער געאָגראַפיע	148
ביבליאָגראַפיע	153
אינדעקס פון נעמען	158

אַרײַנפיר-װאָרט

שפילעוודיק, ערנסט גייט אַרום דאָס ציגעלע אין דער ייִדישער ליטעראַטור.

אַברעם בעקער פּאָלגט נאָך איר שיינקייט, איר צער, איר שטילקייט.

אַזוי ווי די פּאַווע, אַזוי דאָס ציגעלע. מיט אַ סך ליבשאַפט נעמט עס אויף אין ליד, אין פּראָזע דער ייִדישער דיכטער, דער ייִדישער פּראָזאַיקער.

ביי קאַדיע מאַלאַדאַווסקי איז שוין דאָ אַ פּאַסטער, וואָס האָט אַפילו קיין ציג נישט געהאַט, אַבער לאַנקעס גרינע האָט ער יאָ געהאַט.

אַן אַ ציג ליגן פּאַרטריקנט די לאַנקעס די גרינע.

אַברעם בעקער גייט מיט אַ סך ליבשאַפט אויף די גרינע לאַנקעס פון דער ייִדישער דיכטונג, אויף זיי שפּרינגט אַרום דאָס ציגעלע מיט חן, מיט פּחד.

דאָס ציגעלע פון חד-גדיא שאַלט און קנאַלט מיט אַ מוסר-השכל. דער ייִדישער דיכטער איז איר שומר. אַברעם בעקער איז אַ געטרייער וועכטער פון דעם מאַטיוו.

דער מחבר פון דעם עסיי טאַגט און נעכטיקט אין די שורות פון צענדליקער דיכטער, וועלכע האָבן געשפּייזט דאָס ליד מיט דעם ווונדערלעכן מאַטיוו: דאָס ציגעלע.

אברהם בעקער

„איין ציקליין, איין ציקליין / דאָס האָט געקויפט דאָס פּאַטער-
ליין / אום צוויי שילינג-פעניג“, איז געקומען די יידישע מאַמע און
האָט אויסגעזונגען דאָס שענסטע און פּאַפּולערסטע ליד:
„אונטער יאַנקעלעס וויגעלע שטייט אַ גאַלדן ציגעלע / דאָס
ציגעלע איז געפאַרן האַנדלען / ראָזשינקעס מיט מאַנדלען.“
איז געקומען איציק מאַנגער און האָט באַפּרייט דאָס ציגעלע
פון די שטריק, פון ענגשאַפט און האָט אים געשאַנקען אַריכות-
ימים אויף די גרינע לאַנקעס: „טאָ ווּזשע איז דאָס ציגעלע? /
ס'שפּרינגט אַרום אין פעלד / און האָט הנאה פון דער זון / און
פון דער גאַנצער וועלט“.

און דאָכט זיך אינר, אַז אַברהם בעקער, גייענדיק אין די פּוס-
טריט פון דעם מאַטיוו מיט אַ סך ליבשאַפט, קענטשאַפט און אַחירות,
שפּרינגט אויך אַרום אין פעלד און האָט הנאה פון דעם סדר-יום
און סדר-עולם פון אַ ציגעלע, וואָס שפּרינגט אַרום אין פעלד.
דאָס ציגעלע האָט צוגעמעקעט דעם מילדן ניגון. ביז היינט צו
טאָג, ווי נאָר ס'איז דאָ אַ יידישע היים מיט אַ זשאַרקעלע שלוה,
קומט אָן דאָס ציגעלע מיט דער יידישער מאַמע ביים קינדס וויגל.
קלענער, איינגעשרומפענער איז געוואָרן דער חלום פון קינד,
ווען דער שוחט האָט דאָס ציגעלע געקוילעט. צעברעקלט איז דער
חלום געוואָרן, ווען מאַנגער האָט אויסגעזונגען:

„אונטער יאַנקעלעס וויגעלע / ליגט געקוילעט דאָס גאַלדענע
ציגעלע — ס'איז די שעה פון בלוט און געשפענסטער“.

אַברהם בעקער נעמט אויף אין אַן אַרומנעמענדיקן עסיי דעם
ציטער און פּלאַטער, דעם ניגון און אויך דעם וויי פון אַ ליטעראַ-
רישן לעבעדיקן מאַטיוו: דאָס ציגעלע. עפעס דאָכט זיך, אַז דער
מחבר אַליין איז פאַרמישפט געוואָרן, ווען ער גייט פון דיכטער צו
דיכטער אַנטיליען שורות פון אַזאַ חשובן מאַטיוו אין אונדזער
יידישער ליטעראַטור.

דער מחבר שטייט ניט פון דער ווייטנס. ער איז אַ מיטגייער

מיט דעם ציגעלע-מאָטיוו. דער מחבר גיט צו דאָס זיניקע : ידיעה, ריטעם, סטיל, ליכטיקייט.

חלום און וואָר אין אונדזער ציגעלע : „שלאָף מיין קינד, מיין טייערס, / איבער טויטע וועגן, / איבער טויטע דערפער, / גייט אַ טויטער רעגן. / אונטערן רעגן דאָס עלנטע ציגעלע, / וואָס יאָגט נאָכן פאַרשוונדענעם יינגעלע“.

אַברעם בעקער יאָגט נאָך דאָס עלנטע ציגעלע, נאָכן פאַר-שוונדענעם יינגעלע און עס קומט אים דערפאַר אַ יישר-כוח.

ד"ר י. ח. בילעצקי

דער ציג-מאַטיוו אין דער מיטאַלאָגיע פון פעלקער

דער מאַטיוו פון דער ציג ציט זיך אַזש פון די גאַר ווייטע, אין נעפל איינגעהילטע הויכקייטן פון אַלימפּ, דאָס ווינאַרט פון די געטער.

דאָס ווייסינקע, דעליקאַטע, נישט גאַר אימפּאַזאַנטע באַשע-פעניש, די ציג מיטן נאָמען אַמאַלטעיאַ איז, לויט דער גריכיש-רוימישער מיטאַלאָגיע, געווען מיט איר מילך די שפייזערין פון דעם שפעטער געוואָרענעם פּאַטער פון די געטער, זעוס! (רוימיש: יופיטער), ווען זיין מוטער, די געטין העראַ (רוימיש: יונאַ) האָט אים אויסבאַהאַלטן אין אַ הייל ביי די נימפעס, פּדי זיין פּאַטער, קראַנאַס, זאָל אים נישט איינשלינגען, ווי ער האָט דאָס געטאַן מיט די אַנדערע קינדער, זיי זאָלן נישט קענען צונעמען ביי אים די הערשאַפט.

איינער פון די הערנער פון דער ציג האָט זיך אַפּגעבראַכן, האָבן אים די נימפעס אַנגעפילט מיט נעקטאַר און אַמבראַזיאַ פאַר דעם קינד — זעוס. דער דאָזיקער האָרן איז געוואָרן דער סימבאָל-לישער „האַרן פון שפע“.

ווען זעוס איז גרויס געוואָרן און געקומען צו דער מאַכט, האָט ער צוליב דאַנקבאַרקייט, דערהויבן אַמאַלטעיאַ צום הימל, זי פאַרוואַנדלט אין אַ שטערן מיטן נאָמען קאַפעללאַ און אין דער קאַנסטעלאַציע קאַפּריקאָרן (האַרן פון ציג), באַקאַנט אין אונדזער לשון, ווי מזל גדי.

אויך אן אנדערע ציג איז געווען א זייגערין פון א גאט, עסקר-לאַפּ, דעם זון פון אַפּאַלאַ, ווען די מוטער איז געשטאַרבן ביי זיין געבורט. עסקולאַפּ האָט געקענט היילן קראַנקע און אַפילו מחייה מתים געווען מענטשן. ער ווערט באַטראַכט ווי דער פאַטראָן פון די דאָקטוירים.

אַפּראַדיטע (רוימיש: ווענוס), די געטיץ פון שיינקייט, ליבע און סעקסועלן רייז, איז געווען שטאַרק פאַרליבט אין דעם שיינעם, יונגן גריך, אַדאַניס, וואָס ווערט פאַרגעשטעלט ווי אַ פאַסטור פון שאַף און ציגן, שפּילנדיק אויף אַ פּלייט.

סילענע (לונאַ), די געטיץ פון דער לבנה, האָט זיך פאַרליבט אין דעם שיינעם פאַסטור, ענדימיאַן, וועלכער, אויף איר בקשה, איז באַשאַנקען געוואָרן דורך זעוס מיט אייביקער יוגנט-שיינקייט, אָבער אויך מיט אַן אייביקן שלאָף. די לבנה-געטיץ פלעגט אים באַזוכן פון צייט צו צייט; באַווונדערן איר פאַסיוון געליבטן און באַוואַכן זיינע שאַף, עס זאָל זיי נישט פאַסירן קיין שום שלעכטס און זיי זאָלן זיך גוט פיטערן און פאַרמערן.

פאַן, דער גאָט פון די פאַסטוכער פון שאַף און ציגן, פון לאַנ-קעס, פון ביימער, וועלדער און פון פעלדער און שפעטער פון גאַנצן אוניווערס, האָט געהאַט הערנער און פיסלעך פון אַ ציגן. ער איז געווען דער פאַטראָן פון די פאַסטוכער, וואָס האָבן אים געבראַכט קרבנות בעיקר פון ציגן-בעק. פאַן איז אויך געווען דער דערפינדער פון דער זיבנערנדיקער פאַסטור-פלייט.

אַגב, זיין דערשיינונג האָט גראַד אַנגעוואָרפן אַ שרעק און פון דעם נעמט זיך דאָס וואָרט פאַניק, וואָס באַדייט אימה, טעראָר. דיאַניזעס (רוימיש: באַקוס), דער גאָט פון וויין, שפרות און הויליאַנקעס, קאַרנאַוואַלן און באַקאַנאַליען, ווערט פאַרגעשטעלט אין אַ לבוש פון ציגן-פעלן און מיט צוויי ציגן-הערנערלעך אויפן שטערן.

ער האָט געלעבט אויף דער ערד און פלעגט וואַנדערן איבער

בערג און וועלדער, פארפישופנדיק מיט זיין שפילן יעדע חיה. די סאטירן, דאָס זענען געווען פעלד-חיות, קליינע גייסטער, נישט קיין מזיקים, וואָס טאַנצן אין די חורבות מיט די ווילדע חיות און נאַכט-פייגל. זיי האָבן געהאַט דעם אויסזען ווי ציגן-בעק. זיי זענען געווען באַגלייטערס פון דיאַניזעס (באַקוס), און פלעגן אָפט טראָגן מוזיק-אינסטרומענטן, מיינסטנס פלייטן. אין גריכנלאַנד, האָבן די סאטירן געשאַפן דעם כאַר אין אַ סאַטירישער דראַמע.

אינעם דיאַניזעס-קולט איז דער באַק געווען דער הייליקער קרבן. די באַקבאַנטן פלעגן צערייסן זיין פלייש און רוערהייט עס אויפּעסן, פּדי אַריינצונעמען אין זיך גאַטס קראַפט, ווייל דער קרבן איז אידענטיפיצירט געוואָרן מיט דעם גאַט אַליין.

אַגב, אַן ענלעכקייט קאָן מען געפינען הונדערטער יאָרן שפּע-טער אין דער סאַקראַמענטאַלער קריסטלעכער מיסטעריע פון עסן דאָס הייליקע ברויט (די האַסטיע) און טרינקען פון הייליקן וויין, וואָס שאַפן די קאָמוניע, די ספּיריטועלע פאַראייניקונג מיט יעזוסעס קערפּער און בלוט.

דער ציגן-באַק ווערט געבראַכט פאַר אַ קרבן, פּדי מכּפּר צו זיין פאַר די זינד פון די גלויביקע. אַן אָפּהילך פון דעם האָבן מיר אין דער יום כּיפּור-מיסטעריע פון „שעיר לעזאזל“. אויך דאָ ווערט דער באַק געבראַכט פאַר אַ קרבן, פּדי מכּפּר צו זיין פאַר די זינד פון די יידן.

און ווידער אַ רעפּלעקס אין דער קריסטלעכער אמונה, לויט וועלכער ישו האַט זיך אַליין געבראַכט פאַר אַ קרבן, פּדי אויסצו-לייזן די גאַנצע מענטשהייט פון די זינד.

דער באַק איז אויך אָפט געווען דאָס רייט-„פּערדל“ פון דיאַ-ניזעס (באַקוס), גלייך ווי פון אַפּראַדיטע און פון פאַן. (אַגב, אין דער פאַנטאַסטישער דערציילונג פון האַנס קריסטיאַן אַנדערסען „האַנס דער נאַר“ טרעפן מיר אויך דעם זעלבן מאַטיוו: דער צאַפּ ווי אַ רייט-„פּערד“).

אברהם בעקער

דער באַק איז אויך אַ טייל פון קולט פאַר פּריאַפּוס, דעם גריי-
כישן גאַט פון געוויקסן, וויינגערטנער און חיות. דער טעמפל איז
דעלפי איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ דאַנק די ציגן. די דאָרטיקע
פאַסטוכער האָבן באַמערקט, אַז יעדעס מאָל, ווען עס דאַרף פאַר-
קומען עפעס שרעקלעכס, אַ שטורעם, אַ פאַרפלייצונג וכדומה, הייבן
אַן די ציגן ווי אַ מין טאַנץ. האָבן זיי אין דעם געזען אַ געטלעכן
צייכן און דערפאַר באַשלאָסן אויפצושטעלן דעם טעמפל מיט די
אַראַקלען (אַ מין אורים ותומים), וואָס זאָגן פאַר קומענדיקע
געשעענישן.

אַפּאַלאַ, דער גאַט פון די אַראַקלען, ווי אויך פון דער זון, פון
דער מעדיצין, פון דער פּאַעזיע און פון דער קונסט, איז געווען
באַזונדערס דער פאַטראָן און שומר פון די סטאַדעס שאָף און ציגן.
אַגב, ער האָט אָפּגעשונדן לעבעדיקערהייט די הויט פון דעם סאַטיר
מאַרסיאַס, ווייל דער דאָזיקער האָט געוואַגט צו קאָנקורירן מיט אים
וועגן דער פרעמיע פאַר מוזיק. אויך האָט אַפּאַלאַ באַשטראַפּט דעם
קעניג מידאַס — ער האָט אים געלאָזט אַנוואַקסן אויערן פון אַן
איזל פאַר דעם, וואָס ער האָט גיכער פאַרגעצויגן דעם פּריער
דערמאָנטן פלייט פון פאַן, ווי די לירע פון אַפּאַלאַ.

פאַריס, דער זון פון פּריאַם, קעניג פון טראַיאַ, האָט געפּיטערט
די ציגן פון זיין פאַטער, ווען הערמעס האָט צו אים געבראַכט די
געטינס העראַ, אַטענאַ און אַפּראַדיטע צו אַנטשיידן, וועלכע פון
זיי איז די שענסטע און געווינט דעם גאַלדענעם אַפּל.

אין אַן אוראַלטער פאַרשטעלונג פון דער ציגן, האָט זי זיגזאַג-
פאַרמיקע הערנער, פּדי צו באַצייכענען די בליצן, וואָס זאָגן אַן אַ
בייזן שטורעם, אַ נאַטור-דערשיטערונג.

אַגב, פון אַזעלכע הערנער, אמת, פון דעם ציגס „ראַסן-ברוי-
דער“, דעם ווידער, ווערט געמאַכט דער שופּר, וואָס איז דאָך אויך
דער אַנזאַגער פון גרויסע געשעענישן, ווי ראש השנה, דעם טאָג פון
הרת-עולם, פון דעם יום-הדין פון אַלע באַשעפענישן פון דער

וועלט. דאָס שאַלן און קנאַלן פונעם שופר איז מבשר דאָס יובל-
יאָר און אַנדערע יוצא-דופּנדיקע נאַציאָנאַלע פּאַסירונגען, פּריי-
דיקע, ווי טרויעריקע; אַ מלחמה-אַלאַרם; אַ מאַביליזאַציע פון אַלע
פּאַלקס-פּווחות צו ערשטראַנגיקע מעשים. דער שופר וועט אַנזאָגן
די אַפּאַקאַליפּטישע וועלט-איבערקערעניש „באחרית הימים“ און
ביאת-המשיח. דאָס שופר-בלאַזן דאַרף דערוועקן התעוררות,
אַרויסרופן אַן אויפּרודערונג פון דעם מענטשנס געוויסן, אויפּטרייס-
לען זיין גייסט און אויפּברויזן זיין נשמה, שאַפן אַ גייסטיקן איבער-
ברוך, אַ פּסיכישע מעטאַמאָרפּאָזע פון אַ זינדיקן אין אַ רעכטפּאַר-
טיקן, פון אַ רשע אין אַ צדיק.

דער שופר האָט אויך אַ מאַגישע קראַפּט, לויט דעם פּאַלקס-
גלויבן, אויף שדים און רוחות, ביים אַרויפלייגן אַ חרם, אַרויסטרייבן
אַ דיבוק.

פּרעגט זיך אַ שאלה: איז פּאַראַן עפעס אַ מיסטישע שייכות
צווישן די בליצנדיקע הערנער פון דער ציג, פון דעם ווידערהאַרן
און דעם שופר, דעם ווונדערהאַרן?.

און נאָך אַ באַמערקונג: פון דער שטיפּערישקייט און טראַציי-
קייט פון דער ציג (לאַטייניש: capra) שטאַמט דאָס וואָרט קאַפּריז,
קאַפּריזנע און אויך דער נאָמען פון אַ מוזיקאַלישער שאַפּונג,
„קאַפּריטשאַ“.

די ציג איז אויך היפּשלעך פּאַרטראַטן אין דער נאָרדיש-גער-
מאַנישער מיטאַלאָגיע.

דער העכסטער גאַט, אַדין, האָט זיין רעזידענץ אין אַ זאַל מיטן
נאָמען וואַלהאַלאַ, וווּ עס געפינען זיך די העלדן, געפּאַלענע אין
די שלאַכטן. יעדע נאַכט פּראַווען זיי אַ סעודה מיט חזיר-פּלייש
און פּאַרטרינקען עס מיט מעד (האַניק-געטראַנק), וואָס פּליסט,
אַנשטאַט מילך, פון די אייטערס פון דער ציג מיטן נאָמען היידרום.
דאָס ווערט זיי דערלאַנגט דורך די וואַלקיריעס — געטינס פון אַ
קלענערער קאַטעגאָריע, די שליחות פון אַדין.

אברהם בעקער

טהאָר, זון פון אָדיו, דער גאָט פון דונערן און בליצן, ווי דער גריכישער זענוס, איז פאַרגעשטעלט ווי ער רייזט אין די וואַלקנס אין אַ קאַרעטע, געשפּאַנט מיט צוויי ציגן און האַלט אין דער האַנט אויפגעהויבן אַ האַמער, וואָס איז געווען דער סימבאָל פון זײַן מאַכט און פאַרערט און פאַרהייליקט, ווי דער קרייץ בײַ די קריסטן.

טהאָר איז אַ מאַל אַרויסגעפאַרן מיט אַ באַגלייטער און זיך אַפּגעשטעלט אין אַ פאַרם, פּדי צו שטילן דעם הונגער. האָט ער גענומען זײַנע צוויי ציגן, זיי געשאַכטן און אויפגעגעסן. נאָך דעם האָט ער צונויפגענומען די ביינער, זיי אַרויפגעלייגט אויף די ציגן־פּעלן, אויפגעהויבן זײַן האַמער, געמאַכט אַ ברכה און די ציגן זענען געוואָרן צוריק לעבעדיק, געזונט און פּריש צו דער ווייטער־דיקער רײַזע.

די שרעטעלעך, וואָס היטן די באַהאַלטענע אוצרות אין די בערג, ווערן באַלוינט דורך די זוכערס מיט אַ קרבן פון אַ שוואַר־צער ציג.

אין שוועדן ווערט נאָך הײַנט פאַרערט אַ פיגור פון אַ ציג, געמאַכט פון שטרוי, ווי אַ סימבאָל פון אַ גוט גערעטעניש און אַ ברכה פאַר דער היים.

אין דײַטשן פּאַלקס־גלויבן איז דער באַק אין שטאַל דער שומר פון די אַנדערע חיות דאָרט פאַר די בײַזע רוחות. ער איז אויך דער באַשיצער פון מענטשן פאַר געפאַרן.

בײַ די געצנדינערישע סלאַוון איז דער בײַזער „טשערני באַג“ (ײַדיש: שוואַרצער גאָט) פאַרגעשטעלט ווי אַ ציגן־באַק. ער איז אַבער אויך אַנגעגאַנגען אַלס אַ גינסטיקער פאַר די מענטשן. אין די מיסטעריעזע אסיפות פון די מכשפות אין אייראָפּע האָט

מען געפראוועט אַ קולט פאַר דעם „סאַבאַט־באַק“, דער האַר פון שבת.

די מכשפות פלעגן זינגען צ"א דאָס פאַלגנדיקע ליד :

DAS HEXENLIED

Wo ist der Bock, das Höllentier?
Wo ist der Bock? Uns fehlt der Bock,
So reiten wir, so reiten wir,
So reiten wir auf dem Stock.

(Heinrich Heine, "Der Rabbi von Bacharach")

דאָס מכשפה־ליד

ווי איז דער באַק, די חיה פון גיהנום ?
ווי איז דער באַק ? אונדז פעלט דער באַק,
אַזוי רייטן מיר, אַזוי רייטן מיר,
אַזוי רייטן מיר אויף דעם שטעקן.

(היינריך היינע — „דער רבי פון באַכאַראַך“)

אין אינדיע איז דאָס וואָרט „ציג“ האַמאַנים מיטן וואָרט „אומ־געבוירן“. די ציג איז דאָרט דער סימבאָל פון דער אורמאַטעריע, די פאַרקערפערונג פון דער אורמוטער.

לויט די וועדאָס פון די הינדוסן ד.ה. פון די פיר הייליקע ביכער פון אינדיע, געשריבן אין סאַנסקריט וועגן דער ציוויליזאַציע פון די אַריער, זייער קולטור און סאַציאַלער אַרגאַניזאַציע, איז דער גאַט פון ליכט און פייער, מיטן נאָמען אַ ג נ י (פאַרגלייך: די סלאַווישע

אברהם בעקער

ווערטער, אָגען, אָגאָן-פּייער), פּאַרגעשטעלט רייטנדיק אויף אַ באַק. אויך אין דער עגיפטישער מיטאַלאָגיע פעלט נישט דער ציג-מאַטיוו. אַ מוֹן, דער גאַט פון געבערן, פון פּרוכטבאַרקייט און רעפּראָדוקציע, און הערשער פון אויבערשטן טייל פון מצרים, ווערט פּאַרגעשטעלט מיט אַ קאַפּ פון אַ ציגן-באַק, ענלעך ווי דער גריי-כישער גאַט פּאַן.

אין מצרים, אין דער שטאַט מענדעס (דעדעט) איז געווען איינגעפירט דער קולט פאַרן ציגן-באַק, „באַ-נעב-דעדעט“, ד.ה. דער האַר פון דעדעט. פּרויען האָבן צו אים מתפלל געווען וועגן קינדער-האַבן. די הייליקע ציגן-בעק פלעגט מען נאָכן טויט באַל-זאַמירן.

אין קריסטנטום איז דער באַק אַלץ מער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ סימבאָל פון גלוסטונג און אויסגעלאַסנקייט. דער אויבן באַ-שריבענער סאַטיר האָט דורכגעמאַכט פאַרשידענע גילגולים. ער איז געוואָרן אַ פּרעכער לץ, אַ שד, אַ שטן, אַ טייוול, דאָס אַלץ איז אַ געשטאַלט פון אַ באַק.

אַגב, מערקווירדיק, ווי אַנדערש איז די קאַנצעפציע וועגן דער ציג און אַפילו וועגן איר זכר, דעם באַק, אין דער ייִדישער מחשבה! בני ייִדן איז די ציג אַ לויטער ריין, מילד און תּמימותדיק באַשעפעניש און אָפט געצערטלט און מיט ליבשאַפט גערופן: ציגעלע.

אויף דעם אַרט איז אויך פּדאי אַנצוווייזן, אַז אין אייראָפּע איז די ציג געווען אַ ווייסע און אַלס אַזעלכע און אָפט אויך מיט דעם דימינוטיוו „וויסינקע“ איז זי פּאַרגעשטעלט און באַזונגען דורך די שרייבער און דיכטער.

אַנדערש אָבער זעט אויס די ציג אין ישראל. דאָ איז זי נישט
קייז ווייסע, נאָר אַ טונקל-ברוינע, כמעט אַ שוואַרצע. דאָקעגן דאָס
שעפעלע, וואָס אין אייראָפּע איז עס געווען אַ טונקל-פאַרביקע, איז
דאָ די גאָר אַ ווייסע. אַן אויסנעמלעכע, אַ יוצא-דופּנדיקע, אַ נישט-
נאַטירלעכע (בעיקר אַ נעגאַטיווע) דערשיינונג איז אַ „כבשה שחור-
רה“, ד.ה. אַ שוואַרצע שאָף. אַזוי טאַקע אויך ווערט באַצייכנט אַ
מיטגליד פון אַ פּיינער משפּחה, וואָס איז אַרויס אויף אַ שלעכטן
וועג, לתרבות רעה.

דער ציגעלע-מאַטיוו אין תנ"ך

לויטן תנ"ך האָבן די בני-ישראל אין די אַלטע צײַטן געבראַכט קרבנות אויף אַ פעלד (נישט אין גאַטס הויז) פאַר די שְׁעִירִים (ויקרא, י"ז, ה, ז). דאָס זענען געווען, ווי שוין אויבן דערמאַנט, פעלד-רוחות, שדים, סאַטירן, וואָס האָבן געהאַט דעם אויסזען פון ציגן-בעק.

אין יום פיפור האָט דער פּהן גדול גענומען צוויי שְׁעִירֵי-עוֹזִים (ציגן-בעק), געוואָרפן אויף זיי גורל; איינעם, אַ קרבן חטאת פאַר גאַט, דעם צווייטן — אַרױפּצולייגן אויף אים די זינד פון פּאַלק און אים אָפּשיקן אין דער מדבר „לעזאזל“, ד.ה. צום שד מיטן נאָמען עזאזל (ויקרא, ט"ז, ה אַז"וו). (פון דאַנען — די קללה לעזאזל = צום טיטול, ווי אויך דער אויסדרוק „אַ שְׁעִיר לעזאזל“, ד.ה. אַן אומשולדיקער קרבן). אין דער ייִדישער טראַדיציע האָט די ציג אַ פיינעם יחוס. זי איז דאָך געווען דער „פרוושטיין“ פאַר משה רבנו'ס פעיקייט צו זײַן אַ מנהיג בישראל. פאַראַן אַ לעגענדע (אין מדרש שמות רבה, ב), וואָס דערציילט, אַז ווען משה האָט געפּאַ-שעט די שאַף פון יתרו, אין מדבר, איז אים אַנטלאָפּן אַ ציגעלע, ביז ס'איז אַנגעקומען צו אַ וואַסער-באַסען און דאָרט זיך אָפּגע-שטעלט צו טרינקען. משה האָט גענומען דאָס מידע ציגעלע אויף זיינע אַקסלען און אַזוי עס צוגעטראָגן צו דער סטאַדע. דאָמאָלט האָט גאַט געזאָגט צו משה, אַז אויב ער האָט רחמנות צו פירן די שאַף פון אַ בשר ודם, איז ער אויך ראוי צו זײַן דער פּאַסטור פון זיינע שאַף, פון דעם פּאַלק ישראל.

און בכלל זענען אונדזערע אַבות געווען אייגנטימער און רועי-צאן. (צאן באַדייט אַלע מינים פון בהמה דקה, ד. ה. פון מינ-דערע בהמות, ווי ציג, באַק, שעפעלע און ווידער). און אַז מ'רעדט שוין וועגן פאַסטוכער, זאָלן מיר דערמאָנען, אַז אויך די העלדין פון דער שיינער פאַעמע פון תנ"ך, „שיר השיר-רים“, איז אַ פאַסטוכקע פון ציגן, ווי עס ווערט געזאָגט, (לויט דער פרייער איבערזעצונג פון מחבר א. ב.):

... זאָג מיר נאָר, געליבטער מיין,

ווי וועסטו מיטאַגצייט זיין?

— — — — —

אויב דו ווייסט עס נאָך ניט

דו, פון פרויען די שענסטע, אַליין,

טאָ, גיי נאָך די שעפסן-טריט

און די ציגעלעך דינע פיטער

ביז צו די ווינערטער

פון די פאַסטוכער, סטאַדעס-היטער.

—————

אין די אַלטע צייטן, אין ארץ-ישראל, איז די ציג הפנים גע-ווען די פאַפולערסטע שטוב-בהמה. אַזוי האָט זי אויך געדינט ווי אַ גאַנגבאַר צאָלונגס-מיטל ביי די מענטשן. למשל, יהודה זאָגט צו תמרן און שיקט איר טאַקע צו „גדי-עזים“ — אַ ציגעלע אַלס אַ באַלוינונג פאַרן פאַרברענגען מיט אים... (בראשית, ל"ח, כ). דאָס תנ"כישע וואָרט מקנה הייסט סטאַדע, „ויהי לו מקנה-צאן“ (בראשית, כ"ו, יד) און אפילו שאָף אַליין „במקנך אשר בשדה“ (שמות, ט, נ) און עס באַדייט אויך אַ קויף, אַ טראַנזאַק-ציע, אַ קניין, אַ ווערטזאָך „ומקנה השדה“ (בראשית, מט, ל"ב).

אַט אַזוי ווי דאָס לאַטיינישע וואָרט pecunia וואָס מיינט פי, בהמות און אויך געלט. (דער באַקאַנטער זאָג פון רוימישן קייסער: pecunia non olet = געלט שטינקט נישט). און נאָך אַ פּילאָלאָגישער אַספּעקט וועגן שאַף און ציגן: די תּלמודישע פּאַרמול „נכסי צאן ברזל“ הייסט ווערטפּולע, סטאַבילע און דויערנדיקע קעגנשטאַנדן, וואָס זענען תּמיד עובר לסוּחר. די שעפּעלעך און די ציגן זענען דאָ דער קריטעריום פון אַן „אייזן“־שטאַרקער זיכערקייט פון דעם געגעבע־נעם אַביעקט.

ס'איז מערקווירדיק די באַדייטונג, וואָס דאָס ציגעלע האָט גע־האַט אין ייִדישן לעבן. צווישן אַלע בהמות האָט די תּורה אויסגע־קליבן גראַד די ציג פאַר דעם אַביעקט פון פאַרבאַט צו קאַכן פּלייש מיט מילך, „לא תבשל גדי בחלב אמו“ (שמות, כ"ג, יט, א"א), פון וואָס די חכמים האָבן אַרויסגעלערנט וועגן גאַנצן פּראַבלעם פון פּליישיקס און מילכיקס.

און נאָך אַ באַמערקונג: דאָס ציגעלע און זײַן „ראַסן־ברו־דערל“, דאָס שעפּסעלע, דינען דעם נביא, ווי סימבאָלן פון די שוואַכע אין קאָנטראַסט צו די שטאַרקע אין דער אַלעגאָריע פון דעם אידעאָלן שלום און האַרמאָנישן צוזאַמענלעבן פון דער מענטשהייט, „באחרית הימים“, „וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירביץ“ (א וואָלף וועט הויזן מיט אַ שעפּס און אַ לעמפּערט מיט אַ ציקעלע וועט הויערן, ישעיה, י"א, ט, איבערזעצונג: יהואש).

לאַמיר נאָך צוגעבן, אַז „דער קלוגסטער פון אַלע מענטשן“, שלמה המלך, האָט גראַד אינעם ציגן־באַק געזען אַ באַשעפּעניש, וואָס צייכנט זיך אויס מיט... אַ שיינעם גאַנג: „דרייַ האָבן אַ שיינעם טראַט, יאָ, פיר גייען שײַן: דער לייב, דער שטאַרקסטער צווישן די חיות, וואָס קערט זיך ניט אָפּ פאַר קיינעם; דער יאַכטהונט און דער באַק, און דער מלך, וואָס ניטאָ קעגן אים קיין באַשטאַנד“. (משלי, ל, 29-31, איבערזעצונג פון יהואש).

דניאל אין זײַן אַפּאָקאַליפּטישער וויזיע וועגן דעם פאַרמעסט

צווישן די פעלקער אין דער צייט פון דעם קץ, באנוצט זיך מיט דעם באַק אין דער פּאַלגנדיקער אַלעגאָריע :

„...ערשט אַ ציגן-באַק איז אָנגעקומען פון מערב-זייט איבערן געזיכט פון דער גאַנצער ערד, אָבער ער האָט ניט אָנגערירט די ערד. און דער באַק האָט געהאַט אַן אָנזעעוודיקן האָרן צווישן זיינע אויגן, און ער איז צוגעקומען ביז צו דעם ווידער מיט די הערנער... און ער איז אַרויפגעלאָפן אויף אים מיט דעם אימפעט פון זיין פּוּח, און איך האָב געזען זיך אָנשטויסן אָן דעם ווידער... און ער האָט געשלאָגן דעם ווידער און האָט צעבראַכן זיינע ביידע הערנער; און דער ווידער האָט ניט געהאַט קיין פּוּח צו באַשטיין פאַר אים; און ער האָט אים אַנידערגעוואָרפן אויף דער ערד און האָט אים גע-טראַטן און עס איז ניט געווען ווער זאָל מציל זיין דעם ווידער פון זיין האַנט. און דער ציגן-באַק האָט זיך געגרייט; אָבער אין זיין רעכטער שטאַרקייט האָט זיך אָפּגעבראַכן דער גרויסער האָרן און דאָס אויסזען פון פיר איז אַרויסגעוואַקסן אויף דעם אַרט אַקעגן די פיר ווינטן פון הימל“ (דניאל, ח, 5-8, איבערזעצונג פון יהואש). אין דער דאָזיקער זעונג באַדייט דער ווידער די מלכים פון פרס און מדי, און דער באַק — דעם מלך פון יוון. (ווייטערע פרטים זע אין ספר דניאל, ווי אויבן).

די ציג און דאָס ציגעלע אָדער דער באַק דערשיינען אַ סך מאַל אין תנ"ך, באַזונדערס אין דעם ענין פון קרבנות. (וועגן דעם באַ-האַנדלטן מאַטיוו זע אויך ווייטער אין קאַפיטל „די ציג אין דער קונסט“).

די ציג אין דער תלמודישער אגדה

מיר האָבן שוין פריער געבראַכט אַ מוסטער פון דעם ציג-מאָטיוו אין דער אגדה: דאָס ציגעלע אַלס אַ „פרוּוושטיין“ פון משה רבנו'ס פעיקייט צו זיין אַ מנהיג פון פּאָלק ישראל. אַן ענלעכע לעגענדע ווערט דערציילט וועגן דוד המלך. ווען ער איז נאָך געווען אַ יינגל און האָט געפּאַשעט די שאַף, האָט ער געזאָרגט, אַז די קוואַליטעט פון דער באַשפּיזונג זאָל זיין אַ גע-העריקע. ער פלעגט סעפּאַרירן די קליינע ציגעלעך און זיי געהאַדע-וועט מיט די אייבערשטע טיילן פון די גראָזן, וואָס זענען ווייך און ליכט צו צעקייען און צו פּאַרדייען. דערנאָך האָט ער אַרויסגע-נומען די ציגן-בעק און זיי געגעבן צו עסן די מיטלסדיקע טיילן פון די גראָזן, צום סוף האָט ער די אונטערשטע חלקים, די סאַמע האַרטסטע, צוגעטיילט צו די דערוואַקסענע און שטאַרקערע ציגן. האָט דער אייבערשטער געזאָגט: „ווער ס'איז פעיק צו פיטערן די שאַף לויט זייער קוואַליטעט, איז ראוי צו זיין דער פּאַסטור אויך פון מיינע שאַף, די בני ישראל“ (שמות רבה, ב').

איצט ברענגען מיר אַ צווייטן מאָטיוו פון דער אגדה, וווּ די ציג איז געווען אַ „פרוּוושטיין“ פון דער ערלעכקייט און ישרדיקייט פון דעם צדיק, ר' חנינא בן-דוסא.

דעם אינהאַלט פון דער דאָזיקער לעגענדע, (געבראַכט אין דער גמרא תענית, כ"ה, א), וועלן מיר אילוסטרירן מיט אייניקע ציטאַטן פון דער פּאַעטישער באַאַרבעטונג דורך מאַשאַ שטוקער-פּאַיוק: „די ציגן פון חנינא בן-דוסא“.

אין אַ טאָג זענען די שכנים
אין זיין שטוב אַרײַנגעלאָפֿן :
— צי דו ווייסט גאַרניט, בן־דוסא
וואָס ס'האַט אויפֿן פעלד געטראָפֿן ?
און מיט בייזע רייד זיי האָבן
זייער צאַרן אויסגעלאָדן :
— אויף די פעלדער פֿריש פֿאַרזייטע
דיינע ציגן מאַכן שאַדן !...
האַט געענטפֿערט זיי בן־דוסא :
— עדות זאָלט איר זיין און קוקן,
אויב ס'איז אמת וואָס איר זאָגט דאָ,
זאָלן בערן זיי פֿאַרצוקן !
נאָר אַט, הערט איר, אויב ס'איז שקר
דאָס וואָס מײַנע אויערן הערן ;
זאָלן מײַנע ציגן ברענגען
אויף די הערנער זייערע בערן !
און געשען עס איז, פֿאַרנאַכט־צו
אַלע קוקן יאָ, אַוודאי ;
פון די פעלדער, פון די וועלדער
לויפט אַהיים בן־דוסאס סטאַדע.
נאָר אַ ווונדער : קענען ציגן
אין איין טאָג אַזוי גרויס ווערן ?
אוי־אוי ! זעט ! בן־דוסאס ציגן
אויף די הערנער טראָגן בערן !...

ווונדערט איר זיך, וויפל קשיות
אויף די ליפֿן בני אײַנך ליגן :

ווי ס'קומען צום אַרעמען בן-דוסאן
מיטאַמאַל אַזויפיל ציגן ?

איינמאַל וויל ער מאַכן קילער
אין די גרויסע שטאַרקע היצן,
עפנט ער די טיר אויף, זעט ער
אויף זײַן שוועל אַ הינדל זיצן.
הייבט בן-דוסא אויף דאָס הינדל
פול מיט חידוש אין די אויגן
— קוואַ-קוואַ ! נעמט זי לויפן, שפּרינגען
אויף זײַן בעט אַן איי זיך לייגן...

— — — — —

זעצט אַוועק זיך מאַמע-הינדל
קינדער-הינדלעך אויסצוברייען :
פיקן זיך אויס פופצן הינדלעך
— פיי-פי ! אין די שויבן פלוצן.
(בן-דוסא האָט די הינדלעך פאַרקויפט
און פאַר דעם געלט אַ שטיקל פעלד געקויפט)
און דאָס פעלד האָט זיך געצײטיקט
פולע סנאַפעס אויפגעשטיגן
האָט בן-דוסא פאַר דעם קאַרן
איינגעקויפט זיך אַ פאַר ציגן.
און עס גייען טעג און וואַכן
און עס לויפן זיך די יאָרן —
און עס ווערן בײַ די ציגן
נייע ציגעלעך געבאַרן.

פלוצים יאוועט זיך גאָר איינער
און נעמט ריידן מיט אַ העזה :
— כ'האָב אַנומלט, קריק מיט יאָרן
דאָ אַ הינדל מינס געלאָזן —
כ'בין נאָך איר אַצינד געקומען,
ס'מוז זיך ערגעץ דאָ געפינען !
רופט זיך אָן בן-דוסא :
— אדרבה, גיב אַ סימן.
און עס האָט דער מענטש אַ סימן
פונעם הינדל אָפגעגעבן :
אַזאָ ראַבע, מיט אַ טשוביק...
— אמת ! זאָגט בן-דוסא, כ'לעבן !
און ער עפנט אים דעם שטאַל אויף :
— יאָ, דו וועסט אַצינד עס קריגן,
זאָגט בן-דוסא צו דעם מענטשן,
ס'איז דיין הון און דינע ציגן...

דאָקעגן אָבער געפינען מיר אין תלמוד אויך אַ נעגאַטיווע
מיינונג וועגן דער ציג. אין בבא קמא (פרק ז', משנה ז') זאָגט זיך,
אַז ס'איז פאַרבאָטן צו ציכטן ציגן אין ארץ-ישראל, (מען מעג עס
יאָ טון אין סוריה און אין דעם מדבר פון ארץ-ישראל), ווייל זיי
זענען מסוגל צו שפרינגען אויף די ביימער און אָפבייסן די בלעטער,
ברענגענדיק שאַדנס פאַר די פלאַנצן און פאַרן ישוב. און אויף אַ
צווייט אָרט אין דער גמרא ווערט אָנגעגעבן דער פאַלגנדיקער
עפיזאָד : אַ געוויסער פרומער ייד איז קראַנק געוואָרן, האָבן אים
די דאָקטוירים דערקלערט, אַז קיין זאַך וועט אים נישט העלפן, נאָר
ער זאָל זייגן די פרישע, נאָך הייסע מילך פון אַ ציג יעדן פרימאָרגן.

אברהם בעקער

האָט מען אים געבראַכט אַ ציג, זי צוגעבונדן צו די פיס פונעם בעט און דער קראַנקער האָט פון איר אייטער געזייגט די וואַרעמע מילך יעדן אין דער פרי.

איין מאָל זענען אַריינגעקומען חברים אים צו באַזוכן. דער-זענדיק דאָרט די ציג, האָבן זיי זיך צוריקגעצויגן און אויסגערופן: „לסטים מזויז“, אַ באַוואַפנטע רויבערין געפינט זיך ביי אים אין שטוב און מיר גייען נאָך אַרײַן צו אים?!

מ'האָט נאָכגעפאַרשט און אויסגעפונען, אַז דאָס איז געווען די איינציקע זינד פון דעם חסיד. אויך ער האָט אויף זײַן טויטן-בעט געזאָגט, אַז זײַן איינציקער חטא איז דאָס, וואָס ער האָט עובר געווען אויף דעם פאַרבאַט פון די חכמים בנוגע דער ציג.

די ציטירטע שטעלעס פון תלמוד און משנה זענען אַ בולטע סתירה, ממש אַ ראַדיקאַלער ווידערשפּרוך צו דער אַלגעמיינער זייער פּאָזיטיווער פּאָזיציע פון דער ציג אין תנ"ך, אין דער ייִדישער טראַדיציע בכלל און, ועל פּולם, צו דער האַנדלונג פון ר' חנינא בן-דוסא.

ס'איז דאָך נישט אַנצונעמען, אַז אַזאַ חכם און צדיק ווי ר' חנינא בן-דוסא, וואָס וועגן אים איז אַרויס אַ בת-קול: „די גאַנצע וועלט ווערט געשפּיזט אַ דאַנק חנינא, מיין זון, און ער באַפּרידיקט זיך בלויז מיט אַ פּאַר באַקסער פון ערב־שבת ביז ערב־שבת“ (תענית, כ"ד), ער, וועלכער האָט באַוויזן אַ סך נסים און מופתים, און וואָס אַפילו שדים האָבן אויף אים נישט קיין שליטה, ווייל „אויף אים האָט מען אויסגערופן אין הימל: זײַט געוואַרנט פאַר חנינא און זײַן תורה“ — דווקא ער זאָל עובר זײַן אויף אַן איסור פון די רבנן.

אויף מיין שאלה ביי רבנים וועגן דעם ענין, האָב איך באַקומען אַזאַ ענטפּער:

זיי זעען נישט קיין סתירה. פּדי צו פאַרהיטן די ציגן זאָלן נישט מאַכן קיין שאַדנס אויף די פעלדער און אין די גערטנער, האָט מען

זיי געמעגט פיטערן בלויז ווייט פון אַ ישוב, דהיינו אין דעם מדבר, אין פאַרוואַרלאַזטע פלעצער, אין די וועלדער אדג"ל.

אַבער דאָך בלייבט נישט פאַרשטענדלעך און נישט באַגרייפלעך אַזאַ דראַסטישע שטעלונג פון דעם חסידס חברים. דער אויבן דער-מאַנטער חסיד האָט געהאַלטן די ציג צוגעבונדן צו זיין בעט. זי האָט נישט געבראַכט קיינעם קיין שאַדן. ער האָט זי געהאַדעוועט בײַ זיך אין שטוב און געטרונקען איר פשרע מילך. טאָ, וואָס פאַראַ זינד איז ער באַגאַנגען? פאַרוואָס אַזאַ שאַרפע רעאַקציע: „לסטים מזויין“, אַ באַוואַפנטע רויבערין, רחמנא לצלן!

נישט אַנדערש, נאָר אַז דאָס איז געווען אַן אויסנעמלעכער און פאַראיינצלטער פאַל פון אַ פאַר פאַנאַטישע פון דעם סאַרט „חסידים שוטים“.

און די ציג — איר פאַזיטיווע פאַזיציע בײַ די חכמי התלמוד איז אַ דאַמינירנדיקע:

ר' יוחנן האָט געזאָגט: „ווער ס'ווייל רײך ווערן, זאָל זיך מתעסק זײַן מיט בהמה דקה, דאָס מיינט שאָף און ציגן. תמיד זאָל דער מענטש פאַרקויפן זײַן פעלד און קויפן ציגן און זאָל ער נישט פאַר-קויפן קיין ציגן און זיך קויפן פעלד... און גענוג, דער מענטש זאָל זיך מפרנס זײַן פון דער מילך פון די ציגן און שאָף אין זײַן הויז“ (חולין, פד).

די ציג געהערט צו דער קאַטעגאָריע פון די גערודפטע היות, אויף וועלכע גאַט האָט געזאָגט: „ברענגט נישט פאַר מיר קיין קרבנות פון די פאַרפאָלגער, נאָר פון די פאַרפאָלגטע“.

אין דער תלמודישער ליטעראַטור זענען אויך פאַראַן גלייכ-ווערטלעך און משלים וועגן דער ציג, ווי „אם אין גדיים, אין תישים“ (תלמוד ירושלמי, סנהדרין פ"י, ה"ב), ווערטלעך: אויב ס'איז נישטאָ קיין ציגעלעך, איז נישטאָ קיין צאַפעס (בעק), דאָס מיינט: דאַרט, וווּ ס'איז נישטאָ קיין קליינע קינדער, אַדער, לאַמיר זאָגן,

אברהם בעקער

קליינע תלמידים, וועלן אויך נישט אויסוואקסן קיין גרויסע מענטשן,
גרויסע לייט, גדולי הדור.

אָדער אַזאַ אַפּאַריזם: „גדיים נעשו תישים“, (לויט דער גמרא
ברכות, ס"ג) ווערטלעך: די ציגעלעך זענען געוואָרן בעק, ד.ה.
די יונגע תלמידים זענען מיט דער צייט געוואָרן גרויסע לומדים,
אָדער מנהיגים.

די גמרא מאַכט נישט קיין „ראַסן-אונטערשיד“ צוליב דעם
קאַליר צווישן די ציגן. „די מילך פון די שוואַרצע ציגן איז גלייך
מיט דער מילך פון די ווייסע ציגן“ (בראשית רבה, פז).

ר' שמעון בן לקיש האָט געזאָגט: „ס'פאַראַן דריי שטאַרקע:
דער הונט צווישן די חיות, דער האָן צווישן די עופות און די יידן
צווישן די פעלקער, און אַ טייל זאָגן: די ציג צווישן די קליינע
בהמות“ (חגיגה ג').

אגב, דאָס העברעיִשע וואָרט אויף ציג, עז, שטאַמט פון וואָרט
עז (ע' פתח) שטאַרק.

און וואָס דאַרפן מיר נאָך מער? — איז דאָך די גאַנצע אַלע-
גאַרישע אינטערפרעטאַציע וועגן ייִדישן פּאָלק און זיין היסטאָרישן
גורל געשטיצט אויף דער מעשה מיטן ציגעלע, מיט „חד גדיא“!

פון אמאלטעיאַ ביז צו חד גדיא און נאָך ווייטער...

דער פילדייטיקער און פילזיטיקער ציג-מאַטיוו ציט זיך פון די אוראַלטע צייטן.

ס'איז סימפּטאָמאַטיש, אַז דווקא די ציג, וואָס צייכנט זיך נישט אויס מיט קיין גאַר אימפּאַזאַנטן אויסזען און נישט מיט קיין פּינעם ריח (גיכער פאַרקערט!), איז בײַ אַזוי פּיל פעלקער באַטראַכט גע-וואָרן ווי די זייגערין און שפּיזערין, ווי די אַם, די אַמא, די מוטער פון געטער, אפילו פון דעם פּאַטער פון אַלע געטער. (זע דעם אונ-טערשיד: די וועלוועכע, וואָס האָט דערצויגן ראַמלוס און רעמוס, די לעגענדאַרישע גרינדער פון רוים, איז געווען די מוטער פון צוויי מענטשן-קינדער, דאַקעגן אָבער די ציג, וואָס איז געווען די שפּיז-זערין פון יופּיטער און די אַנדערע ציגן, זענען געווען די מוטערס פון געטער).

די ציג איז אין דער פּאַלקס-פּאַנטאַזיע דער אורקוואַל, די אור-מוטער, די אַלמאַ מאַטער פון דעם אַוניווערס. זי איז קאַסמיש, זי איז מיסטיש. די ציג געהערט נישט דווקא צו די פּלינקע באַשעפּע-נישן, און דאָך איז זי די באַוועגונגס-קראַפט, דער לייטמאַטיוו, דער מאַטאָר אין דער פּאַרעם פון „רייט-פּערד“ פון געטער. די ציג איז אַן אַביעקט פון אַדאַראַציע, פון פּאַרגעטערונג אין דער צורה און געשטאַלט פון געוויסע געטער. די גלויביקע ברענגען זיי קרבנות פון ציגן-בעק, פּדי נושאַ חן צו זײַן בײַ דער געטלעכער ציג, דהיינו בײַ די געטער וואָס פּערסאָניפּיצירן, רעפּרעזענטירן די ציג, פּדי

צו דאנקען זיי פאר זייערע חסדים, פאר דער שוץ, פאר דער ברכה, פאר דער פארמערונג און גוטער דערנערונג פון די ציגן-סטאדעס, פאר דער פרוכטיקער גערעטעניש אין פעלד, פאר דער שוץ און פראטעקציע קעגן די ווילדע חיות, פלאגן און קראנקהייטן פון די ציגן.

און די ציג — אין דעם פאל דער ציגן-באָק — ווערט אליין אַ קרבן, א „שעיר לעזאזל“, כדי מכפר צו זיין פאר די זינד פון די מענטשן.

און די אמונה, דער קולט האָט דורכגעמאַכט פארשידענע וואַ-ריאציעס און גילגולים, טראַנספארמאציעס און טראַנסלאַקאציעס פון לאַנד צו לאַנד און פון פּאַלק צו פּאַלק, פון דור צו דור ביז... יא, ביז די היינטיקע טעג.

די מיטאַלאָגיע איז לעגענדע, די לעגענדע איז פּאַלקלאָר, דער פּאַלקלאָר דאָס זענען די פּאַלקס-מעשיות, די פּאַלקס-אמונות, די פּאַלקסלידער.

אין יידישן פּאַלקלאָר איז די ציג פארוואַנדלט געוואָרן אין אַ ציגעלע, און אין אַ ווינטערן גילגול אפילו אין אַ „גאַלדן ציגעלע“. אין דער קלאַסישער מיטאַלאָגיע האָט די ציג אַמאַלטעיאַ דער-גרייכט דעם אַלימפּ, דאָס זיצאַרט פון די געטער און שפּעטער איז זי דערהויבן געוואָרן צו די הימלען, צו די שטערן — אַד אַסטראַ... ביי די יידן איז דאָס ציגעלע דערהויבן געוואָרן צום פּאַרנאַס, דעם היכל השירה, דעם פּאַנטעאָן פון די גרעסטע דיכטער.

דער ציגעלע-מיטאַס האָט גענורטעוועט אין דער נשמה פון פּאַלק און געפונען דעם שענסטן אויסדרוק אין דעם פּאַלקסליד „חד גדיא“. דער ייד אין גלות האָט אין גורל פון דעם צאַרטן און שוואַכן, אומשולדיקן און שוואַכזון באַשעפעניש, געזען זיך אליין, זיין אייגענעם גורל. ער אידענטיפיצירט זיך מיטן ציגעלע, ער באַ-ציט זיך צום ציגעלע מיט טיפּער סימפּאַטיע, ער פלעגט עס, ער צערטלט עס, ער באַשיצט עס. און דאָס ציגעלע איז אויך דער

שומר פון זיין קינד. עס שטייט אונטער יאנקעלעס וויגעלע און עס וועט אים באזארגן מיט „ראזשינקעס און מאנדלען“ און מיט אלעם גוטן. דאָס ציגעלע איז דער משל און דער ייד איז דער נמשל. איז נישט דער דאָזיקער מיטאָס אַ ווייטער אַפּקלאַנג פון דער מיטאָלאָגישער ציג, פון דער לעגענדאַרער אַמאַלטעיַא, וואָס האָט באַשיצט און באַשפּייזט דאָס קינד־גאָט : זעוס ? יא, דאָס איז אַ לאַנגער מיסטישער פּאָדעם, וואָס ציט זיך פון די קדמונים איבער דורות און איז געבליבן איינגעבאַקן אין ייִדישן האַרץ. „חד גדיא“ — האָבן מיר געזאָגט — איז אַ פּאַלקסליד, דאָס הייסט, אַ ליד פונעם פּאַלק וועגן פּאַלק און פּאַרן פּאַלק.

דער מהות פון פאלקסליד

דער מהות פון פאלקסליד איז אפשר גלייך מיטן בראשית פון דער מענטשלעכער געשיכטע.

מיר וועלן זיך דא נישט אפשטעלן פרטימדיק אויף דער אנטשטייונג און אנטוויקלונג פון דעם זשאנער פון געזאנג, וואס מיר רופן אן „פאלקסליד“. מיר וועלן נאר אויפווייזן די אלגעמיינע סימנים, וואס באצייכענען א זמר ווי א „פאלקסליד“:

- 1) אַנאַנימקייט. דער מחבר פון אַזאַ ליד איז אומבאַקאַנט.
- 2) פּלוראַליזם. אַ פּאַלקסליד איז אַ שאַפונג נישט פון אַ יחיד, נאָר פון אַ רבים. 3) קאַנטינואַיטעט. אַ פּאַלקסליד איז נישט קיין שאַפונג „אַד האַק“, מאַמענטאַן, נאָר אַ פּראָדוקט פון לאַנגע יאָרן, פון דורות. 4) פאַרשידנאַרטיקייט. דער נוסח פון אַ פּאַלקסליד איז נישט קיין איינהייטלעכער, נאָר אַ פאַרשידענער, אַפּהענגיק פון אַרט און צייט. 5) פּשטות. די שפּראַך פון אַ פּאַלקסליד איז אַן איינפאַכע.
- 6) דער תּוכן איז דער תּמצית פון מענטשלעכן לעבן: ליבע און אייפּערזוכט, פּרייד און ליידי, דאגות און פּחדים, קאַנפּליקטן און מלחמות, האַפּענונגען, שטרעבונגען און אַנטווישונגען, קראַנקהייטן און טויט. 7) די מעלאָדיע איז אַן איינפאַכע, ווי דער תּוכן. 8) דאָס פּאַלקסליד איז נישט קיין חיבור בכתב, נאָר בעל פּה, עס גייט איבער פון מויל צו מויל, פון דור צו דור. דערפאַר זענען פאַראַן שינויים.

לויטן אינהאַלט קאָן מען איינטיילן די פּאַלקסלידער אויף דעם אופן:

- 1) באַלאַדעס און לעגענדעס. 2) ליבע-לידער. 3) פאַמיליע

און שטייגער-לידער. 4) וויגלידער. 5) קינדער-לידער. 6) חתונה און פאַרלאַבונגס-לידער. 7) שבת און יום טוב-לידער. 8) רעליגיעזע לידער. 9) טאַנץ און שפּיל-לידער. 10) רעטענישן און הומאָר-לידער. 11) טרויער-לידער. *

וועגן פּאַלקסליד שרײַבט י. ח. בילעצקי אין זײַן ברייט אַרומ-נעמענדיקן ספר, (אין העברעיִש) „איציק מאַנגר“ :

דאָס פּאַלקסליד דעקט אויף אַלע ארצרות פון פּאַלק, די אָפענע און די באַהאַלטענע, די פּריילעכע און די טרויעריקע נשמה פונעם יחיד און פונעם פּלל, אַלע פּחדים און אַלע האָפענונגען. דאָס פּאַלקסליד דערציילט וועגן לעבן און אומקום, וועגן פּאַלקס וויי-געשריי און וועגן פּאַלקס שווייגן, וועגן זיינע פילע גײַסטיקע סגולות, וואָס פינקלען און לײַכטן און פּאַרויכערן דעם פּאַלק די אייביקייט. דאָס פּאַלקסליד טרינקט פון אַלע קוואַלן פון חכמות, עס זײַט און שפּרייט אויס ליכט און טרויער.

דאָס פּאַלקסליד איז צונויפגענייט פון שטיקער אומגליק און פון לעבנס-פּרייד. עס איז דוואַליסטיש: אַ טרער און אַ שמייכל. אַזוי איז דער תּמצית פון ייִדישן לעבן.

דאָס פּאַלקסליד האָט געלערנט דעם ייד תורה און דרך-אַרץ. עס האָט אים געזאָגט בפּירוש: נישט שעמען זיך מיט אַרעמקייט און מ'דאַרף רעספּעקטירן דעם אַרעמאַן. „אַרעם איז ניט גוט, אַרעם איז ניט גוט, לאַמיר זיך ניט שעמען מיט אונדזער אייגן בלוט“.

דאָס פּאַלקסליד האָט געפּאַדערט צו זײַן באַשיידן, נישט שטאַלץ, נישט גאוודיק. דאָס ייִדישע לעבן דאַרף זײַן באַרוט אויף איידלקייט און נאַבלקייט, עס זאָל זײַן אַ ווונדער און אַ קוואַל פון ברכה. מ'דאַרף שאַפן אַ סך ווערטן און באַפּרוכפּערן דאָס טאַג-

---

* די דאָזיקע כאַראַקטעריסטיק און קלאַסיפּיקאַציע פון פּאַלקסליד שטיצט זיך טיילווייז אויף די אויספירונגען פון מנשה גפן אין זײַן אומפּאַנגרייך בוך „מתחת לעריסה עומדת גדיה“.

אברהם בעקער

טעגלעכע לעבן מיט א דערהויבענעם ניגון. דאָס איז דער פּוּח פּוֹן פּאַלקסליד. אַ דערמונטערונג און אַ טרייסט פּאַר די אַרעמע און דערשלאָגענע. (פּוֹן זײַ 88, 89, 90).

יעדע וויכטיקע ליטעראַרישע שאַפּונג טראַגט אויף זיך דעם חותם פּוֹן פּאַלק. זי איז אַ פּראָדוקט פּוֹן אַלע זיינע לעבנס־געוועבן: שפּריכוואַרט, משל, אַפּאָריום, פּאַלקלאַר, ליד, הומאַר, לעגענדע, מיטאַס אַאַװ. יעדער עכטער דיכטער ירשנט זיי, פּאַרטיפּט און באַרײַכערט זיי און גיט צו זײַנס אַן אייגענעם שטריך (דאָרט ז. 112). (מײַן באַשיידנקייט וואַלט נאָר מוסיף געווען צו דעם — זײַן אינדיווידועלע אייגנאַרטיקייט, זײַן ספּעציפּישן חותם, וואָס אונט־טערשיידט אים פּוֹן אַנדערע דיכטערס, ליטעראַרישע שעפּערס, און פּאַרהיט פּוֹן אַ „גלייכשאַלטונג“, אַ סטאַנדאַריזאַציע).

די קינסטלעכע, ד. ה. די ליטעראַרישע פּאַעזיע אין ייִדיש האָט געשעפּט פּולע הויפּנס פּוֹן די רײַכע קוואַלן פּוֹן דעם פּאַלקלאַר און פּאַלקסליד און אַרויסגעבראַכט טײַערע אוצרות פּוֹן ייִדישן גײַסט. אין זײַן מאמר אין 1939 „פּאַלקלאַר אין ליטעראַטור“ האָט מאַנגער געשריבן: „צי איז בכלל מעגלעך אַ לעבעדיקע ליטעראַטור אַן אַ פּאַלקלאַריסטישע באַזע? דער ענטפּער איז לאַ מיט אַן אַלף“.... „דער לעבעדיקער פּאַלקלאַר איז די שוואַרץ־ערד וואָס פּוֹן איר וואַקסט אַרויס אַראַגניש די לעבעדיקע און ווירקנדיקע ליטעראַטור“ (דאָרט, ז. 106).

פֿאַלקסלידער נוסח חד-גדיא

די ציג אָדער דאָס ציגעלע און דער באַק זענען געוואָרן עלע-
מענטן פון פֿאַלקלאָר, מעשה'לעך, דערציילונגען, לידער. אין משך
פון יאָרהונדערטער זענען זיי איבערגעטראָגן געוואָרן פון איין לאַנד
אין אַ צווייטן, אין אייראָפּע און אויך אין ווייטן מזרח.
אין דער ייִדישער (אין ברייטן זין פון וואָרט) ליטעראַטור האָבן
מיר צו פֿאַרצייכענען דאָס פֿאַלקסליד „חד גדיא“, געשריבן אין
אַראַמעיש, וואָס איז צום ערשטן מאַל פֿאַרעפנטלעכט געוואָרן אין
פראַג, אין ש"ו (1546), אין אַ טייל אשפּנזישע הגדות.
מיר ברענגען דאָ דאָס דאָזיקע ליד אין דער פּרינער איבער-
זעצונג אין ייִדיש פון דעם מחבר פון די שורות.

חד גדיא

אַ ציגעלע, אַ קליינס,
האָט טאַטעלע מיינס
געקויפט פראַנק און פריי
פֿאַר גאַנצע גילדן צוויי.
געקומען איז צו לויפן
אויף אונדזערע הויפן
עפעס אַ קאַץ, אַ ווילדע
און אויף שטיקער צעפרעסן

דאָס ציגעלע, דאָס מילדע.
אַבער גיך און געשווינד
איז אָנגעלאָפֿן אַ בייזער הונט,
די ווילדע קאָץ צעביסן
זי אויף שטיקער צעריסן.
און באַלד האָט זיך באַוויזן
אַ לאַנגער, גראַבער שטעקן
מיט שאַרפע צוויי עקן
און האָט דערשלאָגן אַצינד
דעם אַ בייזן הונט.
האָט זיך אַ פֿייער צעברענט
און דעם גראַבן שטעקן פֿאַרלענדט.
האָט דאָס וואַסער זיך פֿאַרגאַסן
און דאָס פֿייער פֿאַרלאָשן.
איז אַן אַקס אָנגעלאָפֿן
זיך מיטן וואַסער אָנגעזויפֿן
ביז צום לעצטן טראָפֿן.
איז באַלד געקומען אויכעט
מיט זיין חלף דער שוחט
און אַן טראַכטן און באַדאַכטן
דעם שטאַרקן אַקס אַוועקגעשאַכטן.
איצט האָט דער מלאַך־המות
גאַר נישט אויף קיין קאַטאַוועס
זינע שוואַרצע פֿליגל ברייט
איבער דעם שוחט אויסגעשפּרייט.
און צום סוף אויך האָט
אונדזער גרויסער גאַט
דעם מלאַך־המות אַליין
מער נישט געלאָזט אַרומגיין.

געטויט דעם מלאך-המות,
וואָס נישט אויף קיין קאטאָוועס
האָט געטויט דעם שוחט,
וואָס האָט דעם אַקס אויכעט
אַזוי בלוטיק בולט
פאַרגלאַצט — אַוועקגעקוילעט,
וואָס האָט דאָס וואַסער
אין גאַנצן אויסגעטרונקען,
וואָס האָט פאַרלאָשן
דאָס פּייער מיט די פונקען,
וואָס האָט דעם שטעקן פאַרברענט,
וואָס האָט דעם ביזן הונט פאַרלענדט,
וואָס האָט די ווילדע קאַץ צעביסן,
וואָס האָט דאָס ציגעלע צעריסן,
דאָס ציגעלע — דאָס קליינע,
דאָס ווייסינקע, דאָס ריינע,
אַן שולד, אָן זינדן,
וואָס האָט טאַטעלע מיינס
געקויפט פאַר צוויי גילדן.
חד גדיא, חד גדיא.

דער לייטמאַטיוו פון „חד גדיא“ איז, אַז די וועלט איז נישט
הפקר, נאָר ס'איז פאַראַן אַ דין און אַ דיין. דער זעלבער פרינציפ
פון אַזאַ אַבסאָלוטער גערעכטיקייט איז אויך אַרויסגעזאָגט געוואָרן
דורך דעם באַרימטן תנא הלל: „על דאטפת אטפורך וסוף מטיפיך
יטופון“, ד.ה. ווייל דו האָסט יענעם דערטרונקען, ביסטו אַליין אויך
דערטרונקען געוואָרן און צום סוף, די, וועלכע האָבן דיך דערטרוֹנ-
קען, וועלן אַליין אויך דערטרונקען ווערן (אבות, פרק ב, ז).
ענלעך אויך איז דעם קורצן, לאַפּידאַרן זאַץ „חופר גומץ בו

אברהם בעקער

יפול", ד.ה. ווער עס גראַבט אַ גרוב (פאַר יענעם), וועט אַליין אין אים אַריינפאַלן (קהלת, י, ח).
אין צוזאַמענהאַנג דערמיט לאַמיר אויך ציטירן די לעצטע סטראַפּע פון דעם ליד „מיינ נישט" פון י. ל. פּרץ :

די וועלט איז קיין קרעטשמע, קיין בערזע, קיין הפקר ! *
געמאַסטן ווערט אַלעס, געוואויגן ווערט אַלעס!
קיין טרער און קיין בלוטיקער טראַפּן פאַרגייען,
אומזיסט ווערט קיין פונק און קיין אויג נישט פאַרלאַשן !
פון טרערן ווערן טייכן, פון טייכן ווערן ימים,
פון ימים — אַ מבול, פון פונקען — אַ דונער —
אַ, מיינ נישט, לית דין ולית דיין !

ס'איז אויך זייער פּאָפּולער דער אַלעגאָרישער קאַמענטאַר :
דאָס ציגעלע, דאָס איז דאָס ייִדישע פּאָלק, וואָס ווערט אויך אַמאָל
פאַרגליכן צו אַ שעפעלע, אַדער שאַף, ווי למשל, „צאן קדושים",
אַדער „צאן לטבח". די אַלע אַנדערע סימבאָלן : די קאַץ, דער הונט
אַזו"וו, דאָס זענען די פאַרשידענע אומות, וואָס האָבן זיך פאַר-
מאַסטן אויפן ייִדישן פּאָלק, גערודפּט, געפלאַגט, געהרגעט און אים
געוואָלט פאַרטיליקן, אַבער צום סוף, זענען זיי אַלע אַליין, איינער
דורך דעם צווייטן, באַזיגט געוואָרן און פאַרשווינדן פון דער
געשיכטלעכער אַרענע.

און נאָך אַ באַמערקונג, אַ פּילאָלאָגישע : דער אויסדרוק אין
דער פּאָלקסשפּראַך : „זיצן אין חד גדיא" און „זיצן אין דער קאַזע"

---

* די לידער און בכלל אַלע ציטאַטן ווערן געבראַכט לויט דער אַריגינעלער
אַרטיאָגראַפֿיע און נוסח פון זייערע מחברים.

נעמט זיך אפשר פון דעם פאָלגנדיקן: דאָס ליד „חד גדיא“ באַ-
האַנדלט דאָס פּראָבלעם פון גערעכטיקייט, פון משפט און דאָס
וואָרט חד גדיא קלינגט ענלעך צום שפּאַנישן וואָרט juzgado (כוּז-
גאַדאַ), וואָס מיינט אַ געריכט, אַ בית-משפט, וווּ עס ווערט אויס-
געמאַסטן די גערעכטיקייט, און אין פּאָלקס-לשון איז עס טראַנסמי-
טירט געוואָרן אויך אויף אַרעסט, תּפּיסה, וווּ עס ווערט אויסגע-
פּירט דער גזר-דין, די שטראַף, די גערעכטיקייט; בכּוּן, פון juzgado
— חד גדיא איז אַרויסגעקומען „זיצן אין חד גדיא“ אָדער אין
„דער קאָזע“, ד.ה. אין דער תּפּיסה (קאָזע איז דאָס זעלבע וואָס
ציג, אין פּויליש).

וועגן אַפּשטאַם פון „חד גדיא“ איז אַנגעגאַנגען אַ דיסקוסיע.
אַ טייל פּאַרשער האָבן געהאַלטן, אַז עס איז פּאַרפּאַסט געוואָרן
לויט אַ פּאַפּולערע דייטשע באַלאַדע, דער פּראַטאַטיפּ פון וועלכער
זאָל שטאַמען פון אַן אַלט פּראַנצויזיש פּאָלקסליד. אָבער ס'איז
וואַרשיינלעך געשען פּאַרקערט, די ענלעכע דייטשע ווערסיע איז אַ
בולטע נאַכמאַכונג פון דעם ייִדישן אַריגינאַל.

אין אַנהייב פון 19טן יאָרהונדערט האָבן צוויי דייטשע דיכטער,
לודוויג אַרניס און קלעמענס ברענטאַנאַ, אַרויסגעלאָזט אַ זאַמלונג
פון אַלטע, דייטשע פּאָלקסלידער Des Knaben Wunderhorn („דעם
ייִנגלס ווונדערהאַרן“), וווּ ס'פיגורירט אויך דאָס ליד וועגן דעם
ציגעלע, וואָס איז אַ גענויע איבערזעצונג פון אונדזער „חד גדיא“.
מיר ציטירן איין סטראַפּע פון דעם דאָזיקן ליד אין דער אַריגינעלער
דייטער שפּראַך:

Da kam der Malach hamóves (Engel des Todes)
Und schlächt den Schochet (Metzger),
Das er hat geschlächet den Ochsen,
Das er hat getrunken das Wasserlein,
Das da hat verlöscht das Feuerlein,
Das da hat verbrennt das Stöckelein,

אברהם בעקער

Das da hat geschlagen das Hündelein,
Das da hat gebissen das Kätzlein,
Das da hat gegessen das Zicklein,
Das da hat gekauft das Väterlein,
Um zwei Schilling — Pfening,
Ein Zicklein! Ein Zicklein!

די צוויי העברעישע ווערטער „מלאך המות“ און „שוחט“, איבערגעלאזט דורך דעם אנאָנימען דיכטער, באַווייזן שוין אַליין, גאַנץ קלאַר, דעם ייִדישן אָפּשטאַם פון דעם ליד.

דער גרויסער ייִדיש־דייטשער דיכטער, היינריך היינע, ברענגט אין זײַן דערציילונג „דער ראַבבי פּאָן באַכאַראַך“ די גענויע ווער-סיע פון „חד גדיא“ אין זײַן אייגענער איבערזעצונג מסתמא פון ייִדישן מקור, נאָר מיט דעם אונטערשיד, וואָס אויפן אָרט פון ציגעלע פיגורירט אַ באַקעלע און די אַלע אַנטיילנעמער זענען אַנגעגעבן דימינוטיוו, (אין אַ פאַרקלענערטער פאַרעם), ווי למשל, דאָס פּאַטערל, דאָס קעצעלע אַזו“ו.

מיר ציטירן דערפון בלויז עטלעכע שורות :

Ein Böcklein, das gekauft Väterlein, er gab
dafür zwei Suslein, ein Böcklein, ein Böcklein!
Es kam ein Kätzlein und ass das Böcklein, das gekauft
Väterlein, er gab dafür zwei Suslein, ein Böcklein, ein
Böcklein!

אַזוי קייטלט זיך דאָס ליד ביז צום סוף, לויט דעם נוסח פון „חד גדיא“.

לויט דעם זעלבן נוסח איז פאַראַן נאָך אַ דייטש פּאַלקסליד, אפּשר פון 18טן י“ה, נאָר אַנשטאַט אַ ציגעלע, איז דאָ אַ לעמעלע:

Ein Lämchen, ein Lämchen.
 Das kaufte sich mein Vater,
 Zwei Susim galt der Kauf,
 Da kam voll Tück' und Hader,
 Die Katz' und frass es auf,
 ein Lämchen, ein Lämchen.

Der Hund, den es verdrossen,
 Das floss unschuldig Blut,
 Kam pfeilschnell hergeschossen,
 Zeriss die Katz' in Wut,
 Ums Lämchen, ums Lämchen.

(באקומען צוגעשיקט פון מיין פריינד, הערמאן אַדלער, שרייבער און
 דיכטער אין דייטש, וועלכער וווינט אין דער שווייץ).

די איבערזעצונג אין יידיש :

אַ לעמעלע, אַ לעמעלע,
 דאָס האָט זיך מיין פאָטער געקויפט,
 צוויי זוים האָט באַטראָפן דער קויף,
 דאָן איז פול מיט רשעות געקומען
 די קאַץ און האָט עס אויפגעפרעסן,
 אַ לעמעלע, אַ לעמעלע.

דער הונט, וועמען ס'האָט פאַרדראָסן,
 וואָס אומשולדיק בלוט איז געפלאָסן,
 איז געקומען ווי פּיילן-שנעל אויסגעשאָסן
 און האָט אין פעס צעריסן די קאַץ,
 פאַרן לעמעלע, פאַרן לעמעלע.

דער דייטשער פאַרשער ק. קאָהלער * ברענגט אייניקע ביישפּילן,
 ווי אַזוי „חד גדיא“ האָט געפונען אַן אָפקלאַנג אין דער פּאָלקס-
 שאַפונג פון פאַרשידענע לענדער אין אייראָפּע און אַפילו אין סיאַם

* ק. קאָהלער, זע ביבליאָגראַפיע — פרעמדשפּראַכיקע !

און אין פערסיע. ער געפינט אויך אַן ענלעכן מוסטער אין אַן אור-
אַלטער אינדישער פּאַעמע. קאַהלער מיינט טאַקע, אַז די וואַרצלען
פון דעם ליד שטאַמען פון די אוראַלטע צייטן אין ווייטן מזרח.
דאָס ליד האָט דורכגעמאַכט פאַרשידענע וואַריאַציעס און גיל-
גולים. יעדעס פאַלק זינגט עס אויף זיין שטייגער, אַזוי למשל, אין
עלזאַס — וועגן אַ חזירל, וואָס וויל נישט גיין; אין דער שווייץ —
וועגן אַ קעלבעלע, וואָס וויל נישט טרינקען, אאַוו. כאַטש אַנדערש
זענען די פערסאָנאַשן און זייערע ראָלן, אָבער ענלעך צום מאָדעל
פון אונדזער „חד גדיא“ איז דער קאַמפּאַזיציאַנעלער פּרינציפּ פון
אַ מין „קייט־רעאַקציע“ פון די האַנדלונגען און פון די פּאַסירונגען.
גאַר אַן אַנדערע ווערסיע געפינט זיך אין דעם ענגלישן ליד:
The House that Jack built (דאָס הויז וואָס דזשעק האָט אויפגע-
בויט), וואָס ווערט באַטראַכט פאַר דעם ענגלישן „חד גדיא“ און
געבראַכט אין בוך פון אויפגעזאַמלטע ענגלישע קינדער־לידער:

THE NURSERY RHYMS OF ENGLAND

by James Orchard Halliwell

(*The Bodley Head, London, Sydney, Toronto, p. 221*)

This is the house that Jack built.

This is the malt / that lay in the house that Jack built.

This is the rat, / that ate the malt / that lay...

This is the cat, / that kill'd the rat, / that ate the malt/ that...

This is the dog, / that worried the cat, / that kill'd the rat,...

This is the cow with the crumpled horn, / that toss'd the dog...

This is the maiden all forlorn, / that milk'd the cow with the
crumpled horn,...

This is the man all tatte'd and torn, / that kissed the maiden
all forlorn,...

This is the priest all shaven and shorn, / that married the man
all tatter'd and torn,...

This is the cock that crowed in the morn, / that waked the
priest all shaven ond shorn,...

This is the farmer sowing his corn, / that kept the cock that
crow'd in the morn, / that waked the priest all shawen
and shorn, / that married the man all tatter'd and torn, /
that kissed the maiden all forlorn, / that milk'd the cow
with crumpled horn, / that tossed the dog, / that worried
the cat, / that kill'd the rat, / that ate the malt, / that
lay in the house that Jack built.

אין דער יידישער איבערזעצונג גיבן מיר בלויז דעם טעקסט פון
לעצטן אָפּשניט, פון וועלכן מ'קען זיך דערוויסן וועגן דעם גאַנצן
תוכן פון דעם ליד :

דאָס איז דער פאַרמער, וואָס האָט געזייט דעם קאַרו, וואָס
געכאַפט האָט דער האָן, וואָס האָט געקרייט אין פרימאַרגן, וואָס
האָט געוועקט דעם גלח, דעם אין גאַנצן אָפּגעגאַלטן און אָפּגעשוּי-
רענעם, וואָס האָט חתונה געמאַכט דעם מאַן, דעם צעלומפטן און
אָפּגעריסענעם, וואָס האָט געקושט די מויד, די פאַרצווייפלטע, וואָס
האָט געמאַלקן די קו מיט דעם איינגעקנייטשטן האָרן, וואָס האָט
געקאַפּעט דעם הונט, וואָס האָט געביסן די קאַץ, וואָס האָט דער-
הרגעט דעם (שטשור) ראַץ, וואָס האָט געגעסן דעם מאַלץ, וואָס
איז געלעגן אין דעם הויז, וואָס דזשעק האָט אויפגעבויט.

אין דעם זעלבן זאַמלבוך, נאָך דעם אויבן אָנגעגעבענעם ליד,
ווערט באַלד געבראַכט (ז. 223) די גענויע איבערזעצונג פון אונ-
דזער „חד גדיא“, פון וועלכן מיר ציטירן דאָ בלויז די ערשטע
שורות :

A kid, a kid, my father bought
for two pieces of money: A kid, a kid.
Then came the cat, and ate the kid,
that my father bought
for two pieces of money...

און ווידער אַן אַנדערער אינהאַלט, כאַטש אין פרינציפּ ענלעך
צו „חד גדיא“, איז דאָ אין דעם רוסישן פּאַלקסליד „די ציג“ (אַלעק-

סאַנדער ניקלאָאָוויטש אַפּאַנאַסיעוו — „נאַדאַרניע רוסקיע סקאַז-קיע“ — רוסישע פּאַלקס-מעשיות, ב. 1, ז. 60-61).

עס זיצט דער באַק און וויינט — ער האָט געשיקט די ציג נאָך ניס, איז זי אַוועקגעגאַנגען און פאַרפאַלן געוואָרן. שיקט דער באַק דעם וואָלף, קומט ער נישט צוריק מיט דער ציג מיט די ניס. שיקט דער באַק דעם מענטש, דעם דעמב, די האַק, דעם שטיין, דאָס פּייער, דאָס וואַסער, אָבער קיינס קומט נישט צוריק מיט דער ציג. ערשט ווען דער באַק שיקט דעם שטורעם, איז דער שטורעם אַוועק וואַסער טרייבן, / דאָס וואַסער — אַוועק פּייער לעשן, / דאָס פּייער — אַוועק דעם שטיין ברענגען, / דער שטיין — אַוועק די האַק שלייפן, / די האַק — אַוועק דעם דעמב האַקן, / דער דעמב — אַוועק די מענטשן שלאָגן, / די מענטשן — אַוועק דעם בער שיסן, / דער בער — אַוועק דעם וואָלף שלאָגן, / דער וואָלף אַוועק די ציג טרייבן. / און אַט איז די ציג מיט די ניס*.

אין אַרגענטינע פּלעגן אַ טייל וועלטלעכע יידן זינגען נעבן „חד גדיא“ אַן ענלעך פּאַלקסליד אין יידיש: שיקט דער האַר אַ פּויער אין וואַלד אַרײַן, / זאָל דעם עפל רײַסן. / פּויער וויל נישט עפל רײַסן. / עפעלע וויל נישט פּאַלן. / שיקט דער האַר אַ קאַץ אין וואַלד אַרײַן, / זאָל דעם פּויער דראַפּן, / קאַץ וויל נישט פּויער דראַפּן, / פּויער וויל נישט עפל רײַסן, / עפעלע וויל נישט פּאַלן. / שיקט דער האַר אַ הונט אין וואַלד אַרײַן, / זאָל די קאַץ בײַסן, / הונט וויל נישט קאַץ בײַסן, קאַץ וויל נישט פּויער דראַפּן, פּויער וויל נישט עפל רײַסן, / עפעלע וויל נישט פּאַלן.

שיקט דער האַר אַ שטעקן, אַ פּייער, אַ וואַסער, אַזױװ ווי אין „חד גדיא“, אָבער זיי פירן נישט אויס די שלחות. צום סוף, קומט דער האַר אַליין אין וואַלד אַרײַן, / זאָל דעם עפל רײַסן, / וויל שוין פּויער עפל רײַסן, עפעלע וויל שוין פּאַלן.

---

* אויך לויט זאַלמען ליבינזאָן, „אַ גילגול פון אַ ליד“ אין „סאַו. היימלאַנד“, נר. 11, 1982.

ליטעראַרישע חד גדיא-לידער

דער חד גדיא-מאַטיוו פאַרנעמט אַ זייער בכבודיק אַרט אין דער ייִדישער פּאָעזיע.
לאַמיר ציטירן דאָס ליד „חד גדיא“ פון שמואל צעסלער (אין הגדה, אַרויסגעגעבן פון צווישזאָ און שלום עליכם-שולן, אין בוע-נאָס איירעס, אין 1950) :

זינגט אַלע מיט אַ ניגעלע
אַ מעשה אַזוי-אַ :
געוועזן איז אַ ציגעלע
אַ ווייסע, חד גדיא.

געקויפט האָט עס, באַקומען עס
ישׂראליק דער ייד,
פאַר צוויי גילדן מזומנע
אויף פּוילישן יריד.

נאָר פּוּחות ביזע, קריגערישע
פאַרכאַפט האָבן די גאַס
און אויפן ווייסן ציגעלע
געוואָרפן זיך מיט כּעס.

געשפּרונגען אַ צופּרידענע
איז עס פון פּרי ביז שפּעט,

ס'האָט יעדער ייד און יידענע
געצערטלט עס, געגלעט.

איצט שפּרינגט עס אויף די שניטערן
פאַרלאַשענע, — ס'איז פּריי!
די רויע ווונדן אייטערן —
נאָר היילן זיך אויפּסניי.

מיט שאַרפע נעגל קאַצישע
געריסן עס ביז בלוט,
די בייזע הינט, די נאַצישע,
געביסן: — יודע! יוד!

מיט שטעקן עס געקאַטעוועט,
אין פּייערן געברענט,
געטרונקען עס אין וואַסערן
און — דאָך עס נישט פאַרלענדט.

איך לעב — זינגט אויס דאָס ציגעלע,
דאָס ווייסע — איך בין דאָ!
טאָ, זינגטזשע מיט אַ ניגעלע
די מעשׂה: חד גדיא!
חד גדיא.

און ווייטער נאָך אַ וואַריאַנט פון „חד גדיא“ פון י. לוקאַווסקי
(אין דער הגדה, אַרויסגעגעבן פון דעם בילדונגס-קאָמיטעט פון
אַרבעטער־רינג אין ניו־יאָרק, אין 1948):

כ'האָב פאַר אייך אַ מעשׂה־לע
אַ מעשׂה־לע, גאָר שוין.

דער טאטע האָט אַ ציגעלע
געקויפט פֿאַר צוויי גילדיין.

אַ ציגעלע, אַ ווייסינקע,
אַ שיינינקע ווי גאַלד.
און צוויי גילדיין מזומנע
האָט ער פֿאַר איר באַצאָלט.

איז דאָך אין הויף אַ קאַץ געווען,
אַ מזיק, ווי באַוויסט:
האָט קעצעלען זיך פֿאַרצוקן גאַר
דאָס ציגעלע פֿאַרגלוסט.

דערזען האָט עס הינטעלע,
פֿאַרדריסט עס אים גאַנץ שטאַרק,
ער וואַרפט זיך אויף דער בייזער קאַץ
און בייסט איר איין אין קאַרק.

קומט שטעקעלע אין פעס אַריין
און טראַכט גאַרניט קיין סך.
און שפּאַלט דאָס קעפל הינטעלען.
דו, הינט, ס'איז ניט דיין זאַך.

צעפּלאַקערט האָט זיך פּייערל
פֿאַר פעס צונטער־רויט:
דו, שטעקעלע, דו פּלעקעלע,
איך מאַך דיר באַלד דעם טויט.

חד גדיא...

אברהם בעקער

און נאך א קליינער ציטאט פון מארק ווארשאָווסקי (אין בוך :
„יידישע פּאָלקסלידער“):

לאַמיר זינגען דאָרט און דאָ...
דעם חד גדיא, חד גדיא.
יעדער ווייסט דאָס, גרויס און קליין,
אַז ביים אַלטן טאַטן איז אַ ציגעלע געווען...
קומט אַ קעצל — ס'איז נישט פּויל,
כאַפט דאָס ציגעלע אין מויל...

ליטעראַרישע ציגלידער

די ציג איז געווען אַ וויכטיקע „פיגור“ אין ייִדישן שטעטל. דער רוב ייִדן דאָרט איז געווען אַרעם, און נישט געקענט זיך דערלויבן צו האָבן אַן אייגענע קו. אַזאַ בהמה האָט געקאָסט אַ סך געלט און דערצו האָט זיך געפאָדערט אַ געהעריק פּלאַץ, אַ שטאַל, מיט די נויטיקע איינריכטונגען, אַ גוטע באַשפּיזונג און אַ באַדינונג, אַז זי זאָל קענען געבן מילך בשפּע.

דאָקעגן, אַ ציג איז געווען פּיל ביליקער, און האָט נישט פּאַרנו־מען קיין סך פּלאַץ אין דער אַרעמער ווירטשאַפּט. זומער איז זי מיינסטנס געשטאַנען אין דרויסן, אַ צוגעבונדענע צו עפעס אַ סלופּ, אָדער אַ ביימל, און ווינטער — אין אַ ווינקל פון אַ קעמערל, און אין די גרויסע קעלטן, האָט מען זי אַריינגענומען אין דער הייזקע, ווי ענג זי איז נישט געווען, פּדי די „מילך-געבעריין“ זאָל נישט פּאַר-פרוירן ווערן, און אפשר אויך פּדי זיך אַליין לעבן איר צו דערוואַ-רעמען. די באַשפּיזונג פון דער ציג איז נישט געווען קיין שווערער עול. מיט גאַנץ קליינע קאָסטן און מיט נישט קיין גרויסן אַנשטרענג האָט דער אַרעמער ייִד, אָדער די נעבעכדיקע אלמנה געקענט אַרויסבאַקומען פון דער ציג יעדן טאָג אַ טעפל מילך פאַר דעם הויזגעזינד.

און ווען ס'האָט זיך געטראָפּן אַז אַפּילו אין אַ גאַנץ באַמיטל-טער משפּחה איז געווען אַ קראַנקער אויף די לונגען, האָט מען אויך געהאָדעוועט אַ ציג, פּדי דער חולה זאָל האָבן צו טרינקען די פּרישע, באַלד נאָכן מעלקן, זיסינקע מילך ווי אַ נאַטירלעך און

אברהם בעקער

„זיכער“ ווירקזאם היילמיטל, וואָס אַפילו דער דאָקטער, אָדער דער פעלדשער, שוין אָפגערעדט פון די שכנים, האָבן הייס רעקאָמענדירט.

די ציג, אַזאַ היימיש באַשעפעניש, איז געוואָרן דער קענציכץ פון אַ יידיש שטעטל. דאָס דעליקאַטע ציגעלע איז נישט אין מאָל געווען אויך אַ „שפּילציג“, אַן אַביעקט פון קונדישע שטיפּערייען. און ווען אַ צעווילדעוועט יאַטל האָט זיך פאַרגלוסט צו מאַכן פון דער ציג זינס אַ „רייטפּערדל“, האָט דאָס תּמיד מילדע באַשעפעניש געוויסט זיך ענערגיש צו ווערן מיט אירע הערנערלעך און דעם חוצפּהדיקן קונדיס אַראָפּצוואַרפן פון זיך. זי איז נישט באַשטימט צו זיין אינגעשפּאַנט אין אַ וועגעלע, אָדער צו לאָזן עמעצן רייטן אויף זיך. ניין, זי איז טאַקע אַ קליין, צאַרט, שוואַך באַשעפעניש, אָבער אַ פּרייס. איר שפּייזער און פאַרזאָרגער באַלוינט זי קעגנזייטיק מיט איר נאַרהאַפּטיקער מילך. צו דעם איז זי פון דער נאַטור באַשטימט, אָבער נישט צו זיין אַ „פּערד“...

די ציג איז אַזאַ היימישער באַשטאַנדטייל פון דער אַרעמער יידישער משפּחה, אַז זי הונגערט מיט צוזאַמען מיט איר, ווי אין „מאַניש“ פון י. ל. פּרץ :

אין קיניגרייך פּוילין,
האַרט ביי דער גרעניץ
ליעגט זיך אַ שטעדיטעלע,
גרויס ווי אַ געניץ.

און קוים וואָס מען זעהט עס,
מען הערט עס אויך זעלטען;
היזלעך ווי ניסלעך,
פון שמות געצעלטען...

אין גאנצען אַ צענדליק,
צו צעהלען אויף פינגער!
עס בייסן די ציגען
די דעכער פאַר הונגער!*

אויך ביי ד"ר י. ח. בילעצקי הונגערט די ציג ביי דער אַרעמער
משפחה. אַזוי דיכטעט ער אין זײַן אַלבום-בוך „40 באלאַנען“,
ז. 33 :

צווישן קאַלטע ווענט איז געבוירן געוואָרן מיין אַכט און
צוואַנציקסטער באלאַן
אין אַרעמע צימערן פול מיט באַרוועסע קינדער,
פון אויבן אָן
איז געשטאַנען אַ וויג, אַ מולטער,
אויך אַ הונגעריקע ציג,
אַ פאַר צעבראַכענע בעטן
גלעטן
די אַרעמקייט.

און ווען דאָס קינד איז שוין געשטאַרבן פון הונגער, זינגט די
וואַנזיניק געוואָרענע מוטער אין „דאָס קליינע מענטשעלע“ פון
מענדעלע מוכר ספרים :

אליו-ליו, בידנע קינד,
וויי איז דער מאַמען, וויי און ווינד!
אינעווייניק אין וויגעלע
ליגט אַ קלאַר ווייס ציגעלע,
ציגעלע-מע! ציגעלע-מע!

---

* די אַרטאָגראַפיע לויטן אַריגינאַל און נוסח פון מחבר.

ניט־זשע, ניט־זשע וויין,
ביסט דאך עלענט ווי אַ שטיין —
ציגעלע־מע, ציגעלע־מע!...
ליידיק, ליידיק איז דאָס וויגעלע,
אוי נישטאָ מיין קלאָר ווייס ציגעלע!
וויי איז דער מאַמען, וויי און ווינד! *

ווייטער ברענגען מיר עטלעכע מוסטערן פון ציגלידער, גרע־
סערע און קלענערע טעקסטן, אָדער בלויז לענגערע צי קורצערע
ציטאַטן.

די נעמען פון די מחברים וועלן אין אַלע פּאַלן זיין לויטן סדר
פון א"ב.

דוד איינהאַרן — „אַ רגע רו“, ציטאַט, (אין בוך „ליטעראַטור
און קאַמף“ פון א. ליטוואַק):

און איר קום אין לאַנד פון חלום
אין דאָס שטילע יוגענט־לאַנד.
דאָרטן פליהט די גאַלדענע פּאַווע
איבער דער גן־עדן־וואַנט.
דאָרטן שטראַמט דער קוואַל פון לעבען!

אויף אַ דימענטענעם זאַמד
און דאָס ציגעלע, דאָס ווייסע
עסט דאָרט מאַנדלען פון מיין האַנד.

---

* די אַרטאָגראַפיע לויטן אַריגינאַל און נוסח פון מחבר.

העלער ווערען מיניע אויגען
אין דעם שטילען חלום-לאַנד. *

מרדכי געבירטיג — „היי ציגעלע“ (אין דעם לידער-בוך „מיר
זינגען“, צוזאַמענגעשטעלט: מיכל געלבאַרט):

היי ציגעלעך, קומט אַהער צו מיר געשווינד,
אַ שייַן לידעלע וועל איך אויסזינגען אייך אַצינד.
פון אַ פּאַסטעכל הייבט דאָס לידעלע זיך אָן
און אַ מיידעלע וואָס האָט פּישוף אים געטאַן.

היי ציגעלעך, הערט וואָס ווייטער איז געשען.
לוסטיק, לעבעדיק איז דאָס פּאַסטעכל געווען.
היינט ווי אומעטיק, קוקט די שעפעלעך נישט אָן.
בענקט נאָכן מיידעלע, וואָס האָט פּישוף אים געטאַן.

היי ציגעלעך, הערט פון לידעלע דעם סוף,
ווי יתומימלעך בלאַנדזשען איצט זיינע בידנע שאַף.
טיף אין טייכעלע ליגט דאָס פּאַסטעכל נאָך היינט
און דאָס מיידעלע זיצט ביים וואַסערל און וויינט.

דאָס ליד פון מרדכי געבירטיק פאַרמאָגט אַלע סגולות, וואָס
זענען דער קענצייכן פון אַ באַלאַדע. אַ סענטימענטאַלער, לירישער
טרויער שוועבט איבער דער ראַמאַנטישער באַציונג צווישן פּאַס-
טעכל און דעם מיידעלע, פון וועלכער ער איז פאַרפּישופט געוואָרן.
און אין דעם מיסטעריעזן טראַנס פון דער נישט געשטילטער בענק-
שאַפט צו זיין געליבטער, האָט ער טראַגיש פאַרענדיקט זיין יונג
לעבן — זיך דערטרונקען אין טייכל. און דאָס מיידעלע זיצט נאָך

---

* די אַרטאָגראַפּיע לויטן אַריגינאַל און נוסח פון מחבר.

אברהם בעקער

ביז היינט ביים וואַסער אין טיפן טרויער און וויינט ביטער נאָך איר
פאַרלוירענעם ליבלינג.

בינם העלער — „ביים וויגל זענען ציגעלעך געשפרונגען“,
ציטאַט, לידער־בוך „ביים ראַנד“ :

ביים וויגל זענען ציגעלעך געשפרונגען,
דאָס וויגל האָט געזאָלט צום הימל גרייכוֹן,
מיין מאַמע האָט אַ ליד אַזאַ געזונגען —
אַ העלפט פון ניגון און אַ העלפט פון שמייכל.

בין איר אַוועק אויף מוראדיקע וועגן,
איר האָב די שוואַרצע האָר זיך אָפגעפרוירן,
איר האָב די אויגן אויסגעשווענקט אין רעגן —
און כ׳האָב מיין מאַמעס שיינע ליד פאַרלוירן.

— — — — —
בין איר אַוועק אין וואַגל און אין וואַנדער,
די היים פאַרטוישט אויף הונדערט אַדרעסן,
און דאָרט האָט זיך דאָס ליד געזונגען אַנדערש,
און דאָרט האָב איר מיין שוועסטערס ליד פאַרגעסן.

אלעף פ״ץ — אַ ליד וועגן ציגעלע *

אין דער ערגעצדיקער ווייט
פון די קומענדיקע יאָרן,
איז אַ ציגעלע אַ ווייט
געקומען צו פאַרן.

---

* לויט דער לידער־זאַמלונג „אונטער יאַנקעלעס וויגעלע“ פון ברכה קאַפּשטיין
און בנימין כ״ץ.

— — — — —
 אינאיינעם מיטן ציגעלע
 אזוי און אזוי
 איז געקומען צו פאָרן
 אַ פייגעלע בלוי.
 האָט דאָס ציגעלע געבראַכט
 וואָס אַ ציגעלע טוט האַנדלען.
 באַקסער און טייטלען,
 ראָזשינקעס מיט מאַנדלען.
 און דאָס פייגעלע, דאָס בלויע,
 האָט געבראַכט אין מויל אַ בלאַט —
 אַנצושרייבן די געשיכטע
 פון דעם יונגן יאָט.

אויך ביי פֿ"ץ האָבן מיר דעם ציגעלע-מאַטיוו, ווי אין דער
 סכעמאַטישער פּאַלקס-מעשה, מיט דעם באַקאַנטן רעפּרייז: ראָ-
 זשינקעס מיט מאַנדלען, און אַפילו מיט אַ צולאַג: באַקסער און
 טייטלען. און אַחוץ דעם ציגעלע, פירט דער דיכטער אַרײַן אויך
 נאָר אַ צווייטן עלעמענט, דאָס פייגעלע; נישט דווקא די גאַלדענע
 פּאַווע, ווי למשל, מאַנגער, נאָר אַ פייגעלע, אַ בלויס — אַן אַנגע-
 נעמענער סימבאָל פון האַפענונג...

און וואָס ברענגט דאָס בלויע פייגעלע? — אַ בלאַט אין מויל.
 אַ בלאַט — אַן אַסאַציאַציע מיט דער תנ"כישער טויב, וואָס האָט
 געבראַכט נח"ו, ווי אַ צייכן, אַז דער מבול גייט שוין צו זײַן סוף.
 אָבער אין דעם ליד קומט פּלוצעם אַן איבעראַשונג. דער מחבר
 ווענדט אַן דעם אויסדרוק „בלאַט“ אין זײַן צווייטער באַדייטונג אין
 ייִדישן לשון. נישט קיין בלאַט פון אַ בוים, נאָר אַ בלאַט פּאַפּיר. און
 צו וואָס פּאַראַ צוועק? — כּדי „אַנצושרייבן די געשיכטע פון דעם
 יונגן יאָט“, פון דעם קליינעם קינד.

דאָס געדיכט פון אַלעף פ"ץ איז באַהויכט מיט דער גראַציע און זאַנפטיקייט, מיט דעם טעם און ריח און מיט דעם קלאַנג און ריטעם פון אַן עכט פאַלקס-ליד, לויט דעם, שוין „קלאַסיש“ גע-וואַרענעם, מאַנגערישן מאַנעריזם, (זע אויך: י. ח. בילצקי — „איציק מאַנגר“, ז. 310).

זישע לאַנדוי — „דאָס ליד פון ווייסן ציגעלע“:

די מלכה פון דער מעשה
מיט מיר אינאיינעם שפאַנט,
דאָס ציגעלע דאָס ווייסע
צופט גרעזלעך פון מיין האַנט,
מיין פאַווע האָט די פליגל
די גאַלדענע צעשפרייט;
די נאַכט ליגט אונטער ריגל,
די שרעק ליגט אויף אַ קייט.

די „גאַלדענע פאַווע“ און דאָס „גאַלדענע ציגעלע“ זענען פאַעטישע סימבאָלן פון דעם פאַלקסליד. אין דער יידישער קונסט-ליריק גייען די דאָזיקע סימבאָלן אָפט צוזאַמען, ווי ביי דעם אויבן ציטירטן און אויך אין דעם פאַלגנדיקן, (י. ח. בילצקי — „איציק מאַנגר“, ז. 287 א"ו).

אהרון גלאַנץ-לעיעלעס — „יידישער קאַראַוואַן“:

געפּלויגן די גאַלדענע פאַווע אַרויף און אַרונטער.
די פעדערן בלענדיק צעפאַכעט, די אויגן העל און מונטער.
געפּלויגן די גאַלדענע פאַווע און געברומט אַ ניגעלע,
דערזעט זיך אַ פעלד, און אין מיטן שטייט דאָס קלאַר-ווייסע
ציגעלע

וואָס טוסטו, ווייַס ציגעלע, אונטן ? „איך וויל דאָך פאַרן האַנדלען
פאַר יאַנקעלען די פּשרע, ריינע ראַזשינקעס מיט מאַנדלען.“
טאָ גיכער קום, ציגעלע, אַרויפצו, און האָב פאַר גאַרנישט מורא,
מיר וועלן אינאיינעם איצט זוכן די סאַמע בעסטע סחורה.

געפּלויגן די גאַלדענע פּאַווע מיטן ציגעלע צוזאַמען,
געפּלויגן דורך שטעט און דורך לענדער איבער אַלע ימען.
געפּלויגן ווי ס'פּינקלען די שטערן און ווי גאַטס טרערן רינען,
נאָר וואָס זייער האַרץ האָט געבעטן — נישט געקאַנט געפּינען.
באַפּאַלט זיי אַ ווינט און אַ חושך, אַ שוואַרצער ווי אַ טאַטער,
דאָ דרייט זיך זיי בייַדן אַנטקעגן דער קלוגער פיפּערנאַטער.

דו ביסט דאָך אַ בריה אַ גרויסע, דו קאַנסט דאָך טענדלען-טאַנדלען,
טאָ ווייַז אונדז אַ קונץ און דערלאַנג אונדז די ראַזשינקעס
מיט מאַנדלען.

גיי פּאַלג מיר אַ גאַנג און געפּין זיי,
נאָר כּיבין אייך גרייט צו פירן
צום ווייסער, דעם גרעסטן פון אַלע,
דעם וויזלטייר פון טירן.

עס יאָגט זיך קיין וויכער נישט גיכער, ווי ס'האַט דעם פיפּערס פּישוף
געטראַגן די דרייַ צו דעם וויזל און צו זיין ווייטן ישובּ.

דו וויזלטייר, ווייסער דו גרעסטער, דו זאַלסט אונדז גוט באַהאַנדלען,
געפּין אונדז די פּשרע, ריינע ראַזשינקעס מיט מאַנדלען.

„איך ווייס וווּ זיי בלעזן און וואַקסן, נישט פּיל און אויך נישט ווינציק.
באַזעצט זיך ביַ מיר אויפן רוקן און כּיברענג אייך וויל און גינציק.“

א שפאָנונג און אַ פלי און אַ הויִדע — און ס'ליגט פאַר זיי אין נעבל דער בייזער, דער הייסער סמבטיון וואָס שיסט מיט פּעך און שוועבל.

נאָר ווידער אומזיסט זייער טרחה — קיין ראָזשינקעס, קיין מאַנדלען. דאָ האָט זיך דאָס ציגל צעציקלט: „טאָ וואָסזשע וועל איך האַנדלען?“

האַט דעמאָלט אַ בת-קול פון הימל געלאָזט זיך טרויעריק הערן: נישטאָ מער קיין פּשרעס ווי האַרץ-בלוט, קיין ריינערס ווי די טרערן.

אַט דאָס איז די טייערסטע סחורה צו האַנדלען און וואַנדלען, פאַר יאַנקעלען די פּשרע, ריינע ראָזשינקעס מיט מאַנדלען.

זיי זענען אַוועק צום באַרג סיני פאַרטראַכט און היפּש פאַרווונדערט. זיי האָבן דאָס קול אויפּגעהויבן און וויינען נאָך אַצינדערט.

אין דעם ליד פון לעיעלעס געפינען מיר די ביידע עלעמענטן ווי ביי איציק מאַנגער, די „גאַלדענע פּאַווע“ און דאָס „גאַלדענע ציגעלע“. ביידע פּאַוועס האָבן די זעלבע שליחות. די „גאַלדענע פּאַווע“ פון מאַנגער זוכט „די נעכטיקע טעג“, דעם ניגון פון די „ראָזשינקעס און מאַנדלען“, דעם ניגון פון דער קינדהייט, וואָס איז פאַרביי און איז שוין מער נישטאָ. און די „גאַלדענע פּאַווע“ און דאָס „גאַלדענע ציגעלע“ פון לעיעלעס פליען אויך אַרום, זוכנדיק „די סאַמע בעסטע סחורה“ פאַר יאַנקעלען, די „פּשרע, ריינע ראָזשינקעס מיט מאַנדלען“.

די „גאַלדענע פּאַווע“ פון מאַנגער הערט אויף זיך נאָכצופּרעגן, „זי ווייסט אַליין, / אַז די פרוי אין שוואַרץ, וואָס שפּרייט איר געוויין / איבערן קבר, ביים ראַנד פון וועג, / איז די אַלמנה פון די נעכטיקע טעג.“ (בילצקי — ז. 281 א"ו). דאָס איז די נאָקעטע טראַגישע ווירקלעכקייט. נישטאָ מער קיין אילזויעס.

„דאָס ליד פון דער גאַלדענער פּאַווע“ פון מאַנגער איז דער-
שינען אין זיין בוך „וואַלקנס איבערן דאַך“, אַרויסגעגעבן נאָך דער
צווייטער וועלט-מלחמה. אין אַנבליק פון די מאַסן-קברים פון מי-
ליאָנען, פּרעגט שוין די פּאַווע מער גאַרנישט. דער פּאַעט בלייבט
ממש אָן לשון. זיין אילוזיע, זיין אויסגעבענקטער הלום איז אויס-
גערונען.

און וווּ געפינט לעיעלעס די אַזוי געגאַרטע „ראַזשינקעס מיט
מאַנדלען“, דעם פאַרבענקטן ניגון פון דער קינדהייט, זיינע „נעכ-
טיקע טעג“? אַ בת-קול פון הימל לאַזט דעם דיכטער הערן: „נישטאַ
מער קיין פּשרעס, ווי האַרץ-בלוט, קיין ריינערס ווי די טרערן“.

טרערן בײַ דער „פּרוי אין שוואַרצן“ פון מאַנגער און טרערן
בײַ לעיעלעס. אַ דאַמינירנדיקער עלעמענט פון דעם מענטשנס
לעבן...

קאַדיע מאַלאַדאָווסקי — „די ווייטע ציג פון כּפּר-סבא“ (אין
בוך „מאַרצעפּאַנעס“):

די ווייטע ציג פון כּפּר-סבא
האַט באַוויזן ווונדער,
זי האַט געגעבן מילך פאַר כּפּר-סבא
הונדערט קוואַרט און נאָך אַ מאַל הונדערט.

איז מען געקומען
מיט טעפּ און מיט קריג
און געשעפט און געשעפט
פון דער מילכיקער ציג.

איז מען געקומען
מיט עמערס אין ריי,

די קינדער פאָרויס
און די מאַמעס נאָך זיי.

און מען טרינקט,
און מען שלינגט,
און מען קוויקט זיך ביז גאָר,
אַז עס וואַקסן ביי קינדער
גאָר העלער די האָר.

איז מען געקומען פון דאָרף
און פון שטאָט
זען די שמחה, די גדולה,
איז מען געקומען אַזש פון ירושלים
און אַ שליח געשיקט פון עפולה.

אַז ער האָט געגרייכט אין עמק צוריק,
זיינען מענטשן געגאַנגען, געלאָפן אים הערן,
און ער האָט דערלאָנגט אַ באַריכט פון דער ציג,
אַז זי פּיטערט זיך דעמאָלט, ווען עס שיינען די שטערן.

און אין לענדער מרחקים, וווּ נאָר אַ יידישע שטוב,
האָט קינד און קייט, טאַטע-מאַמע, און זיידע, און באַבע,
דערציילט און דערציילט, און אַ שמחה געמאַכט
לכבוד דער ציג פון כפר-סבא.

מען האָט פאַר דער ציג אַ שטעלכל געבויט, —
אַ ציגענער פּאַלאַץ ביזן הימל, —
מיט אַ שייבל אין דאָך און אַ לעכל אין טיר,
און צוועלף קאַמערס פאַר קעזלעך מיט קימל.

און די ציג האָט זעקס ציגעלעך קליינע געהאַט,
אַלע ווייסינקע, ווייסינקע סאַמע,
און אַלע זעקס זיינען מילכיקע ציגן געוואָרן,
יעדע איינציקע פונקט ווי די מאַמע.

און די ווייסע ציג האָט באַקומען אַ קרוין
פון בלימעלעך רויטע און ראַבע,
און יעדן ראש-חודש שפּאַצירט זי אַרום
אַ געקרוינטע אין מיטן כפר-סבא.

איז די משפּחה פון דער ווייסער ציג
סאַמע יחוס און גדולה אויף דורות להבא,
אלה תולדות — דאָס איז די געשיכטע פון דער ווייסער ציג,
פון דער ווייסער ציג פון כפר-סבא.

קאַדיע מאַלאַדאָווסקי — „דער פּאַסטער“ (אין בוך „מאַרצע-
פּאַנעס“):

אַמאָל איז אַ פּאַסטער געווען,
האָט ער אַפילו קיין ציג ניט געהאַט,
האָט ער אַפילו קיין רוט ניט פאַרמאַגט,
נאָר לאַנקעס האָט ער געהאַט גרינע.

איז דער פּאַסטער אַוועק
צו זוכן אַ ציג,
אַפּצושניידן אַ רוט
איז ער געגאַנגען איבער גאָר דער מדינה.

אין א העלן פארטאג
ביי א גרינעם דארף
האָט ער אַ ווייסע ציג געפונען.

פון אַ הויכן דעמב
ביי אַ בלויען טייך
האָט ער צווייגל אַ יונגן גענומען.

און ער איז געגאנגען זיין וועג צוריק,
זיין פרייד איז גרעסער געווען ווי גאר די מדינה.
און אַז ער איז געקומען צוריק צו זיין היים
זינען פארטריקנט געלעגן די לאַנקעס די גרינע.

**קאָדיע מאַלאַדאָוסקי — „אַ מעשה מיט אַ חדר-זינגל מיט אַ
ציג“, (ווי אויבן), בקיצור :**

דוד איז געווען דער בעסטער תלמיד אין חדר. ער האָט שטענ-
דיק געקענט די פרשה חומש אויף אויסנווייניק. איינמאָל האָט ער
אויפן וועג דערזען אַ ציג. ער איז זי נאָכגעלאָפן און אַ צי געגעבן
פאַרן עק. געקומען אין חדר, האָט ער דאָס גאַנצע לערנען פאַר-
געסן. אַהיים גייענדיק, האָט ער שטאַרק געוויינט. ס'האָט שטאַרק
גערעגנט. פלוצעם האָט זיך אים באַוויזן נח פון זיין תיבה און ער
האָט אים געראַטן אַרויסצונעמען ביי דער ציג איר זילבערן רינגעלע,
וועט ער מיט דעם באַקומען אַלץ וואָס ער וועט וועלן.

אין חדר האָט דוד זיך דערמאַנט די פרשה, וואָס ער האָט
געלערנט אויף אויסנווייניק, ווי תמיד. אויפן וועג אַהיים, האָט ער
ווידער דערזען די ציג, ר'האָט זיך אויף איר אַרויפגעזעצט און זי
געבעטן אים צו געבן איר זילבערן רינגעלע. די ציג איז אויפגע-
שפרונגען ביזן הימל און אַראָפגעשאַקלט דודן פון זיך, אַבער פון
דעם גרויסן שפרונג, איז ביי איר אַרויסגעפאַלן דאָס רינגעלע. דוד

האָט עס אַ כאָפּ געטאָן, אַרײַנגעלייגט אין קעשענע און געקומען אין חדר. דעם טאָג האָט ער געקענט די פרשה נאָך בעסער ווי תמיד. איינמאָל האָט ער זיך מײַשב געווען: צו וואָס דאַרף ער לער-נען, ער וועט אָנרירן דאָס רינגעלע, וועט ער שוין במילא קענען אַלץ אויף אויסנווייניק. אָבער ווי פאַרשעמט איז ער געוואָרן, ווען ער האָט געדאַרפט זאָגן די פרשה און אַרײַנגעלייגט די האַנט אין קעשענע, האָט ער נישט געפונען דאָס רינגעלע און נישט געקענט זאָגן קיין וואָרט. אויפן וועג אַהיים, האָט ער יאָמערלעך געוויינט. דאָס מאָל האָט אויך שטאַרק גערעגנט, און פון דער תיבה האָט נח אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ. דערהערנדיק פון דודן, אַז ער האָט פאַר-לירן דאָס רינגעלע, האָט ער אים דערמאָנט, אַז ער האָט אים בפירוש געזאָגט, אַז מיטן רינגעלע וועט ער אַלץ האָבן, וואָס ער וועט וועלן, אָבער ער האָט נישט געוואָלט לערנען, נישט הערן דעם רבינס לערנען, האָט זיך דאָס רינגעלע פון אים אָפּגעטון. נח איז מיט דער תיבה פאַרשווינדן. דוד האָט שטאַרק געוויינט און פלוצלינג דערזען, ווי דאָס זילבערנע רינגעלע קייקלט זיך גלייך צו זײַנע פיס. ער האָט עס מיט גרויס פרייד אַ כאָפּ געטון און עס אַרײַנגעלייגט אין קעשענע. דוד האָט זיך געשווירן, אַז ער וועט זיך שוין מיט דעם רינגעלע אַזוי באַגײן, אַז עס וועט שוין קײנמאָל פון אים נישט אַוועק. די ציג האָט שוין דוד מער נישט געטראָפּן און נח מיט דער תיבה האָט ער אָפט געזען אין חלום.

איציק מאַנגער — „דאָס ליד פונעם ציגעלע“ (אין „וואַלקנס איבערן דאָך“):

דער טאַטע האָט געקויפט אַ ציגעלע
מיט יאָרן לאַנג צוריק,
אין „חד גדיא“ עס פאַרשפאַרט,
געבונדן מיט אַ שטריק.

איז טרויעריק דאָס ווייַסע ציגעלע,
ווינד איז אים און וויי —
זומער זעט עס נישט קיין גראַז
און ווינטער — נישט קיין שניי.

זאָגט מיין ברודער : איציק, הער,
ווי אזוי דערלויבט עס גאָט,
צי איז אים נישט דאָס ציגעלע,
דאָס ווייסינקע אַ שאַד ?”

זאָג איך : „נאָטל, ביזט גערעכט!“
און נישט לאַנג געטראַכט —
ס'איז געווען, ווי זעלטן ווען,
אַ שיינע וועסנע-נאַכט.

דער טאַטע שלאָפט, די מאַמע שלאָפט,
ס'שלאָפט דאָס גאַנצע הויז,
פירן מיר פונעם „חד גדיא“
דאָס ציגעלע אַרויס.

מיר פירן ביי די הערנער עס,
די וועלט איז ווייט און גרויס,
און וווּ מיר לאָזן עס אַליין,
דאָס זאָגן מיר נישט אויס.

פסח, די ערשטע סדר-נאַכט,
דאָס ציגעלע איז נישטאַ, —
פרעגט דער טאַטע : „איציק, דו ?“
זאָג איך : „אַבערוואָ !“

פרעגט דער טאטע: „נאָטל, דו?“
זאָגט ער: „וואָס און ווען?“
זינט פאַראַיאָרן פסח-צײַט
דאָס ציגעלע נישט געזען!“

דער טאטע מיינט, די מאַמע וויינט,
און קיינער ווייסט נישט וואָס —
זינגט מען דעם „חד גדיא“ אָפּ,
איז דאָס שוין נישט דאָס...

טאָ ווױזשע איז דאָס ציגעלע?
ס'שפּרינגט אַרום אין פעלד
און האָט הנאה פון דער זון
און פון דער גאַנצער וועלט.

פון דעם דאָזיקן ליד, כאַטש געשריבן אין אַ שפּאַסיקן טאָן, זעט
מען אָבער דאָס ערנסטע און לויטערע רחמנות-געפיל פונעם מחבר
און אויך פון זײַן ברודערל נאָטע צום ציגעלע, וואָס איז איינגע-
זעצט אין „חד גדיא“ (אין דאָפּלטן זין פון וואָרט), צוגעבונדן מיט
אַ שטריק. ס'איז טרויעריק — „זומער זעט עס נישט קיין גראַז און
ווינטער — קיין שניי“. ביידע ברידערלעך דערלויבן זיך צו באַפּרייען
דאָס ציגעלע אָן דעם וויסן און דער הסכמה פונעם פאָטער, אַפילו
גורם זײענדיק אים און אויך דער מוטער גרויס עגמת-נפש.

דאָס איז אַ סימבאָלישער אַקט. דער דיכטער קאָן נישט פאַר-
לינדן די עוולה, די אומגערעכטיקייט, אַז אַ ריין, אומשולדיק באַשע-
פעניש זאָל זײַן באַרויבט פון דער פּרייהייט, זאָל זײַן געבונדן,
אונטערדריקט.

מידאַרף עס באַפּרייען. זײַנע געפילן און שטרעבן דעקן זיך
פולשטענדיק מיט די פון זײַן ברודער.

אברהם בעקער

פדי אונטערצונעמען א באפרייונגס-אקציע דארף מען זיין פאראייניקט... אנווענדן געמיינזאמע פוחות... און האנדלען אין גע-היים, אין קאנספיראציע...

אינעם קאמף פאר דער באפרייונגס-אידיע מוז מען ברענגען געוויסע קרבנות, ליידן פארלוסטן און דורכפאלן. די ברידער מאנ-גער זענען אויסגעשטעלט אויף א פינלעכער חקירה ודרישה פון זייער פאטער. זיי מוזן צוזען דעם טאטנס צער און דער מאמעס געוויין. זיי מאכן דעם אנטשעל, אז זיי ווייסן פון גארנישט. יא, לטובת דער הייליקער מיסיע, צוליב דעם פרייהייטס-אידעאל מוז מען אמאל פארשווייגן דעם אמת... אבער דער דערגרייכטער ציל גיט זיי די געהעריקע סאטיספאקציע. זיי פרייען זיך, וואס זייער ציגעלע „שפרינגט ארום אין פעלד און האט הנאה פון דער זון / און פון דער גאנצער וועלט“.

אבער וווּ האבן זיי דאס ציגעלע געלאזט, „דאס זאגן“ זיי „נישט אויס“. זיי האבן מורא, אז אין א וועלט פון אכזריות און רשעות לוייערן נאך געפארן פאר דעם שוצלאזן באשעפעניש. די דערגרייכטע פרייהייט פאדערט א פארזיכערונג און באשיצונג...

איציק מאנגער — אויסצוגן פון „די באלאדע פון דעם ייד וואס האט געפונען די האלבע לבנה אין א קארן-פעלד“ (אין בוך „ליד און באלאדע“):

גייט א ייד קיין זאבלטאוו,
פירט ער אויף א שטריק א ציג,
נישט קיין ציג — אן אבן טוב,
געקויפט אין ווייטן לעמבעריק.
א ציג-ציג-ציג, אן אבן טוב,
געקויפט אין ווייטן לעמבעריק.

— — — — —
גייט דער ייד און פירט די ציג
און ער טענצלט אונטער,
אין מערב־זייט פאָרגייט די זון,
בלוט און גאַלד און צונטער.

— — — — —
שטעלט דער ייד זיך ביי אַ בוים
און דאַוונט מערב מונטער,
שפּרינגט דריי מאָל „קדוש“ און די ציג —
שפּרינגט אויך דריי מאָל אונטער.

— — — — —
און מיט אַ מאָל דערפילט דער ייד
ווי ס'נעמען אים די ווינטן
און טראָגן אים אַרויף אַרויף
ווי די וואַלקנס קלינגען זיך צונויף
אַזש באַרד און פּיאַות פּלאַטערן
אין שפּיל פון די געשווינטן.

שטייט און גאַפט די ציג אין וועג,
די שטימע ווייסע בריאה,
שרייט דער ייד צו איר אַראָפּ
„זיי געזונט, מציאה,
גריס מיין ווייבל זלאַטע לעב
און מיין פעטער שיע!“

— — — — —
פליט דער ייד און זינגט אַ ליד:
„וואָס איז פון מיר געוואָרן ?
אַ וואַגלער איבער ווייט און צייט,
אַן אומרו צווישן גאַט און לייט,

א ניגון טרויעריק און פאַרשייט
אויף אַ לבנה-האַרן".

אַזוי ווי דער טיטל, אַזוי איז אויך דאָס ליד היפּשלעך לאַנג.
עס אַנטהאַלט 17 סטראַפּעס צו זעקס שורות יעדע איינע. דאָ זענען
ציטירט בלויז די דאָזיקע, אין וועלכע עס קומט צום אויסדרוק דער
ציג-מאַטיוו.

די קווינטעסענץ פון דעם געדיכט געפינט זיך, לויט מיין באַ-
שיידענער מיינונג, אין דער לעצטער ציטירטער סטראַפּע: „דער ייד
איז געוואָרן אַ וואַגלער איבער ווייט און צייט, אַן אומרו צווישן
גאַט און לייט“...

אַברהם סוצקעווער — (אויסצוגן פון צוויי פּאַעמעס: „פאַר
וואָס“ און „די קאַרש פון דערמאַנונג“, אין בוך „אין פּייער-וואַגן“):

.1

ציגן, ציגן

ציען זיך פון שטאַציק בלאַנקע שטיגן,

אַ ווייסע נאָך אַ שוואַרצע,

אַ שוואַרצע נאָך אַ ווייסע —

ווי קלאַווישן אַפּגעפּלויגן אַקאַרשט פון קלאַוויר,

און דער ניגון

נידערט אינעם טאַל — אויף אַלע פיר —

אויף אַ דינעם שטעג מיט אַלעאַנדער-בליט באַשאַטן,

צו באַזיגן

וועלטן אָן אַ שאַס.

פון אַלע ציגן פּאַלט אַ שוואַרצער שאַטן.

פאַר וואָס?

2.

און זע:

אויס יעדן שטאַנגענשפיץ פון לייטער, אין דער הייך,
וואַקסט אַרויס אין וויסטעניש פון הימל אַ באַשעפעניש —
אַ רויטער לייב פון איין שפיץ,
פונעם אַנדערן — אַ ציגעלע,
ס'ברומט דער לייב.

די אויגן — צוויי ווילקאַנען-מיילער — שפּריצן
אין אַלע וועלטן שטורעמדיקע דימענטן.
זיין לייבן-גרינע, אין אַ קרוין פון זונאוּפגאַנג, צעטרייסלט
פעלדזן אויף דער ערד,
און ווי ס'געזאַנג פון ווילדע דונערן
קניקלט זיך פון צאַרנדיקן לייבנמויל זיין ברומען.
און ס'ציגעלע, אַ ציטעריקס און ווייס ווי מילך —
סע ברומט ניט, —
מעקעט שטילערהייט אַנטקעגן ברומענדיקן לייב
און — אויסטערליש! —
דער „מע“, ווי אַ געוויין פון אַלע צייטן,
באַזיגט די ברומעניש פון לייב —
דעם צאַרן פונעם קיניג.

ווי אין אַן אַפאַקאַליפטישער וויזיע זעט סוצקעווער די צוויי
אייביקע קעגנגעזעצטע בריאים: דעם לייב, דעם קיניג — אַ סימבאָל
פון מאַכט און גוואַלד פון איין זייט, און „ס'ציגעלע, אַ ציטערדיקס
און ווייס ווי מילך“ — אַ סימבאָל פון שוואַכקייט און אַנמאַכט, פון
דער צווייטער זייט.

אַבער אין דעם דראַמאַטישן פאַרמעסט פון די צוויי בולטע
אַנטאַגאָניזמען געשעט עפעס „אויסטערליש“ — דאָס שוואַכע

אברהם בעקער

ציגעלע באזיגט דעם שטארקן לייב. דער פיזיש שוואכערער אָבער גערעכטער איז מנצח דעם קערפערלעך שטארקערן אָבער אומ- גערעכטן.

ביישפילן פון אַזעלכע „נסים“ פעלן נישט אין דער געשיכטע פון אונדזער פּאָלק, וואָס ווערט אָפט סימבאָליזירט ווי אַ ציגעלע.

יעקב פיכמאַן — „קבר רחל“ (אין „וואַרצלען“, אַנטאַלאָגיע פון ייִדיש-שאַפן אין ישראל) :

אין נאַקעט-געלן טאַג דו שטייסט פאַרטויבט אַנטשוויגן —
אַ הויפן הוילע שטיינער, אַ מדברשע רוינע —
און גלייכגילטיק פאַרשטומט אויף קעמל-האַרבן וויגן
אין הייסן זאַמד פאַרביי זיך מידע בעדווינען.

נאָר קומט די רחמימדיקע נאַכט, אַראָפּגעשטיגן,
און שטערן בלוען אויף ווי גאַלדענע בורשטינען,
ביסט דו דער ווייַסער רוף צו וואַגלענדיקע ציגן,
און שטראַמען גליק פון דיר אויף אַלע וועגן רינען.

אין קעגנטייל צו די אַנדערע ציטירטע לידער, וואָס זענען גע-
שאַפן אויפן באַדן פון די גלות-לענדער, איז דאָס ליד פון פיכמאַן
פאַרפאַסט אין ארץ-ישראל, און עס אַטעמט מיט „אוירא דארעא“.
ווי באַקאַנט, איז רחל, דאָס באַליבטע ווייב פון אונדזער פאַטער
יעקב, געשטאַרבן אויפן וועג צו בית-לחם און דאָרט געקומען צו
קבורה (בראשית, לה, יט-כ).

אין קעגנזאַץ צו די אמהות שְׂרָה, רבקה און לאה, וואָס זענען
נקבר געוואָרן אין דער מערת המכפלה אין חברון, איז אונדזער
מוטער רחל דאָרט נישט באַגראָבן געוואָרן, נאָר, ווי שוין געזאָגט,
אויפן אָרט, וווּ זי האָט אויסגעהויכט איר נשמה בשעת דער שווע-

רער געבורט פון איר זון בנימין, אויפן וועג אין דער געגנט פון בית-לחם.

דער קבר דאָרט עקזיסטירט ביזן היינטיקן טאָג און איז זייער פאַרהייליקט. פון די עלטסטע צייטן קומען דאָרט יידן מבקר זיין און אַפּריכטן תּפּילות, און אויסבעטן רפואות, ישועות ונחמות.

דער פייסאָזש פון דעם דאָ געשילדערטן בילד איז אַ מדברדי-קער. אַפּילו דער טאָג איז נישט קיין העלער, ווי מ'שריבט גע-וויינלעך, נאָר אַ געלער, פון דער געלער גלענדיקער זון און פון דעם הייסן געלן זאָמד. אין אַזאָ טאָג וויגן זיך פאַרביי בעדווינען אויף די קעמל-האַרבן.

אַבער ביי נאַכט בייט זיך דער אימאָזש. אויפן אָרט פון דער געלער זון, „שטערן בליען אויף ווי גאַלדענע בורשטינען“. וואָס פאַראַ שיינער מעטאָפּאָר! אויך אַ געלקייט, אַבער גאָר אַן אַנדערע, אַ געלקייט, ווי „גאַלדענע בורשטינען“...

אין קעגנזאָץ צום טאָג, וואָס מאַכט מיד די וואַנדערנדיקע בעדווינען, איז די נאַכט אַ „רחמידיקע“, אַ לייטזעליקע צו די „וואַגלענדיקע ציגן“. אַן אַלוזיע צו די וואַגלענדיקע יידן... דער מחבר דריקט אויס זיין אמונה, אַז פון דער באַרמהאַרציי-קער מוטער רחל „רינען שטראָמען גליק אויף אַלע וועגן“...

יעקב פרידמאַן — „ביים ירדן“ (אין „וואַרצלען“):

ביים ירדן דער יונג פון פּוילן
שטייט מיט דער ליכטיקער האַרף,
די כּוואַליעס זינגען פאַרהוילן
אין לשון פון אַלטן תּנ"ך.
— — — — —
ער הייבט די אויגן פאַרחידושט

איבער פרדסים און פורפור-צעבלי
און ער הערט: סע כליפעט אויף יידיש
די גאלדענע פאווע אין פלי.

— — — — —

מיט ראָזשינקעס און זיסע מאַנדלען
קערט דער זיידע פון ירידים צוריק.
אונטער יאַנקעלעס וויגעלע דאָס ציגעלע
מיט דער תחינה די מאַמע פאַרוויגט.

— — — — —

אומעטום וווּ יידן קומען
פליט די פאווע מיט.
און טראַגט אין איר גאלדענעם גומען
מיט דאָס יידישע ליד...

אויך פרידמאַנס ליד איז געשאַפן געוואָרן אויף דעם ישראל-
דיקן באַדן. די לאַנדשאַפט איז אַ ישראלדיקע: פרדסים, ירדן, אַבער
דער אימאַזש איז ווי אין די גלותדיקע וויגלידער, דער באַקאַנטער
מאַטיוו: דאָס ציגעלע אונטער יאַנקעלעס וויגעלע, ראָזשינקעס מיט
מאַנדלען. אַבער עפעס איז דאָך אַנדערש: די מאַמע פאַרוויגט גאַר
דאָס ציגעלע און נישט דאָס יינגעלע (!?).

דער דיכטער הערט דאָ צוויי שפראַכן: די כוואַליעס פון ירדן-
טיַך „זינגען אין לשון פון אַלטן תנ"ך", עברית, און די פאווע
„כליפעט אויף יידיש". אַ דאָפלטע קאַמפּאָזיציע: העברעיִש מיט
יידיש און זינגען מיט וויינען, אויפן לשון פון תנ"ך זינגט מען און
אויפן לשון יידיש כליפעט מען...

האַט דער פּאָעט געמיינט צו זאָגן: אויף לשון קודש זינגט מען
און אויף לשון הקדושים וויינט מען? אין אַנבליק פון דעם ירדן,
דערוועקן זיך רעמיניסצענצן פונעם טרויעריקן גלות?
אַזוי ווי בײַ מאַנגער, גייט דאָ אויך געפּאַרט דאָס ציגעלע מיט

דער גאָלדענער פּאַווע, די צוויי סימבאָלן פון ייִדישן פּאַלק, פון ייִדישן ליד, ווייל „אומעטום וווּ יידן קומען“, פליט מיט די פּאַווע, „וואָס טראָגט אין איר גאָלדענעם גומען דאָס ייִדישע ליד“.

י.ל. פּרץ — „ציקעלע“ (אין „לידער און באַלאַדעס“):

מיין ציקעלע אין שטעלעכל
ציטערט מיטן פעלעכל.
באַלד פּריִ-מאַרגן אויפגעוועקט,
און ווי טרויעריק עס בלעקט
בלע... בלע...

מיין ציקעלע, מיין ציקעלע,
צוקער ווילסט אַ שטיקעלע ?
פון דער האַנט עס צוקער לעקט
און נאָך טרויעריקער געבלעקט
בלע... בלע...

ס'האַט מיין ציקעלע דערפילט,
דאָס די זון אין דרויסן שפילט,
ס'האַט די זומער-לופט דערשמעקט
און דערום עס טרויעריק בלעקט
בלע... בלע...

אוי, גוט, אוי גוט! איך עפן דיר!
ציקעלע, אַרויס פון טיר,
ס'האַט דיין תּפּיסה זיך געעקט!
ווי מיין ציקל פּריילעך בלעקט
בלע... בלע...

אברהם בעקער

פּרץ קאַן נישט גלייכגילטיק זיך צוקוקן, ווי דאָס ציגעלע שטייט
פאַרמאַכט אין „שטעלעכל“ און ציטערט פאַר קעלט. ס'איז טרויע-
ריק, ס'האַט דאָך שוין דערפילט „די זון אין דרויסן און די שמע-
קנדיקע זומער-לופט“.

דער באַרמהאַרציקער דיכטער עפנט אויף דאָס טירל פון דער
שטאַל און לאַזט אַרויס דאָס ציגעלע אויף דער פּרייז. דאָס ציגעלע
איז זייער פּריילעך.

דער פּאַעט קאַן נישט פאַרטראַגן, אַז אַן אומשולדיק באַשע-
פעניש זאָל זיין פאַרשפּאַרט אין אַ תּפּיסה, בלויז דערפאַר ווייל
ס'איז שוואַך און אומבאַהאַלפּן. מען מוז אַ סוף מאַכן צו די תּפּי-
סות. אַלע באַשעפענישן דאַרפן זיין פּרייז...

די אַלעגאָריע איז אַ קלאַרע.

אַזאַ ענלעכן סוזשעט און דעם זעלבן מאַטיוו געפינען מיר אויך
בײַ איציק מאַנגער אין „דאָס ליד פונעם ציגעלע“ (זע אויבן).

אהרן צייטלין — „חד גדיא“ (אין בוך „געזאַמלטע לידער“,
ציטאַטן):

זאַגט דער רבי: איינס ווייס איך.

חד גדיא, חד גדיא — דאָס ציגעלע דאָס ווייסע!

און ער דערציילט לכּבוד פּסח

די חסידים אַ מעשׂה.

האַט אַ פּאַסטער אַ ציגעלע,

שוין איינמאַל אַ ציגעלע!

ווייס ווי אַ פּליגעלע

פון אַ כּרוב'ל.

פאַרט פאַרביי אַ פּריץ,

אַ שטיק מנוול.

— — — — —
נעמט אַרויס אַ פּאַר קאַרבאַנצעס
און ברומט : אַהער דעם הונט !
צו גיין מיט מיר אויף פּאַלעוואַניע.
מאַכט דער פּאַסטערך : „יאַשניע פּאַניע,
פון ווען אַן איז אַ ציגעלע אַ פּלב ?
שיין איז מיין ציגעלע-קרוין !
זאַלטט באַדאַי געבן אלף
אלפי אלפים גילדוין,
קריגסטו עס נישט בשום אופן
ס'איז נישט צו פּאַרקויפּן.
זאַגט דער פּריץ : ווייסטו וואָס ?
זאַל עס, פּאַסטערך, זיין אַ גאַנדז.
לאַכט דער פּאַסטערך : טאַנץ,
פּריץ-לעב, פון היינט ביז מאַרגן —
איז אַ ציגעלע נישט קיין גאַנדז.

— — — — —
וויפּל ווילסטו פּאַרן פּיפּערנאַטער, כאַם ?
זאַגט דער פּאַסטערך : נאָר אַן טאַראַראַם !
יאַשניע פּאַניע, ס'איז נישט קיין נאַטער.
גוואַלדעוועט דער פּריץ : וויפּיל ווילסטו פּאַרן קאַטער ?
— דער פּאַסטערך : פּאַניע, ווייס בלייבט ווייס,
ס'ווייסע ציגעלע האָט נישט קיין פּרייז.
איז עס פּאַרט נישט קיין נאַרישע גאַנדז,
נישט קיין בייזער הונט, קיין גיפּטיקער נאַטער
און נישט קיין געפּגריטער קאַטער.
דיין יעדער זאַג
איז קרום ווי אַ האַקו,
און טאַג איז נישט נאַכט, און נאַכט איז נישט טאַג,

און מע דארף דרך הענגען אויף אַ פּלאַקן.

— — — — —

שפּרינגט ער אַרײַן אין זײַן קאַטש, דער עמלק,

און דער פּאַסטעך נעמט סײַגעלע,

האַלט עס אין שױס

ווי אַ קינד אין אַ וויגעלע.

און ער קושט דאָס ציגעלע ווי אַ מזוזה

און זינגט באהבה רבה :

חד גדיא דזבין אבא

בתרי זוזי, בתרי זוזי !

ווערט דער פּריץ שלאָף מסופּן

מחמת רשעות און קאַפּויער

און וואָס ווייטער ווערט ער שוואַכער.

סײַהעלפּן נישט קיין טאַטער און קיין זנאַכער.

פּלוצלינג הייסט ער שיקן נאַכן הירט און הערט

סײַז חוץ דעם פּאַסטעך קיינער נישט פּאַראַן,

וואָס קאַן ראַטעווען דעם יאַשניע פּאַן.

קומט דער פּאַסטעך, זאַגט דער פּריץ :

הירט פּון ציגעלע דעם ווייסן,

כװיל דו זאַלסט מיך שמייסן

און מיר געבן אַ פּאַרטייטש

מיט דיין בייטש,

אַז וואָס ווייס איז טאַקע ווייס,

און אַז דאָס ציגעלע האָט נישט קיין פּרייז ;

און אַז נאַכט איז נישט טאַג און אום איז נישט גראַד,

און אַז אַלץ וואָס איר זאַג איז קרום ווי אַ האַקן,

און אַז ברעכן דאַרף מען מיך אויף אַ ראַד,

זאלסט מיר האַקן, זאלסט מיר בראַקן,
ווייל דאָס איז מיין מחלה, הירט פון דעם הערט,
וואָס בני מיר איז אַלץ פאַרקערט.
איז אַז דו וועסט מיט שמיץ מיר נויטן
צו זאָגן פאַרקערט פון דעם פאַרקערט,
ס'וועט אין זכות פונעם ביסל אמת
אַפטאָן זיך פון מיר די מחלה
און ווי מיין טבע, איבעראַנייט
אויף טאָג זאָגן נאַכט
און אויף שוואַרץ זאָגן ווייס.

— — — — —

פון די געבראַטענע שמיץ די געברענטע
איז דער פאַרריסענער גויעץ
פאַרגאַנגען אין יאַמער ווי אַ יענטע
(צי ווי, להבדיל, אַ סטאַדע קעץ)
און קוויטשיק-דין
אויסגעיאַמערט זיין הודעת בעל דין —
און געבליבן לעבן.

אַ פאַרציע אמת-קלעפּ נעמען איין
דעם פריצ'ס שקר'דיקע גלידער —
און אַזוי טוט דער פריץ לעבן און לייבן.
נאָר וואָס דען ? נאָכן לעצטן יום-הדין
וועט שוין קיין דערך פון אים נישט בלייבן,
נישט פון אים און נישט פון זיין מין.
און יענער פריץ איז סמאל,
דער בייזער ביטערער עמלק,
דער פאַסטוון איז דער צדיק, דער הירט פון ישראל,
און ס'ציגעלע (כמובן מאליו) ישראל'יק,

אַ גדיא'לע אַ קליינס,
איינס שבאיינס,
חד גדיא, חד גדיא,
גאַטס נחלה און אחוזה,
געקויפט בתרי זוי,
בוזי תרי —
מיט לוחות צוויי !

משה קולבאק — „א ליד וועגן ציגעלע“ :

איך טרייב אַרויס אין פעלד דאָס ווייַסע ציגעלע,
עס זאָל זיך פּיטערן אַליין...
דאָס ווייַסע ציגעלע וואָס כ'האַב איר אָפּגעקויפט
פאַר צוויי גילדיין.
פאַר צוויי גילדיין.

נאָר מיט די לאַנקעס גייט אַוועק דאָס ציגעלע
און כ'גיי איר נאָך ;
אין אַלטע וועלדער, פּוסטע וועלדער בלאַנדזשען מיר,
די גאַנצע וואָך,
די גאַנצע וואָך.

און פּרייטיק האַלבן טאַג בלייבט שטיין דאָס ציגעלע
גאָר אומגעריכט,
און איך דערזע העט ווייט איז אויסגעשפּרייט אַ לאַנד,
אין בלויען ליכט,
אין בלויען ליכט.

א לאַנד, אַ לאַנד —
וון אינדן לויערן אויף אלע בערגלעך,
וון ס'שלאַפט דער בופלאַקס לעם וויזלטיר —
א לאַנד, — אַ לאַנד,
אַ ציטערדיקע, אַ פאַרחלומטע,
וואָס קאַן פאַרלוירן גיין פון יעדן ריר.

דער טאַג פאַרגייט, דאָס ווייטע ציגעלע ליגט לעבן מיר
און אויך דאָס ציגעלע וועט באַלד פאַרגיין,
דאָס ציגעלע, דאָס ציגעלע, וואָס איך האָב אָפגעקויפט
פאַר צוויי גילדיין, פאַר צוויי גילדיין.

דער דיכטער לאָזט זיין ציגעלע גיין פריי אין פעלד זיך פיטערן.
אַבער ער האָט מורא עס צו לאָזן אליין. ער גייט עס נאָך. ביידע
„בלאַנדזשען“ זיי „אין די אַלטע, פוסטע וועלדער“. אויף אלע וועגן
לויערן פאַרשידענע געפאַרן.

גייענדיק אין וועג, דערזעט דער פּאָעט אַן אויסגעשפּרייט לאַנד,
באַהעלט מיט אַ בלויען ליכט. דאָס לאַנד איז אַ „ציטערדיקע, אַ
פאַרחלומטע“. אויך דער מחבר ציטערט וועגן גורל פון דעם לאַנד,
„וואָס קאַן פאַרלוירן גיין פון יעדן ריר“, פון יעדן באַריר... און
דאַמאַלט וועט אויך זיין ציגעלע פאַרלוירן גיין, דאָס ציגעלע, וואָס
איז אים אַזוי טייער, ער האָט עס דאָך „אָפגעקויפט פאַר צוויי
גילדיין“...

דער פּאָעט זעט די געפאַרן וואָס באַדראָען פון אלע זייטן חרוב
צו מאַכן זיין לאַנד, זיין וועלט און זיין ציגעלע. דאָס איז דאָך די
ייִדישע וועלט, דאָס ייִדישע פּאָלק.

קולבאַקס ליד איז באַהויכט מיטן אמתן חן פון דער ייִדישער
פּאָלקס־שירה.

אברהם בעקער

בילעצקי ווייזט אָן אויף די בשותפותדיקע פעדים פאַרוועבטע
אין פּאַלקס-מאַטיוו פון דעם ציגעלע-ליד בײַ מאַנגער און בײַ
קולבאַק. דער ערשטער באַפרייט דאָס ציגעלע פון געפענגעניש
(אויך בײַ פרץ איז פאַראַן דער זעלבער מאַטיוו — באַמ. פון א.ב.)
און דער צווייטער גייט מיטן ציגעלע אין לאַנד פון די חלומות, אין
לאַנד פון דער יידישער פּאַלקס-פּאַנטאַזיע, („איציק מאַנגר“,
ז. 312).

דער ציג-מאָטיוו אין הומאַר

די ציג איז אזוי איינגעלעבט מיטן ייד אין שטעטל, אַז זי ווערט אויך אַן אַביעקט פון הומאַר און שפּאַס אין פּאַלקלאָר און אין ליד, ווי למשל: ציגעלע-מיגעלע, קאַטינקע / רויטע פּאַמעראַנצן / מיט דעם זיידן, מיט דער באַבען גייען אייניקלעך טאַנצן. אַדער אַ צווייטע ווערסיע: ציגעלע-מיגעלע, קאַטינקע / רויטע פּאַמעראַנצן / אַז דער טאַטע שלאָגט די מאַמע / גייען די קינדער-לעך טאַנצן.

און נאָך אַ וואַריאַנט: ציגעלע-מיגעלע, קאַטינקע / אסתר ברוך תהיה, / אַז דער מאַן שלאָגט דאָס ווייב, / רייסן ביידע קריעה. אויך אין אַזאַ פּאַרעם: ציגעלע-מיגעלע, קאַטינקע / ברענט דאָס פּייערל צונטער / פּלה, הייב די פּערינקע / חתן, קריך אַרונט-טער...

און נאָך פון פּאַלקלאָר: „וּאנחנו לא נדע מה נעשה“ („ידי-שער פּאַלקלאָר“, אונטער דער רעדאַקציע פון י. ל. כהן, ייוו"א).

וּאנחנו לא נדע מה נעשה,
כיוועל אייך דערציילן אַ מעשה
מיט אַ קאַזע אַ ווייטע;
די קאַזע האָט אַנגעהויבן צו גיין אין חדר,
האַט זי געלערנט דעם אלף בית פּסדר.
האַבן פרומע יידן אַנגעהויבן אויף איר צו קוקן,
איז איר אַראָפּגעקראַכן דער רוקן.

האָט מען געהאַט מוחות צו פאַרקויפן,
צום גוטן יידן צו לויפן.
האָט דער גוטער ייד גענומען וויינען און קלאַגן,
נאָך דער קאַזע אַ הספד זאָגן :
אוי וואָס פאַראַ קאַזע דאָס איז געוועזן,
מיט די פאַדערשטע פיסלעך פלעגט זי אין שול אַרײַן לויפן,
מיט די הינטערשטע פיסלעך פלעגט זי קדוש שפּרינגען,
מיט די ליפעלעך ברכה זאָגן,
מיט די ציינדעלעך פלעגט זי קאַרטאָפּל שאַבן,
מיט די הערנדלעך פלעגט זי שופר בלאָזן.
אוי, וואָס פאַראַ קאַזע דאָס איז געוועזן !

ווינטער אַ צווייט ליד פון דעם זעלבן מקור :

מה נשתנה הלילה הזה,
קומט די קאַזע, מאַכט זי מע,
קומט דער הינטל, מאַכט ער האָו,
קומט די קעצל, מאַכט זי מיאָו,
קומט די הון און לייגט אָן איי
קומט דער האָן און טוט אַ קריי,
קומט דער זיידע, פאַרויכערט אַ ליולקע,
קומט די באַבע טאַנצט אַ פולקע.

לסוף נאָך אַ ליד אויף דער טעמע „ציגעלע — מיגעלע“, טאַקע
אונטער דעם דאָזיקן טיטל, פון מאיר חרץ אין זײַן בוך : „געקליבענע
לידער און געציילטע פּאַעמעס“ :

ציגעלע — מיגעלע קאַטעניי,
רויטע פאַמעראַנצן,
קאָך מיר זעקס קאַרטאָפּל אַפּ,
גיי איך באַלד דיר טאַנצן.

קאך מיר אַפּ קאַרטאָפּליעס צען,
טאַנץ איך אויף די טישן,
אַפּגעטאַנצט דעם ערשטן טאַנץ,
טאַנץ איך דיר אַ פּרישן.

יידל — פּידל, בערל — באַס,
שפּילט מיר דרייַ מעת-לעת'ן,
זאַלצט מיר די קאַרטאָפּליעס צו,
רוף איך אייך צום עסן.

ווער סע שמעלצט זיי צו מיט שמאַלץ,
מעג זיין בלוז אַ ביסל,
וועט ער מעגן פּונעם טיש
נעמען גאַנצע שיסל.
גאַנצע שיסל וועט ניט זיין,
צען קאַרטאָף אין גאַנצן,
ציגעלע — מיגעלע קאַטעניי,
רויטע פּאַמעראַנצן.

און אַ צווייט ליד פון דעם זעלבן מחבר (פון זיין בוך „הימל
און ערד“) „אונטער יאַנקעלעס וויגעלע“:

אונטער יאַנקעלעס וויגעלע
שטייט אַ קלאַר-ווייס ציגעלע,
יאַנקעלען רופּט מען יאַשע,
עסן גיט מען אים קאַשע
און דאָס ציגעלע אונטערן וויגעלע
האָדעוועט מען מיט פּאַשע.

וויפל יאשענקע איז געשלאָפֿן,
האָט דעם ציגעלע גאַרניט געטראָפֿן,
נאַר אַז יאָשע איז אויפגעשטאַנען,
אַנגעהויבן אַרויסצושפּאַנען,
וואָס זאָל מען טאָן מיטן ציגעלע
אונטערן לידיקן וויגעלע ?

וואָלט מען יאָשען געקויפט אַ שוועסטערל,
זאָל זײַן חנהלע צי אסתרל,
וואָלט ער איר אַוועקגעגעבן
ס'ציגעלע אויפֿן גאַנצן לעבן,
וואָלט עס איר דערנאָך פאַרבליבן
פאַר די טעקעלעך די זיבן,
וואָס מען טוט אין זיי פאַרגעסן,
ווייל זיי מאַגען ניט קיין עסן.

שפּאַסיק און שטיפּעריש איז דאָס ליד „ציגן האָבן ליב פּאַעזיע“
פון פּריד ווינינגער אין זײַן בוך : „ערב עי"ן“ :

עס וויל זיך גלויבן...
לחלוטין בין איך ניט קיין ציניקער,
ווייל אַלץ וואָס אויף דער לונג,
באַקומט ביז מיר צומאַרגנס צונג.
מיך אָבער צערט צומאַל
אַ צווייפל זייער,
און ווייל איך בין
פאַראורטיילט זײַן אַ דיכטער,
איז ווערט עס שווער.

נאַר הערט, וואָס מיר איז דאָ
 נישט לאַנג געשען...
 געווען בין איך אין דאַרף,
 גאַר ניט קיין שיקסישער געזאַנג
 האָט מיך פאַרפירט אין קאַרן,
 צו שטילן דאַרט מיט צערטלעכקייט
 מיין צער און צאַרן.
 באַלד האָבן מיך אַרומגערינגלט
 ביים צוים פון ציגל-שטאַל
 צוויי-דריי צעחושטע ציגן —
 מיט צובערס מילך
 אין די צעשווומענע ציצן.
 גענומען האָבן זיי מיר ציען
 מיט זייערע ציגענישן ציין,
 און דורך די צוגעפרעסטע
 און צייגענע הויזן
 געלאָזט מיר צייכנס
 ניט אויף צו זיצן,
 נאַר פליען.
 דאָס קענען ציגן,
 איך זאָג אייך ניט קיין ליגן.
 האָב איך אַרויסגענומען
 אַ ביכל לידער,
 און פון די סטראָפּן
 געלייענט, געלייענט,
 כ'האַב קוים געקאַנט
 דאָס ביכל האַלטן אָפּן.
 די ציגן האָבן עס אויף אויסנווייניק
 געוואַלט צעקניען...

איין ציג האָט עס געוואָלט
ביז מאַרגן לייען.

וואָלט איך געוואָלט זען גראַסבאַרד —
דעם גאון פון ייִדיש־וואָרט,
ווי ער וואָלט עס געטאָן.
צי קען מען צויבערן, פאַרצויבערן
צעהיצטע ציגן אויפן אָרט?

צום סוף...
כדי זיך צו באַפרייען,
האָב איך זיך אויסגעלערנט
גאָר מעלקן מיט אַ ניגון,
ניט לייענען לידער

פאַר נייגעריקע ציגן...
און אויך צו צאַמען,
פאַרטרייבן ציניקערס:
די פליגן.

ווייטער נאָך אַ פאַר ביישפילן וועגן דעם ציג־מאַטיוו אין
הומאַר:

די ציג איז די „העלדין“ פון דעם גוט באַקאַנטן אַנעקדאָט וועגן
דעם רבינס עצה פאַר דעם יידן, וואָס האָט זיך באַקלאַגט, אַז ס'איז
אים ענג אין דער דירה.
אויך אין די כעלעמער מעשיות פעלט נישט די ציג. אדרבה, זי
איז די טעמע פון פאַרשידענע „כעלעמער חכמות“, אַזוי למשל, ווען
דער ייד האָט נישט געוואוסט, פון וועלכער זייט אָנצוהייבן די שבת-

חלה, איז ער אַרויס אין גאָס מיט דער חלה אין דער האַנט, פּדי זיך צו פרעגן בײַ מענטשן וועגן דעם. איז גראַד אַנגעלאָפּן אַ ציגעלע און אַ ביס געגעבן די חלה פון אויבן. האָט דער ייד פאַרשטאַנען, אַז אַ חלה הייבט מען אָן פון אויבן...

אָדער וועגן אַ כעלעמער מלמד, וואָס איז געגאַנגען אויפן יריד אינצוהאַנדלען אַ ציג, לויט די געהעריקע סימנים, וואָס זענען אייגנטלעך אַזאַ באַשעפעניש, האָט ער אָבער געמאַכט איין טעות, פאַרזען בלויז איין סימן, און געקויפט אַ צאַפּ (אַ באַק). פאַראַן אויך אַ צווייטער וואַריאַנט: דער מלמד האָט טאַקע פאַקטיש געקויפט אַ ציג, נאָר אין וועג האָט דער קרעטשמער, דער רשעותדיקער חוּק-מאַכער, זי פאַרביטן אויף אַ באַק.

נאָך אַ פאַר ציג-מעשיות פון כעלעם:

חיים זעלצער — (אין בוך „שטערן אויפן יריד אָדער די פעס-טונג פון חכמה“):

1. „די ווילדע ציג

אַ ציג איז אַ מזיק — דאָס לייקנט נישט קיינער. קודם-כל לינדן פון ציגן-פלאַג שכנים: געפרעגלטע צרות, יסורים געפילטע פאַר-שאַפן אין כעלעם די ציגן די ווילדע, און ביטערע הערצער, געפע-פערטע טרערן — קיין שונא מיט ציגן געפרוּווט זאָל נישט ווערן. און טאַמער מיינט עמעץ — אַ ציג טראַכט גאַרנישט... איז ער אַ נאַר וואָס צו זיך האָט קיין פאַר נישט.

באָוויסט איז אין כעלעם, באַקאַנט איז די עובדא: קיין עוולה פאַרטראַגן נישט ציגן, קיין קריוודע, זיי ווייסן ווי איין און ווי אויס, און אַ סימן — אַ ציג טראַגט אין האַרצן סיני ליבע סיני שנאה. דאָס איז די הקדמה — און איצט הערט די מעשה: געווען איז אין כעלעם אַ ציג נישט קיין ווייסע, אויך נישט קיין שוואַרצע. אַ ציג

אברהם בעקער

— סאָמע פֿלעקן, און קינדער און זקנים פֿלעגט זי שרעקן. געטראָגן אַ שטערן די ציג אויפן שטערן — קיין מורא געהאַט נישט פֿאַר וועלף, נישט פֿאַר בערן, ווער שמועסט אַ בן-אָדם, דערצו נאָך אַ כעלעמער, מיט גרויס פֿאַרגעניגן אים געשטאַכן מיט הערנער. אויף ווייבער פון הינטן די ציג פֿלעגט באַפֿאַלן... און איין מאָל אין שול-הויף געשטויסן אַ פֿלה. איז אונטער דער חופּה געפֿאַלן חלשות גענענדל די געלע אברהם-חיה-דוואַשעס.

האַט עמעץ אין כעלעם גענומען דערווייזן — די ציג ווערט מטורף פון חופּה-קלייד ווייסן. נישט אַנדערש — די ציג איז אַ גילגול מסתּמא, עס מאַטערט זי עמעצנס קראַנקע נשמה... אין כעלעם דערציילט מען ביז היינט די געשיכטע — דעם בחור באַ-האַלטן מען האָט אָן תּכריכים הינטערן פּלויט פון בית-עלמין דעם אַלטן — מיט זעק מיט צעריסענע האָט מען באַדעקט אים — אַריין זיין נשמה אין ציג דער געפֿלעקטער... אַוודאי האָט קהל אָן אסיפה געמאַכט, דעם ענין „געפֿלעקטע ציגן“ באַטראַכט: וואָס טוט מען? דעם בחורט נשמה אַ תּיקון... פֿאַרהיטן די שטאַט פון ציגן-מזיקים... די ציג זאָל נישט וויסן און שטערן נישט פּרוּווּן, האָט קהל בסוד די אסיפה גערופן, און אַלץ וואָס גפּסקנט — אַזוי איז גע-בליבן — אין כעלעמער פּנקס דער פּסק איז פֿאַרשריבן: „אין ווייסע תּכריכים די ציג איינצוהילן, ליכט שטעלן צוקאַפּנס און זאָגן גאַנץ תּהילים“. ס'האַט כעלעמער בית-דין פֿאַרפּאַסט אַ תקונה: „אין ציגן געפֿלעקטע עס שטעקט די ספּנה...“

און געוואָרן פון דעמאָלט אַ חוק מדאוריתא: אַ כעלעמער ציג איז געמאַלט נאָך אַ ווייסע.

2. „דער שטריקלדרייער“

— זאָל כעלעם זיך ווייניקער קלאַפּן על חטא, דעם חזן אַ ציג זאָל מען קויפּן, ווייל כל-זמן ער זשיפעט נאָך, איז נישט צו שפעט — געטענהט האָט משהלע רופּא.

צוויי כעלעמער שליחים וואָס קהל האָט געשיקט אויפן לאַדזשער יריד איז געלונגען פאַר שיקעלע זינגער צו באַקומען אַ ציג, וואָס אויסהיילן וועט זיינע לונגען... די שליחים זיך לאַזן אין וועג אויף צוריק — די ציג וויל פון כעלעם נישט הערן; צעקניעט און איינגע-שלונגען דעם שטריק און האַלט אין איין מעלה-גירהן. איז איינער פאַרבליבן דאָרט היטן דעם שד, דער צווייטער — קיין כעלעם זיך עצה: וואָס טוט מען? ס'העלפט נישט קיין נוקען, קיין גלעט, כאַטש נעם זי און טראַג אויף דער פלייצע.

פאַרשטייט זיך, מען האָט אַן אסיפה געמאַכט: ווי אַזוי מיט דער בהמה זיך פירן; די ציג האָט עפעס אַ שפּיצל פאַרטראַכט — דאָרף מען זי ברענגען צו פירן!... האָט כעלעמער קהל געטראַכט און געקלערט: וואָס גלייכער — אַ בייטש צי אַ דריקל? נאָר היות אַ ציג איז פאַרט נישט קיין פערד, איז נייטיק סר-הפל אַ שטריקל. עס רעדט זיך — אַ שטריקל, ממש אַ שטריק, די לענג אַזש ביז לאַדזש זאָל דערגרייכן, און כעלעם בציבור וועט שלעפן די ציג, און נאָכלאָזן — שלעפן מיט שכל.

איז קהל געלאָפן אַהינטער דער באַד צום כעלעמער שטאַט-שטריקלדרייער. צוויי זעקלעך מיט קלאַטשע, די גרויסע ראַד האָט צוגעגרייט באַלד אַברהם-מאיר. צעריבן דעם שפּי ער האָט אין די הענט, געזאָגט אין דער וועלט אַרײַן: „אייסער!“... צו מערב-זייט זיך מיטן הינטן געווענדט, און דרייען די ראַד געהייסן, איין עק שטעקט אין כעלעם, דעם אַנדערן עק ער ציט צום יאָריד דעם לאַדזשער. מיטן הינטן אויף פאַרנט ער גייט מיטן וועג און האָט זיך אַוודאי פאַרבלאָנדזשעט — — —

עס קומען ידיעות קיין כעלעם פון ווייט: קיין ווילנע דערגרייכט האָט דאָס שטריקל... ער גריסט פון פאַריזש. פון ברוקלין — אַלרײַט! — דאָס שטריקל ער דרייט און צעוויקלט... פאַרגעסן האָט כעלעם שוין לאַנג פון דער ציג — אויף יענער וועלט שיקעלע זינגער, נאָר

כעלעמער פאלגן נאך אלץ נאכן שטריק און ווייזן דאָס אָרט מיטן פינגער.

3. „דער אוצר“

שיע-שלום זעט אין חלום: יאָנטל וואָסערפירערס פערד שטייט און גראָבט אין מיטן שולהויף מיט אַ קאָפיטע די ערד... איז דער כעלעמער בעל-חלומות צו דעם שולהויף גלייך אַוועק, אויפן וועג די בעלי-בתים האָט דער חכם אויפגעוועקט. איז אַ לויפעניש גע-וואָרן — ס'פליען אויפן ווינט די בערד, און אַ סברא, אויף אַן אוצר אַנגעוויזן האָט דאָס פערד — נאָר דערזען האָט מען אין שולהויף נישט קיין פערד — אַ ווייסע ציג. — מילא, זאָגט מען, אויך אַ בהמה, ווייסט זי וווּ דער אוצר ליגט.

שיע-שלום כאַפט אַ פלאַקן און באַצייכנט גלייך דאָס אָרט, און די ציג האָט ווי אַן עדות צוגעשאַקלט מיט דער באַרד. פּרעגן כעלע-מער חכמים: — ווי דערקלייבט מען זיך צום גליק?... נאָכן רב און נאָכן גבאי האָט מען שליחים צוויי געשיקט. — גראָבן! — האָט דער רב באַפוילן און דער גלאַווער גבאי אויך. האָבן כעלעמער גע-גראָבן, אַזש געגאַנגען איז אַ רויך. ביז קאָיאָר האָט מען געגראָבן אין דער ערד ווי פוטער ווייך, אַפּגעדאַוונט האָט מען שחרית — ביזן ליים האָט מען דערגרייכט.

און געגראָבן האָט מען ווייטער, בשעת-מעשה זיך געקהלט ווי אַזוי מע וועט צעטיילן סיי דאָס זילבער, סיי דאָס גאָלד. ביז חצות האָט מען געגראָבן — פון דער ערד אַרויסגעשלעפט אַ צעבראָכן ערדן טעפל און דערנאָך נאָך זיבן טעפ. נאָר די טעפ האָבן געשוויגן — וועגן אוצר נישט קיין וואָרט, איז עס דאָך אַ סימן-מובהק — דאָ איז דאָס געבענטשטע אָרט! דריי מעת-לעת האָט מען געגראָבן און אַנטדעקט אַ גרויסע קרוג פול מיט גאַרנישט און באַשלאָסן האָבן כעלעמער: גענוג!

האָט געטענהט שיע-שלום, דווקא דאָס איז אַ באַווייזן... און

אַראָפּ זענען חכמים אינעם טיפן גרוב באַניס. ווייל דער אוצר האָט געמוטשעט און פאַרוואַגלט איז דער שלאָף, האָבן כעלעמער דאָ-ליבעט און געהאַפט דערגיין צום סוף. און דערווייל געמאַכט אסי-פות, זיך געאַמפערט און געקהלט, ווי אַזוי מע וועט פאַרטיילן סיני דאָס זילבער סיני דאָס גאַלד. און געגראָבן האָט מען ווייטער, אין דריי שייכטן, דריי מעת-לעת... אויפן צענטן טאָג אין כעלעם איז געשען דער גרויסער נס: ס'האָט אַ זעץ געטאָן דאָס וואַסער — מיטן לעבן קוים אַרויס זענען כעלעמער חכמים — ס'האָט געכוואַ-ליעט און געברוויזט. ס'האָט דאָס וואַסער זיך צעגאַסן און פאַר-פלייצט אַ האַלבע שטאָט, און די צווייטע העלפט פאַרפלייצן האָט דער וואַסערשטראָם געדראָט...

זענען כעלעמער געשטאַנען מיט די ציגן אויפן באַרג און גע-זוכט, און נישט געפונען נישט די גאַסן, נישט קיין מאַרק. „אַ כפרה אַלע אוצרות“, האָבן כעלעמער געטראַכט, „פאַר אַ ווינקעלע אין כעלעם, פאַר אַ שטיקל שינדל-דאַר“. אַלץ אַוועק איז מיטן וואַסער — ס'איז דער רוח געוואָרן רייך. פונעם אוצר אינעם שולהויף האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

4. „דער ווייסער בער און די שוואַרצע ציגן“

... — וואָס כעלעמער ווייסן, ווייסט עקרון אוודאי, וואָס כעלע-מער קאַנען — קאָן עקרון נאָר בעסער. עס איז נישט קיין גוזמא: געפאַלן איז עקרון אויף אַ געדאַנק — נישט צו באַקלערן! — צונויפפאַרן זאָל מען די שוואַרצע ציגן מיט פאַניעס גרויזאַמע ווייסע בערן... איז אַבער דער מהלך פון דאַנען ביז דאָרטן פונקט אַזוי ווייט, ווי פון דאָרטן ביז דאַנען, און קפיצת-הדרך איז דאָך נישט שייך — מיט לופט-שיפן פליט מען, מיט בליציקע באַנען. נאָר פאַניע האָט צייט — זיין ווייסער בער, ער איזלט זיך נישט פלומרשט צו קומען אַהער. און ווער וועט עס שלעפן דעם בער פאַר די אויערן? און ציגן אין אייזלאַנד ווערן פאַר-

אברהם בעקער

פרויערן... פרעגט מען : — ווי קומט פאָרט די קאַץ איבערן וואַסער ?
— די ציגן די שוואַרצע צו בערן די ווייסע ? סײַדן צערייצן דעם
בער — וועט ער קומען... מע פילט שוין זײַן ריח, מען הערט שוין
זײַן ברומען.

נאָר גאַרנישט — צוטראַכטן וועלן חכמים — דעם לעקיש-בער
וועט מען באַזיגן : צונויפפאַרן וועט מען די ווייסע בערן מיט עקרו-
נער שוואַרצע ציגן ! איז אָבער די צרה — דער בער מיינט פאַר-
קערט, אַז אַפּרוימען ציגן מען דאַרף פון דער ערד ; ער ברומט, ער
שטשירעט די שאַרפע ציינער — דער בער, אַ רוח אין זײַן טאַטנס
ביינער — — —

נאָר שוואַרצע ציגן וועלן לעבן, זיך מערן און גראַד איבער-
לעבן די ווייסע בערן.

די ציג און דער שניידער

ס'איז מערקווירדיק! אויך דער שניידער צוזאמען מיט דער ציג ווערט אַ שפּאַסיקע טעמע, למשל, אין דער דערציילונג „דער פּאַר-פּישופּטער שניידער“ פון שלום עליכם, וווּ די זיך גוט מעלקנדיקע ציג, וואָס דער אַרעמער שניידער, שמעון אלי „שמע קולנו“, האָט זיך מיט גרויס מי און אַנשטרענג איינגעהאַנדלט, ווערט אים אויפן וועג צו זיין היים דורך דעם בייזוויליקן און להכעיסדיקן קרעטשמער פאַרביטן פאַר אַ באַק.

דעם שניידערס ציג טרעפן מיר אויך ביי איציק מאַנגער, אָבער אין אַן ערנסטן טאָן (זע ווייטער צווישן די וויגלידער!). אינטערעסאַנט, אַז וועגן צוזאַמענהאַנג פון אַ שניידער מיט אַ ציג זענען פאַראַן אויך דייטשע פּאַלקס-לידער, פון וועלכע מיר ציטירן די פּאַלגנדיקע סטראָפּעס:

Das Schneiderlein sah am Wege stehn
Eine alte verzottelte Geiss.
Da sprach dieselbige: Zick, Zick, Zick,
Bock, Bock, Bock, Meck, Meck, Meck,
Da ward dem Schneiderlein heiss.

(פון „דעם יינגלט ווונדערהאַרן“)

און פון אַ צווייט ליד:

Die Ziege lief den Berg hinauf
Und wackelt mit dem Bärtchen;
Da sprang ein kleiner Schneider drauf,
Der meint, es wär' ein Pferdchen.

די איבערזעצונג אין יידיש :

דאָס שניידערל האָט געזען אויפן וועג שטיין
אַן אַלטע קודלעוואַטע ציג.
די זעלבע האָט געזאָגט : ציג, ציג, ציג,
באַק, באַק, באַק, מעק, מעק, מעק,
טאָ איז דעם שניידערל געוואָרן הייס.

און פון דעם צווייטן ליד :

די ציג איז געלאָפן צום באַרג אַרויף
און געשאַקלט מיט דעם בערדל ;
טאָ איז אַ קליינער שניידער געשפרונגען דערויף
ער מיינט, אַז ס'איז געווען אַ פערדל.

דאָס ציגעלע אין וויגלידער

דאָס ציגעלע, וואָס גראַמט זיך אַזוי וויל מיט וויגעלע, איז טאַקע געוואָרן אַ גאַר אָפטער מאַטיוו אין די ייִדישע וויגלידער, סײַ פּאַלקלאַריסטישע און סײַ ליטעראַרישע. מיר ברענגען דאָ, ווי אַ ביישפּיל, אַ ציקל פון אַזעלכע לידער — מיט גרעסערע אָדער קלענערע ציטאַטן:

א) פּאַלקלאַריסטישע — עטלעכע וואַריאַנטן, לויט „ייִדישער פּאַלקלאַר“, אונטער דער רעדאַקציע פון י. ל. כהן, יו״א-אויס-גאַבע:

אונטער משהלעס וויגעלע

אונטער משהלעס וויגעלע
שטייט אַ גאַלדן ציגעלע,
סײַציגעלע געפּאַרן האַנדלען,
רָאָזשינקעס מיט מאַנדלען.

דאָס איז די בעסטע סחורה,
משהלע וועט לערנען תורה,
תורה, תורה אין קעפעלע,
קאַשע מיט מילך אין טעפעלע.

ברויט מיט פוטער שמירן,
משהלען וועט מען צו דער חופה פירן,

פון דער חופה אויבן־אָן,
אין גאָלד און זילבער אָנגעטאָן.

אונטערן קינדס וויגעלע

אונטערן קינדס וויגעלע
שטייט אַ קלאָר ווייס ציגעלע,
דאָס ציגעלע איז געפאָרן האַנדלען
ראַזינקעס מיט מאַנדלען.

וואָס איז די בעסטע סחורה ?
משהלע וועט לערנען תורה
און ספרים וועט ער שרייבן.

אַ גוטינקער און אַ פרומינקער
וועט משהלע פאַרבלייבן
אַ גוטינקער און פרומינקער
וועט משהלע פאַרבלייבן.

אונטער גאָלדעלעס וויגעלע

אונטער גאָלדעלעס וויגעלע
שטייט אַ ווייסע ציגעלע.
די ציגעלע איז געפאָרן האַנדלען
ראַזשינקעס מיט מאַנדלען.

ראַזשינקעס מיט מאַנדלען איז זייער זיס,
גאָלדעלע וועט זיין
געזונט און פריש.

ראַזשינקעס מיט מאַנדלען
איז די בעסטע סחורה.
גאַלדעלעס חתן וועט זיצן
און לערנען תורה.

תורה צוה מורשה,
גאַלדעלעס חתן
וועט דרשענען אַ דרשה.

אַ דרשה, אַ דרשה
איז וויל געאַכט,
גאַלדעלעס חתן וועט לערנען
אי טאַג אי נאַכט.

(ב) ליטעראַרישע וויגלידער :

ב. י. ביאַלאַסטאַצקי — ציטאַטן פון צוויי לידער : „שלאַגט דער
זייגער עלף“ און „וויגלידער“ :

מאַמע און איר ניגעלע
משהלע און ציגעלע
קענען ניט פאַרשלעפערן
מיידעלע אין וויגעלע.

און

וויג-וויגעלע, קינדערישע געזאַנגען —
מיט מיין זיידן, מיט מיין באַבען זינען זיי פאַרגאַנגען.
זי מיט דער געפּלעקטער ציג און מיט דער ראַבע הון,

ער מיטן חומש און יהושוע בן נון.
ציג-ציגעלע, די באַבע איז אַוועק צו פאַנוס בעל גוף
ווייסטו וואָס עס מאַכט מלופים קוף ?

— — — — —

ציגעלע מיגעלע קאַטינקע, רויטע פאַמעראַנצן,
מיט דעם זיידן, מיט דער באַבען גייען אייניקלעך טאַנצן.

משה בערנשטיין — „צו מיין טאַכטער“ :

...דו טראַגסט נאָך חלום
ווי די ריינקייט פון די הימלען.
דיר איז נאָך נישט באַקאַנט דער אומעט
פון דיין טאַטנס ניגון.
וועט אַ ציגעלע אַ וויסע ביי דיין וויגל דרימלען
און די מאַמע וועט מיטן טאַטנס ניגונדל
דיך פאַרוויגן.

ש. בערנשטיין — „ביים וויגעלע“ :

...נעבן דיר ביים וויגעלע,
זע איך עפעס שטיין,
דאָס איז אַ גאַלדן ציגעלע,
די „האַפּנונג“ אליין.
מיט דעם ציגעלע וועסטו האַנדלען,
גוטס צי שלעכטס ? ווער ווייסט,
ס'וועט דיר ברענגען ראַזשינקעס מיט מאַנדלען,
עס איז די זיסע „טרייסט“.

אברהם גאלדפאדען — „ראָזשינקעס מיט מאַנדלען“, ציטאַט פֿון „שולמית“, (זע ביבליאָגראַפֿיע) :

אין בית-המקדש, אין אַ ווינקל-חדר,
זיצט די אלמנה בת-ציון אליין,
איר בן-יהידל, יידעלען, וויגט זי פסדר,
און זינגט אים אַ לידל, צום שלאָפֿן צו גיין.
היַ לוו-לו !

אונטער יידעלעס וויגעלע
שטייט אַ קלאָר-ווייס ציגעלע,
דאָס ציגעלע איז געפאָרן האַנדלען
— דאָס וועט זיין דיין באַרוף —
ראָזשינקעס מיט מאַנדלען,
שלאָף-זשע, יידעלע, שלאָף ! —

מלכה לי — „וויגליד“ :

ווען דו וועסט אויפשטיין מיט קלאָרע אויגן,
אַ ליכטיק וועט דעמאָלס שוין זיין ;
ביים וויג וועט שטיין איבער דיר געבויגן
דאָס ווייסינקע ציגעלע אליין.
אוי, גוט וועט אונדז זיין, מיין לעבן,
שלאָף איין, שלאָף איין.

...אַזוי ווי די מאַמע וואַכט ביַ אַ וויגל
און היט איר ליכטיק געביין.
וועט קומען די זון מיט אַ גאַלדענעם שפיגל
און אַ קריגעלע זונענשיין —

אזוי וועסטו לאכן, יונג לעבן,
שלאַף איין, שלאַף איין.

פּרץ מאַרקיש — „מיר האָט פאַרנאַרט“, ליד אין „געכטיקע
טעג“, שוועלן :

מיר האָט פאַרנאַרט
ביינאַכט
דער מולד
מיט אַ שניי-ליד...

פירט מיר קלאַר-ווייס ציגעלע
פון מיין גאַלדן וויגעלע,
פירט מיר אַרויס האַנדלען
ראַזשינקעס מיט מאַנדלען...

ווייט ביינאַכט, מסתמא,
כאַפט זיך אויף מיין מאַמע,
אַ-אַ-אַ מאַמע
אונטער מאַמעס וויגעלע
שטייט קלאַר-ווייס ציגעלע,
ציגעלע געגאַן איז האַנדלען
ראַזשינקעס מיט מאַנדלען...
וויגט די מאַמע טוויגעלע
וויגט אַ ליידיק וויגעלע...

איך מיט קלאַר-ווייס ציגעלע
גייען אַרום האַנדלען,
גייען ערגעץ האַנדלען
ראַזשינקעס מיט מאַנדלען...

דער מולד פון דער לבנה אין אַ ווינטער-נאַכט האָט דעם דיכטער „פאַרנאַרט“, אפשר פאַרצויבערט מיט אַ שניי-ליד. דער ווייטער שניי רופט אַרויס אַן אַסאַציאַציע מיט דעם ווייטן ציגעלע, וואָס פירט אים אַרויס פון זײַן „גאַלדן“ וויגעלע.

אַ נייער ניואַנס! נישט קיין גאַלדן ציגעלע, ווי בני די אַנדערע פּאַעטן, נאָר גאָר אַ גאַלדן וויגעלע — די גאַלדענע צײַט פון דער קינדהייט!

און נאָך אַ ניואַנס אין דעם ליד: נישט אונטערן קינדס וויגעלע, נאָר „אונטער דער מאַמעס וויגעלע שטייט קלאָר-ווייט ציגעלע“!

און אַז דאָס קינד איז שוין אַרויס פון דער וויג — ס'איז שוין גרעסער געוואָרן — איז עס געגאַנגען צוזאַמען (ווידער אַ ניואַנס!) מיטן ציגעלע „האַנדלען ראָזשינקעס מיט מאַנדלען“, ערגעץ איבער דער וועלט זוכן און געפינען זײַן צוגעזאַגט גליק און ווילשטאַנד.

און די מאַמע — זי וויגט נאָך ווייטער דאָס וויגעלע, כאַטש ס'איז שוין אַ לײדיקס. זי ציט ווייטער דאָס ליד וועגן איר קינדס צוקונפט.

משה נאָדיר — „בענקשאַפט“:

וויג מיך איינ, אַ, ליכטיק וויגל,
וויג מיך איינ, און וויג מיך אויס,
זאָל ווער זינגען ציגל-מיגל
ניט אויף ענגליש, אויף פּראַנצויזיש,
נאָר אויף יידיש זאָל דער ניגון
וויגן מיך ווי איך בין גרויס.

אברהם בעקער

אברהם סוצקעווער — „וויגליד“ (אין אַלט-ייִדישן לשון) :

איך טו פאַר מיין אוצר אַ לידעלע שפינען,
דיין פאַטער וועט ברענגען אַ ציקליין דערינען.
דאָס ציקליין וועט לעבן פון יינגלס טרערן
און ברענגען אַ בעקנברויט דיר צו געהערן. *

איציק מאַנגער — „שרה זינגט יצחקלען אַ שלאָפליד“, ציטאַט
(פון „חומש-לידער“):

... אַ סימן, אויפן חזנס דאָך
פאַשעט זיך דעם שניידערס ציג
און יצחק, דער קליינער ליגט
און שלאָפט נאָך נישט אין וויג...

---

* וועגן די ביז אַהער ציטירטע וויגלידער אַחוץ פון גאַלדפּאַדען, מאַנגער און
מאַרקיש — זע באַמערקונג אויף ז' 54.

דאָס ציגעלע אין טרויער-לידער

אפרים אויערבאָך — „דאָס ייִדישע ציגעלע“, (ציטאַט פון בוך „גילדענע שקיעה“, בילצקי, ז. 314) :

ס'גרינט שוין דאָס גראַז, די זון איז צעהעלט,
כ'וועל דיר באַקליידן און באַשוכן,
אייניקל מיינס, אויפן אָפענעם פעלד
וועלן מיר ביידע דאָס ציגעלע זוכן.

כ'האַב עס צו קאַפּנס ביי דיר נישט געזען,
ס'ליגט פאַרבלוטיקט ערגעץ מסתמא,
וויינט אויפן בראַך, וואָס איז יידן געשען,
אפשר אַליין פאַרברענט אין די פּלאַמען ?

איבערן גאַרן וויסטן ייִדישן בראַך,
איבער אַש פון ייִדישע סקרובן,
צווישן שטיבער פאַרוואַקסן אין מאַך,
וועלן מיר ביידע דאָס ציגעלע זוכן.

דוד איינהאַרץ — „די פּוסטע וויג“ :

אַליע, ליוליע וויגעלע...
פּוסטע, וויסטע וויגעלע...
וויי איז צו דער מאַמען !

געשאַכטן ליגט דאָס ציגעלע
אונטער מיין קינדס וויגעלע
מיטן קינד צוזאַמען.

— — — — —
אַליע, ליוליע, וויגעלע...
אונטער מיין קינדס וויגעלע
שטייט אַ וואָלף מיט ציינער, —
קלאַפט ער ווילד מיט זיי אַ גרויל,
רינט דאָס בלוט אים פונעם מויל
און עס העלפט ניט קיינער.

אַליע ליוליע, גרויער וואָלף,
האַסט פאַרצוקט מיין עופה'לע,
צוק שוין אויך דער מאַמען,
לאַז מיר מיט מיין ציגעלע
בלוטיקן צוזאַמען. *

דאָס ליד האָט איינהאַרן אָנגעשריבן אונטערן שווערן איינדרוק
פון די פעטליוראַ- און דעניקיין-פּאַגראַמען אויף יידן אין אוקראַינע,
וואָס זענען פאַרגעקומען אין דער צייט פון 1919 ביז פּרילינג 1921.
(אגב, אַזוי אויך האָט געקלאַגט מאַנגער, זע ווייטער).

הירש אָשער אַוויטש — „פאַר נאַכט“ (אין בוך „געזאַנג און
לאַבירינט“):

איך ווייס: דאָס ווייסע וואָלקנדל,
וואָס איך איצט זע,

---

* דאָס ליד פון דוד איינהאַרן ווערט געבראַכט לויט דער זאַמלונג, אָנגעגעבן
אין דער באַמערקונג אויף ז. 54.

עס איז דאָס פעלעכל פון אַ ציגעלע,
וואָס אין זײַן ערשטן לעבנסטאַג
פאַרלוירן האָט זײַן מאַמע,
און — אַ פאַריתומט שוין —
געוואָרן אַפּגעשאַכטן...

און דאָרט ווײַט —
ווי ס'עקט זיך אַפּ דאָס פעלד,
ביים סאַמע, סאַמע הימל אַזש —
כ'זע טאַקע בלוט.
איז עס דעם ציגעלעס
אַדער זײַן אומגליקלעכער מאַמעס ?

ס'איז פּרילינגצײט.
דער טאַג — אַ פולער ביזן ראַנד
מיט יונגן גרינס.
נאָר וואָס עס גיסט אַריבער זיך,
ווערט תּיכּף רוײט.

ווער איז דער קונצן-מאַכער דאָ ?
צי דען טאַקע די זון ?

ניין, עמעץ האָט אַ ציגעלע געשאַכטן ;
נאָך קנאַפּ, וואָס ער האָט
אויף דער ערד פאַרגאַסן בלוט,
האָט ער נאָך אויפן הימל אויפּגעהאַנגען
טריקענען דאָס פעלעכל...

ס'איז פאַר נאַכט. די צײַט פון שקיעה. דעם דיכטער דאַכט זיך,
אַז ער זעט אַ ווײַס וואַלקנדל, אַבער ס'ווייזט זיך אַרויס, אַז ס'איז

אברהם בעקער

גאַר אַ פעלעכל, דאָס פעלעכל פון דעם ווייסן ציגעלע, וואָס איז
געשאַכטן געוואָרן נאָכן פאַרלירן זײַן מאַמען.

הירש אַשער־אַוויטש — (אַ צווייט ליד פון דעם בוך „געזאַנג
און לאַבירינט“):

★

און ווען דער טאַטע זאָל ניט געווען קויפן
קײן ציגעלע אויפן מאַרק,
וואָלט דאָך ניט פאַרצוקט עס די ווילדע קאַץ,
וואָלט דאָך דער בייזער פלב ניט געביסן,
ניט געממיתט וואָלט דער סוקעוואַטער שטעקן,
ניט געשרפּעט וואָלט דאָס פּײַער,
ניט געלאָשן וואָלט דאָס וואַסער,
ניט געזשליאַקעט וואָלט דער אַקס
און דער שוחט ניט געשאַכטן...
האַט אַן אַנדער טאַטע עס פאַרשטאַנען
און געוואָלט דאָס בייזס פאַרמיידן.

ווי זשע אַבער זאָגט מען אַפּ זיך
פון אַ קויף, וואָס איז אַזוי שפּאַט-ביליק —
בלויז צוויי זווים, בלויז צוויי זווים!...
איז געפאַלן ער אויף אַ המצאה:

ער דאָס ציגעלע געקויפט האָט
און געפירט עס גלייך צום שוחט.

אויסגעמיטן די חד-גדיא,
ניט פאַרמיטן דאָך דאָס בלוט...

דאָס איז אַ ליד „נוסח חד-גדיא“, נאָר פון דער פאַרקערטער זייט. ווען נישט... ווען דער טאַטע זאָל נישט געווען קויפן דאָס ציגעלע, וואָלט נישט געווען קיין חד-גדיא-קייט פון די קעגנזייטיקע גוואַלד-אַקטן.

האַט אָבער דער טאַטע פאַקטיש דאָס ציגעלע יאָ געקויפט, און פדי „אויסצומיידן דאָס בייזס“, דעם רעוואַנזש-פּראָצעס פון דער חד-גדיא, האָט ער דאָס ציגעלע געפירט גלייך צום שוּחט. וואָסזשע האָט ער דערמיט דערגרייכט? — סײַ ווי סײַ, האָט ער „נישט פאַרמיטן דאָס בלוט“...

הירש אָשער־אָוויטש — „ציגעלע-מיגעלע, וווּ ביסטו?“ (אין בוך „אין דער וועלט פון עקדות“):

ציגעלע-מיגעלע, וווּ ביסטו?
וואָס ביסטו אַנטלאָפן?
ווען עס וועקט מיר ניט דיין „מע“,
איז מיר פּרעמד מיין שלאָפן...

כ׳פּיל ניט מער די וואַרעמקייט
פון דיין פּוכעק פעלעכל,
כ׳הער ניט מער, ווי ס׳גרייזלט זיך
דיין אַסקעטיש קעלכל.

ציגעלע-מיגעלע — צאַפּיקל,
העלער פון אַ מלאך,
ווער האָט זיך דערוועגט אויף דיר
אויפהייבן אַ חלף?

ליגסט ניט מער בײַ וויגעלער,
צופסט ניט שטרוי פון דעכער.

אינעם וויגליד האַרציקן —
גוואַלדריסן און לעכער...

ציגעלע-מיגעלע — צאַפיקל,
ס'ליגט דיין „מע“ געשאַכטן.
אַ, ווען ס'קען דיין האַרנדל
מיר אין האַרץ אַ שטאַך טאַן!...

הירש אַשעראַוויטש — „חד-גדיא“ (אין בוך „בנים עץ הדעת“):

אַ ציגעלע — חד-גדיא,
אַ צאַרטס און ווייס ווי קרינד.
דאָס שטערנדל אָן הערנער,
דאָס בערדעלע ווי זינד...

איר אויסגיין זאָלט מדינות
און זוכן טאַג און נאַכט,
וועט איר דאָך ניט געפינען
אַזאַ אַ העלע פראַכט!

דער טאַטע האָט געקויפט עס
אין מאַרק פאַר גילדנס צוויי —
אַ ליכטיקע מציאה.
וואָס מעקעט אויפן היי...

אַוועק עס איז אַ שחיטה!
און פּרעגט פאַר ווען? פאַר וואָס?
אַ נפש וואָס געוויסט האָט
נאָר קרייטעכצער און גראַז

געוואָרן איז דער אָנהייב,
נאָך וועלכן ס'איז אַוועק
אַ קייט פון ווילדסטן אויסראַט,
אַ טשאַטע אומקומטעג :

דער קאַטער האָט געפרעסן,
דאָס פייער האָט געברענט,
דאָס וואַסער האָט פאַרטרונקען,
דער שוחט האָט פאַרלענדט,

דער מלאך־המוות גופא
איז אויך אַריין אין קאַן
(ניט יענעם בלויז געהאַלפן,
אַליין האָט ער געטאַן...)

פון וואַנעט אַזאַ רוגזא ?
אַזוי פיל האָס און גאַל ?
אַ ציגעלע צעטרייבערט
פון קאַטער לעבן שטאַל.

צי ווייסטו, אַז דער מבול
פון רישעות און פון ביזס,
ווי דו ביסט נאָר דער קרבן,
גאָר אויף דיין נאָמען הייסט ?...

דאָך ציגעלע — חדר־גדיא,
הער אויס זשע דעם באַשייד :
פאַר יעטוועדן מחבל
אַ וויסטער סוף איז גרייט.

מעג זיין ער שטאַרק, דער קטלן,
ער ט'אומקומען אַלץ איינס!
יאָ, קרבנדל חד-גדיא —
ליב נפש, דו שיינס.

דאָ האָבן מיר אַ צווייט ליד פון אַשעראַוויטש „נוסח חד-גדיא“.
און דער דיכטער מאַכט דעם אויספיר, וואָס איז די קווינטעסענץ,
ווי אין דעם טראַדיציאָנעלן פּאַלקסליד פון דער הגדה, אַז „פאַר
יעטוועדן מחבל אַ וויסטער סוף איז גרייט“, אַזוי ווי מיר האָבן שוין
פריער קאַמענטירט.

הירש אַשעראַוויטש — „צוויי ציגעלעך“ (אויך אין בוך „אין
דער וועלט פון עקדות“):

איז געקומען דאָס ציגעלע פונעם „חד-גדיא“
צו דעם ציגעלע פונעם אחרית-הימים

און האָט זיך בלוטיק געמעקעט:
„אוי, שוועסטערל, אוי,
וויי, צאַרטיקע, וויי,
גלייב ניט האַרציקע, דעם נביא!
אויב מיר האָט געקאַנט אַ קאַטער פאַרצוקן,
ווי אַזוי קאַנסטו געטרויען אַ טיגער?“

האָט באַשמעקט דאָס ציגעלע פונעם אחרית-הימים
דאָס פאַרבלוטיקטע פעלעכל פון ציגעלע פונעם חד-גדיא,
האָט זיך דערשראַקן, געוואָרן נאָך ווייטער ווי געווען
און האָט גענומען שטאַמלען:
„און די שעפּס, זאַג מיר, מיטן וואַלף ווי הויזט?
און דאָס קאַלב מיטן יונגן לייב ווי ליגט?“

און דאָס ייִנגעלע — דער מענטש, וואָס איז נאָך ניט פאַרדאַרבן, — פירט דען ניט אָן? גיט דען ניט אַכטונג?"

האַט שוין אַ שפרונג געטאָן דאָס ציגעלע פונעם חד-גדיא און מיט זײַן ביז היינט נאָך רינענדיק בלוט פאַרשפּריצט דאָס ציגעלע פונעם אחרית-הימים : „גלייב, נאַרישע ציג, גלייב דער נבואה ! דאָס ייִנגעלע וועט אויסוואַקסן און וועט פאַרגעסן גאָר, אַז ער געהערט צו דער זעונג, און ער, דער טיגער, מיט וועלכן דו לאַשטשעסט זיך אַצינד, וועט דעמאָלט הערן דעם נביא, פונקט ווי דער קאַטער..."

דער דיכטער פירט דאָ צונויף דאָס טראַגישע ציגעלע פון חד-גדיא מיט דעם ציגעלע פון דער נבואה פון ישעיהו וועגן דעם אַבסאָלוטן שלום און דער האַרמאָניע, וואָס וועט הערשן אויף דער וועלט „באחרית הימים", אין דער ליכטיקער צוקונפט פון דער מענטשהייט : „וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" אאז"וו. (מער וועגן דעם זע ווײַטער ז. 123).

דאָס איז אַ העכסט דראַמאַטישע קאַנפּראָנטאַציע : די טראַגישע ווירקלעכקייט — דאָס בלוטיקדיקע ציגעלע ווערט דעם ציגעלע פון אויסגעטרוימטן, אידעאלן וועלט-שלום, פון אַ פאַנטאַזירטער אידיליע צווישן אַלע פעלקער. דאָס פאַרבלוטיקטע ציגעלע פון חד-גדיא האָט שוין די ביטערע, טראַגישע דערפאַרונג און וואַרנט דאָס ציגעלע פון דער נבואה, נישט צו גלייבן דעם טיגער, אַז ער וועט טאַקע הויזן מיט אים צוזאַמען בשלום ושלווה. ס'איז אַ פאַלשע אילוזיע !

אַשעראַוויטשעס לידער צייכענען זיך אויס מיט אַלע חנען פון דער עכטער פאַלקס-פּאַעזיע און פאַרנעמען מיט רעכט אַ בפּוּדִיקן אַרט אין דעם היכל השירה.

אברהם בעקער

י. ת. בילעצקי — „דאָס ציגעלע פון דער הגדה“ (פון מחברס
כתב־יד) :

פון אַלע מיניע העלדן, פון אַלע ביכער און אַלע סך־הכלען
איז געבליבן דאָס ציגעלע, אַ וואַרעמע, אַ ווייסע,
געבליבן ווי אַ לעגענדע, ווי אַ מעשה.

אפשר דערפאַר וויל אין מיין ווייס ציגעלע
ליגן די ווייסע הענט פון מיין מאמען,
דאָס לעצטע ציגעלע
פון מיין היים.
און פאַוואַליע, פאַוואַליע,
ווען איך רעד וועגן דעם ציגעלע, דעם וואַרעמען, דעם ווייסן,
זע איך מיין דאַליע, מיין דאַליע.

פאַרוואָס איז געבליבן פון אַלע העלדן דאָס ציגעלע
אפשר דערפאַר,
וויל אין שלאָפלאָזע נעכט, זע איך
געפאַר,
וויל פאַרבליבן איז נאָך דער בלוטיקער טיטול
וואָס וויל פאַרשטומען מיין פיפל,
מיין ניגון,
ס'זאַלן ייִדישע מאמעס די קינדער ניט קענען פאַרוויגן.

— — — — —
די צייט פון נסים שוין לאַנג ניטאָ.
כ'האַב מורא פאַר דער שעה,
ווען דער חלף
וועט חלילה שניידן העלדזער פונדאָסניי,
און דער טייטל פון מיין רבין וועט ניט ווייזן מער

אז קמץ אלף — א.

ווי וועל איך מיין ציגעלע באהאלטן, ווי?
די שורה איז ווייט פון מילך און האניק לאַנד,
די שורה רויבט מיין רו.

דאָס ציגעלע פאַרנעמט ביים דיכטער דעם „אויבן־אַז“ פון
אַלע זיינע געדאַנקען און פילונגען. עס רופט ביי אים אַרויס זכרונות
פון זײַן מאַמען און אַ נאַסטאַלגיע צו זײַן קינד־הײַט. „אין דעם ווײַסן
ציגעלע ליגן די ווײַסע הענט פון מיין מאַמען, דאָס לעצטע ציגעלע
פון מיין הײַם“ — זינגט דער דיכטער. ער אידענטיפיצירט דאָס
ציגעלע נישט בלויז מיט זײַן מאַמען, נאָר אויך מיט זיך אַליין, מיט
זײַן דאַליע.

דער גורל פון דעם ציגעלע לאַזט נישט שלאָפן דעם מחבר. ער
איז אומרויִק, עס לוייערט נאָך דער „בלוטיקער טײַוול“, וואָס וויל
פאַרשטומען זײַן פּאָעטישן געזאַנג, דעם ניגון, דעם ייִדישן ניגון,
„ס׳זאַלן ייִדישע מאַמעס די קינדער ניט קענען פאַרוויגן“.
דער דיכטער האָט מורא, אַז ס׳זאַל נישט ווידער אַמאָל קומען
די בייזע שעה, „ווען דער הלף וועט חלילה שניידן העלדזער פונ־
דאָסני“.

י. ח. בילעצקי — „דאָס ציגעלע“ — (פון מחברס כתב־יד):

„ואתא מלאך המוות ושחט לשוחט“ (חד גי'א)

דאָס ציגעלע, אַזוי ווי די ראַזשינקעס מיט מאַנדלען,
ווי די גאַלדענע פּאַוע, וויל גאַלדענע קויפּן און פאַרקויפּן,
וויל ווײַטער האַנדלען אויף ייִדישע פאַרברענטע הייפּן,

און בעט זיך : פאָרגעסט מיר ניט.
פון חד גדיא אַנטלאָפן צו דער ייִדישער גאַס.

אין קוזשניע האָט דער שמיד געשמידט,
אַ פֿייער האָט געגליט, געגליט,
דער פּאַסטוך האָט געפירט די שאַף,
דער ייד פּאַרקוקט האָט אין אין־סוף,
דער שוסטער ווי יעדער ייד, ווי יעדער,
האָט אויסגעפּוצט דעם שיינעם לעדער,
דער שניידער — נאָדל־פּאָדים איז דער עיקר,
מיט אַ זמר ממש שיפור,

איז דאָס ציגעלע אַרײַן
און האָט אויסגעפּוצט מיט שיין
אַ כאַטקע דאָרט אַרום, אַרום
און אויסגעמעקט שטום
חד גדיא.

דער ווינט האָט דאָן געטאָן אַ בלאָז
און דאָס ציגעלע דאָס ווייסע
האָט דערציילט אויף גרינעם גראָז
אַ סוד, אַ לעגענדע און אַ מעשה.

ווער האָט ניט געהערט די מעשה
דער איז טויב און דער איז בלינד,
ס'איז אַ מעשה פאַר דעם זיידן,
ס'איז אַ מעשה פאַר דאָס קינד,
ס'איז אַ מעשה פון געשריי
און פון אונדזער צער און וויי.

דערציילט די מעשה פון אַ פלאַם
וואָס האָט געברענט אין מיטן ים,
און אַ ייד האָט מיט אַמאָל
אויסגעזונגען אויפן קול :
ואתא מלאך המוות ושחט לשוחט.

ווען משיח וועט קומען, וועט אויך דאָס ציגעלע
שרייען אין וואָלד :
געוואָלד,
ווען וועט : ואתא מלאך המוות ושחט לשוחט.

שוין נאָך דער שואה, אַפילו „ אויף יידישע פאַרברענטע הייפן“
וויל דאָך דאָס פאַרבליבענע ציגעלע, דער ייד, דער שריד ופליט,
נאָך ווייטער עקזיסטירן, ווייטער לעבן אין אַן אויפסניץ „ שוין אויס-
געפוצטער כאַטקע“, אין אַ בעסערער, זיכערער היים און „ אויס-
מעקן“ אויף תמיד דעם „ חד גדיא“ — די קעגנזייטיקע מערדעריגען.
דער דיכטער דריקט אויס דעם ציגעלעס „ געוואָלדיקן“ באַגער
פון נקמה אין שוחט : „ זאַל קומען דער מלאך-המוות און שעכטן
דעם שוחט, דעם בלוט-פאַרגיסער“. ווער ס'האָט יענעם געשאַכטן,
זאַל אַליין געשאַכטן ווערן.
אַן אַנדערע ווערסיע צו „ על דאטפת אטפור“ ...

דוד גאָלדשטיין — „געווען אַמאָל אַ מעשה“ * :

אַמאָל געווען אַ מעשה,
געווען אַמאָל און ניטאָ.
די ציג איז געווען אַ ווייסע,
די ציג איז געווען שוין גראָ.

---

* זע באַמערקונג אויף זייט 54.

דאָס קינד האָט געחלומט אין וויגל
און אונטערן וויגל — די ציג.
אַ מלאך פאַרשפרייט זיינע פליגל
די מאַמע געוואַכט האָט ביים וויג.
וואַגלט אַ קינדערשער חלום,
דער חלום איז אויכעט שוין גראָ,
די מאַמע — עליה השלום,
דאָס קינד איז אין וויגל ניטאָ.

חיים גראַדע — ציטאַט פון ליד „חד-גדיא“ (אין בוך „דורות“):

דער טאַטע האָט דאָס ציגעלע פאַרקויפט,
דער שוחט האָט דאָס ציגעלע געקוילעט, —
יידן, פון דער גרענעץ צו דער גרענעץ לויפט,
געפרוירענע, צעטראַטענע און הוילע.

געחלומט האָט דאָס ציגעלע ביינאַכט,
עס איז אין הימל-בלוי אַריינגעריטן,
נאָר ווען עס האָט די אויגן אויפגעמאַכט,
האָט אַ בלויער חלף עס געשניטן...

— — — — —

— געליטן האָט עס נאָך איין אויגנבליק,
האָט אויך די מאַמע אַפגעווישט די טרערן ;
נאָר מיטן קינד, וואָס חלומט נאָך אין וויג,
וואָס וועט עס אָן אַ ציגעלע איצט ווערן ?

דאָס לידעלע איז אַלט... אוי, חד-גדיא,
פון בלוט און טרערן נאָס איז די הגדה, —
און דער שוחט, אוי דער שוחט איז אַ געסטאַפּאַ,
מיט אַ נאַקעטן רעוואָלווער אַנגעלאָדן.

נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט מען געגלייבט, אַז די מענטשהייט „איז אין הימל-בלוי אַרײַנגערײַטן“, און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ צײַט פון שלום ושלווה, אָבער אָנשטאָט דעם איז געקומען דאָס פּאַטאַלע יאָר 1939. עס ברעכט אויס די צווייטע וועלט-מלחמה און אויפן אָרט פון דעם „הימל-בלוי“ האָט גאָר „אַ בלויער חלף (דאָס ציגעלע) געשניטן“... „און דער שוחט, אוי דער שוחט איז אַ געסטאַפּאַ, מיט אַ נאַקעטן רעוואָלווער אָנגע-לאָדן“.

אין זײַן ממש מאַנומענטאַלן ווערק „איציק מאַנגר“, (אין העברעיִש), ווײַזט אָן י. ח. בילעצקי, אַז ח. גראַדע גיט-צו דעם ווײַסן ציגעלע אַ גאָר גרויסע סימבאָלישקײַט: וואָס וועט זײַן דעם ייִדישן קינד אָן דעם ציגעלע? וואָס וועט זײַן פון דעם גרויסן חלום אָן דעם ציגעלע? דאָך קאָן מען נישט צונויפבינדן דעם פּאָלקס-מאַטיוו אין דעם ליד מיטן פּאָלקישן ניגון און רײַטעם. עס פעלט דאָ די עלאַסטישקײַט און די תּמימותדיקײַט, די שײַנענדיקע פּאַרשיפורט-קײַט, וואָס זענען בעיקר אײַגן דעם פּאָלקסליד. עס פעלט די רײַכע גאַמע פון דעם ניגון, וואָס פּאַרמאַגט דעם שליסל צו עפענען יעדעס האַרץ... די שורה: „עס איז אין הימל-בלוי אַרײַנגערײַטן“ איז בגדר פון אַ ליטעראַריש-קינסטלערישער שאַפונג, אָבער עס איז ווײַט פון דער שטיפּערישער שפּילעוודיקײַט פון דעם פּאָלקסטימלעכן פּערז.

דאָס באַהאַנדלטע ליד פון גראַדע פּאַרנעמט אָן ספּק אָן אָנגע-זען אָרט אין היכל פון דער אַרטיסטישער ייִדישער פּאַעזיע, אָבער — פּירט אויס בילעצקי — די צוגעגעבענע קינסטלערישקײַט און דער שליף (מיט אַנדערע ווערטער: די קאַסמעטישע באַפּוצונג — באַמ. א.ב.) פּאַרמינדערט די פּאָלקישע באַזע, דעם פּאָלקסטימלעכן פּונדאַמענט, (ז. 309).

שיקע דריז — „דאָס וויגעלע“ (ציטאַט) * :

וויגט זיך דאָס וויגעלע
היז און צוריק.
ניטאָ אינעם וויגל
דער מאַמעניוס גליק.
ניטאָ אינעם וויגל
דער מאַמעניוס פרייד,
וויגט זיך דאָס וויגעלע
לידיקערהייט.
און ציגעניו-מיגעניו,
ציגעניו גרוי
האַלט אינעם מויל
אַ פאַרבלוטיקטע שטרוי...

שמואל טאָפּ — „שיינע וועלט“, ציטאַט, כתב-יד פון מחבר :

שיינע וועלט,
איך האָב דיך ליב,
ווי מיין מאַמעס צויבער-ליד,
וואָס זי האָט מיר געזונגען —
און פאַרפישופט מיר דעם חלום
מיט דעם ניגון, וואָס פאַרוויגט :
„אונטער יאַנקעלעס וויגעלע
שטייט אַ גאַלדן ציגעלע“.

שיינע וועלט,
מיין גאַלדן ציגעלע —
אין טונקל בלויקייט —

---

* זע באַמערקונג אויף ז. 54.

איז לאַנג שוין פאַרשווינדן ;
געבליבן איז — פון גאַלדקייט
דער טרויער און די ווינדן.

מאיר-זימל טקאַטש — „א וויגליד פון א יידישער מאַמען אין
פוילן“ * (ציטאַט) :

ווי איז, קינד, דיין וויגעלע ?
וויגעלע — ניטאָ.
אויפן אָרט פון ציגעלע
שטייט אַ חיה רעה.

— — — — —
לעמעלעך און ציגעלעך,
יידעלעך — גאַטס שאַף,
פאַלן ווי די פליגעלעך,
שלאַף, דו, פליט, שלאַף.

אַלעף פֿץ — „ציגעלע-מיגעלע“ (ציטאַט) :

גייט דאָס ציגעלע, זינגט אַ ניגעלע,
גייט אַרום פון וויג צום וויגעלע,
גייט מיט לידער פריידיק, —
וויי, וואָס טוט זיך דאָ ?
אַלע וועגן — ליידיק.

בילעצקי שרײַבט-צו דער שאַפונג פון אלעף פֿץ אַן אַריגי-
נעלקייט און עכטקייט פון דעם טיפישן פאַלקסליד וועגן
ציגעלע, (ז. 310).

---

* זע באַמערקונג אויף זייט 54.

ה. ליוויק — „דאָס ציגעלע“ אין „אַלע ווערק פון ה. ליוויק“,
(זע ביבליאָגראַפיע!).

דער טאַטע האָט דאָס ציגעלע
געהאַנדלט פאַר צוויי זווים,
געטראָגן עס דורך פעלד און וואַלד,
געטוליעט הייס צום בוזעם.

אַהיים געבראַכט און פריי געלאָזט
אין ניסנדיקע טעג —
אַרומלויפן, אַרומטאַנצן
אין הויף און ברייטן וועג.

און ווער זאָל זיך גאַר ריכטן,
אַז ביים שכנותדיקן פויער
זאָל זיין אַ צאַם מיט נעגל
און אַ דאָרן-קוסט ביים טויער.

דאָס ציגעלע, דאָס ציגעלע,
דאָס קינדישע, דאָס ווייסע —
געטראַכט האָט זיך מסתמא,
אַז דאָס אַלץ איז נאָר אַ מעשׂה.

האָט עס טאַנצנדיק אַריינגעטאַנצט
אין דאָרן — חי-געלעבט!
און נאָכדעם ווי מיט לעצטע טריט
אַהיים זיך קוים דערשלעפט.

געלעגן אין פאַרשניטנקייט
צעבלוטיקט און צעגלוטיקט, —

זאָל זײַן מיין ליד איצט, הלואי,
אַ טרייסט-וואָרט וואָס דערמוטיקט.

איך זוך איצט דינע טריט-צייכנס
אַלץ אָפטער און אַלץ גערנער —
ווייס ציגעלע, ווייס ציגעלע,
קליין קינדישע אָן הערנער.

אין דעם ליד, אָנגעשריבן אין 1939, נאָך פאַרן אויסברוך פון
דער צווייטער וועלט-מלחמה, אָבער שוין אין דער צײַט פון דער
היטלער-הערשאַפט אין דײַטשלאַנד און שטאַרקע אַנטיסעמיטישע
כוואַליעס אין אַ טייל גלות-לענדער, באַדויערט דער מחבר, וואָס די
ײַדן טראַכטן נישט, ווי פּײַנטלעך זייערע שכנים, די גוים זענען צו
זײ. און ווען דאָס ציגעלע, דאָס ײִדישע קינד, קומט אין אַ נאָענטער
באַרירונג מיטן גוי, ווערט עס „צעבלוטיקט און צעגלוטיקט“...

דער דיכטער ווינטשט זיך, דאָס דאָזיקע ליד „זאָל זײַן אַ
טרייסט-וואָרט, וואָס דערמוטיקט“.

ה. לייזויק — „און אַ ײִנגעלע וועט זײ פירן“ (אין בוך:
(„אַ בלאַט אויף אַן עפּלבוים“):

ונער קטן נוהג בס (ישעיה, יא)

דיין חלום, גרויסער נביא, חלום ווידער,
באַווייז זיך ווידער איבער חרובדיקע ווענט,
ניט קוק, וואָס דער, וואָס רופט דיך זיצט אַ מידער —
דאָס קלאַגט ער אויפן ײִנגעלע, וואָס ליגט פאַרברענט.

א וואָלף דאַרף וווינען מיט אַ שעפּס צוזאַמען,
דאָס ייִנגעלע דאַרף פּירן זיי מיט זיינע הענט, —
דערווייַל קום, נביא, ברענגען טרייסט דער מאַמען,
וואָס קלאַגט-באַקלאַגט איר ייִנגעלע וואָס ליגט פאַרברענט.

צום לעמפּערט דאַרף אַ ציגעלע זיך טוליען —
זיי זאָלן האָבן ביידע זיך דערקענט;
די מאַמע וויגט אַ פּוסטע וויג, טוט טוליען, לוליען,
דאָס ייִנגעלע ליגט טויט, אויף אַש פאַרברענט.

אַ קו דאַרף שפּרייזן מיט אַ בער אויף פיטער,
מיט גוטסקייט צו אַ קינד זאָל זיין אַ שלאַנג גענענט,
נאָר מיר זיינען געווען ביז איצטער שלעכטע היטער —
דאָס ייִנגעלע ליגט טויט, אויף אַש פאַרברענט.

די מאַמע שטייגט אַרויף פון בונקער-תהומען
מיט אירע וויגנדיקע הענט צו דיר געווענדט:
אַ נביא, נביא, ברענג דעם אחרית הימים,
מאָך לעבעדיק דאָס ייִנגעלע וואָס ליגט פאַרברענט.

ס'איז נאָכן חורבן. דער מחבר קלאַגט אויפן „ייִנגעלע וואָס
ליגט טויט, אויף אַש פאַרברענט“. און ער ווענדט זיך צום נביא
ישעיהו, ער זאָל זיך ווידער באַווייזן מיט זיין חלום, מיט דער וויזיע
פון „באחרית הימים“ וועגן אייביקן פרידן.

דאָס ליד האָט אַלס מאַטאָ דעם פּסוק: ונער קטון נוהג במ, און
אַזוי קלינגט אויך דער טיטל פונעם שיר. אָבער דער דיכטער
באַגנונגט זיך נישט בלויז מיט דער קורצער פּראָזע, נאָר ער אַנט-
וויקלט פאַר אונדז דאָס גאַנצע בילד פּמעט מיט אַלע פּרטים פון

דער צוקונפטיקער אידיילע, לויט דעם אָרגינאַל: „וגר זאב עם פבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדיו. ונער קטון נוהג במ. ופרה ודב תרעינה יחדיו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן ושעשע יונק על חור-פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הרה” (ישעיה יא, ט, ו-ט). אין ייִדיש, לויט דער איבערזעצונג פון יהואש:

און אַ וואָלף וועט הויזן מיט אַ שעפּס,
און אַ לעמפּערט מיט אַ ציקעלע וועט הויערן,
און אַ קאַלב און אַ יונגלייב און אַ פעט רינד באַנאַנד;
און אַ קליין ייִנגל וועט זיי פירן.
און אַ קו מיט אַ בער וועלן זיך פיטערן,
באַנאַנד וועלן הויערן זייערע יונגע;
און אַ לייב וועט ווי אַ רינד עסן שטרוי.
און אַ זויגעדיקער וועט זיך שפּילן
אויפן לאָך פון אַ שלאַנג,
און אויף דער נאַרע פון אַ נאַטער
וועט אַן אַנטוויינטער זיין האַנט לייגן.

צום סוף, איז נאָמען פון דער אומגליקלעכער מוטער בעט דער פּאָעט דעם נביא, ער זאָל שוין ברענגען דעם „אחרית הימים” און לעבעדיק מאַכן „דאָס ייִנגעלע וואָס ליגט פּאַרברענט”.

ה. ליוויק — „חד גדיא” (אין „אַ בלאַט אויף אַן עפּלבוים”):

חד גדיא — דאָס שניי ווייַסע ציגעלע,
וואָס טאַטע האָט געקויפט פאַר צוויי גילדן —
שטייט אַלץ נאָך און היט דעם קינדס וויגעלע
און זינגט אַלץ אַ ניגון אַ מילדן.

זינג, זינג! — אין אַ לאַנד אַ נײַטאַיקן,
אין אַ העק וואָס גערופן זײַך שטעטל,
וויגט ציגעלע מיט אַ פּוס מיט אַ טלאַיקן
דאָס וויגעלע פון שטריקל און ברעטל,

דאָס קינד איז נײַטאַ אינעם וויגעלע —
אַ חוץ נאָר אַן אַנוונק פון זאַכן;
אַ שטרייעלע און עפעס אַ שפיגעלע
וואָס קאָן אַן אויג לאַכעדיק מאַכן.

אַרום — אַ צעשטאַרבענע לײַדיקײַט,
נאָר סײַציגעלע ווייס ניט פון שטאַרבן —
עס פילט אַן מיט ליכט און מיט פריידיקײַט
דעם שפיגעלעס בראַכיקן קאַרבן.

עס וויגט זײַך אין ניגון דאָס ציגעלע
און קאָן זײַך מיט דעם ניט צעשיידן,
עס זעט זײַך אַליין אינעם שפיגעלע
און קוועלט אין נײַטאַיקן פריידן.

עס קוועלט און עס שפּאַסט־צו דאָס ציגעלע:
— אַ, אבאָלע, אַלטער צי יונגער,
מעלק אויס מיר מיין מילך אין אַ קריגעלע
צו שטילן דיין אייביקן הונגער.

זע, אייביק איז אויך דאָך דאָס וויגעלע
אין עלנד פון סופּלאַזע שעה, —
פאַרשטיפּט זײַך אַליין דאָ דיין ציגעלע
מיט זײַך אין אַ וועלט פון נײַטאַען.

צו זינגען דאָס אייביקע ניגעלע
דורך אַלערליי גראַמען און חרוזים. —
חד-גדיא — דאָס שניי ווייסע ציגעלע,
וואָס אבא האָט געקויפט פאַר צוויי זווים.

דער תמצית פונעם ליד איז, אַז דאָס ציגעלע שטייט אַלץ נאָך
און היט „דאָס לידיקע וויגעלע“. דאָס קינד איז שוין מער נישטאַ,
נאָר אַ שפּילצייג — אַ שטרויעלע און אַ קליין צעבראַכן שפּיגעלע —
איז געבליבן. דאָס ציגעלע, וואָס איז דער סימבאָל פון דעם ייִדישן
פּאָלק „ווייס ניט פון שטאַרבן“, טראַכט אַז ס'איז אייביק בבחינת
„נצח ישראל לא ישקר“ (שמואל א, טו, כט), און עס זינגט אַלץ
„דאָס אייביקע ניגעלע“.

צו דעם ליד מאַכט בילעצקי אין זײַן שוין דערמאָנטן בוך
(ז. 308) די פּאָלגנדיקע באַמערקונגען: דער מאָטיוו פון דעם שיר
איז טאַקע אַ פּאָלקישער, אָבער נישט אַזוי דער ניגון, דער ריטעם.
די ווערטער „ניטאַיקע“, „אַ צעשטאַרבענע לידיקייט“, „ניטאַיקע
פריידן“ זענען, לויט אים, אין אַ דיסאַנאַנץ מיטן עכטן פּאָלקישן
ניגון. די באַדייטונג פון דעם ליד אין דער ייִדישער ליטעראַרישער
פּאַעזיע איז אַן ספּק אַ גרויסע, אָבער די קינסטלעכע באַהויכונג
פאַרנעפלט די פשטות און דעם נאַטירלעכן, תמימותדיקן חן פון
אַ פּאָלקסליד.

אַן ענלעכער פּאַל איז מיט אַ ליד פון חיים גראַדע.

איציק מאַנגער — „די באַלאַדע פון פעטליוראַ“, (ציטאַט), אין
„ליד און באַלאַדע“:

אונטער יאַנקעלעס וויגעלע
ליגט געקוילעט דאָס גאַלדענע ציגעלע —
ס'איז די שעה פון בלוט און געשפּענסטער.

נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט מאַנגער מיט ווייטיק און טרויער געשריבן אין דעם ליד וועגן די שוידערלעכע פּאַגראַמען אויף יידן, וואָס זענען פּאַרגעקומען אין אוקראַינע און אין וואַלין אין די יאָרן 1919—1921.

דער דיכטער האָט דאָ געמאַכט אַ פאַראַפּראַזע פון דעם שוין ציטירטן, ברייט באַקאַנטן פּאָלקסליד :

אונטער יאַנקעלעס וויגעלע
שטייט אַ גאַלדן ציגעלע.

מיטן בייטן דאָס וואָרט „שטייט“ אויף „ליגט געקוילעט“, האָט זיך געענדערט די גאַנצע אַטמאָספּער, דער גאַנצער אימאַזש פון דעם ליד. דאָס פּאָלקסליד, לויטן ערשטן נוסח, געפינט זיך אונטערן חותם פון דעם שיינעם חלום, אַ חלום פון אַ פול לעבן אין דער געשטאַלט פון דער ציג, וועלכע שטייט חנעוודיק אונטער יאַנקעלעס וויגעלע. און אויך דאָס קינד וועבט זיין אייגענעם שיינעם, זיסן חלום. וואָס פאַראַ שיינן פאַרל: דאָס ציגעלע און דאָס קינד!

דאָקעגן אין דעם ליד נוסח מאַנגער דריקט זיך אויס שרעק און אימה, מזבח און קרבן... אַ לעבן, וואָס איז יונגערהייט פאַרשניטן געוואָרן. דער שומר פון יידישן קינד „ליגט געקוילעט“. דער סימ-באַל איז אַרויסגעריסן געוואָרן פון לעבנס-וועג. נישטאַ מער! (בילצקי — ז. 95-96).

נאָכן לעצטן חורבן (הלוואי זאָל ער שוין האָבן געווען טאַקע דער לעצטער!), האָט מאַנגער ווייטער ממשיך געווען צו זינגען וועגן דער גאַלדענער פּאַווע און דעם ווייסן ציגעלע אין זיין ליד „יתומים“ (אויך אין „ליד און באַלאַדע“):

די גאַלדענע פּאַווע
און דאָס קלאַר ווייסע ציגעלע

וויגן די ליידיקע וויגן ;
 נישטאָ מער דאָס הייליקע יאָנקעלע,
 טאָ וויגט מען אָן אַ ניגון.
 דאָס גאָלד פון דער פּאַווע איז אומעטיק גאָלד,
 און דאָס ציגעלע, דאָס פרומע
 בלענדט ווי אַ טרויעריקער שניי — ווי צוויי
 יתומים פון מיין אומה.

ס'איז שוין נאָך דער גרויזאַמער שואה. דאָס ייִדישע קינד איז
 שוין מער נישטאָ. אַבער די צוויי יתומים פון פּאָלק, די גאָלדענע
 פּאַווע און דאָס ווייסע ציגעלע פירן אויס ווייטער זייער „נאַציאָ-
 נאַלע“ שליחות צו וויגן... ווען אַפילו שוין „ליידיקע וויגן“. און נאָך
 אַ חידוש: „צו וויגן אָן אַ ניגון“, (בילעצקי — ז. 297).
 וואָס פּאַראַ טראַגיק ליגט אין די פּאַר שורות! דער דיכטער
 וואָס זיין גאַנץ לעבן איז דאָך דער ניגון, קומט איצט און אין ליכט
 פון דער שוידערלעכער ווירקלעכקייט, לאַזט ער „די יתומים“ וויגן
 די ליידיקע וויגן אָן דעם ניגון. דאָס אומגליק איז אַזוי מוראדיק
 גרויס, אַז ס'איז גלייכער צו שוויגן...
 נאָכן חורבן-ציון האָבן די פּאַראַבלטע גולי בבל אין טרויער
 אויסגעדריקט זייער ווידערווילן צו זינגען: „איך נשיר?“, ווי זאָלן
 מיר זינגען? ווי קענען מיר זינגען?... (תהלים, קלו, ד). און אהרן
 הפהו, נאָכן פּאַטאַלן טויט פון זינע צוויי זין, „וידום“, און ער האָט
 געשוויגן, ער איז פּאַרשטומט געוואָרן... (ויקרא, י, ד).

בשעת דער צווייטער וועלט-מלחמה האָט מאַנגער געשריבן :

איז די גאָלדענע פּאַווע געפּלויגן, געפּלויגן
 דורך טויזנט געפּאַרן ביז קיין ניו-יאָרק,
 דאָס קראַנקע קלאַר ווייסע ציגעלע

איז איר איינציקע זאָרג.
אַט איז זי געפלוין
אַט איז זי געקומען
און בעט רחמים ביים האַרץ פון דער וועלט.
נאָר אפשר דערפאַר וואָס זי טענהט אויף ייִדיש
פאַרשטייען נישט די מושלים פון דער וועלט.

דאָס ליד איז געווידמעט דעם קדוש אַרטור זיגעלבוים, וועל-
כער האָט זיך געוואָנדן מיט אַ ווייטיקלעכן אַלאַרם און האַרצרייסנ-
דיקן אַפעל צו דער פּרייער וועלט, צום געוויסן פון דער מענטש-
הייט און געבעטן „רחמים ביים האַרץ פון דער וועלט“ צו ראַטע-
ווען דאָס בלוטיקדיקע ייִדנטום אין פּוילן, (זע אויך בילעצקי —
ז. 150).

און ווייטער נאָך עטלעכע לידער פון איציק מאַנגער פון דער
באַהאַנדלטער טעמאַטיק:

איציק מאַנגער — „מיין מאַמע“ (אין זײַן בוך „שטערן און
שטויב“):

דאָס „גאַלדענע ציגעלע“ אונטער מיין חרובֿ'ער וויג
בענקט די נשמה אויס נאָך דיין וויגן-ליד,
מיט געבראַכענע פּליגל די „גאַלדענע פּאַווע“ פּליט
און טראַגט אין איר שנאָבל דאָס פּאַלשע פינגערל „גליק“.

און אַ צווייט ליד פון זײַן בוך „וואַלקנס איבערן דאַך“:

די קברים בליען און די פּייגל פּליען,
אַן אַלטער ייִדישער גראַם
מיט אַ ביטער ייִדישן טעם,
נאָר איין גאַט זאָל זיך מיען.

ווער בין איך ? און וואָס מער
ווי אַן אייניקל פון ליאַקעם בדהן
פון יאַנקל לערער דעם שדכן
אַ מעשה, אַ ליד און אַ ייִדישע טרער.

און אפשר, ס'קען זײַן פאַרקערט,
כ'בין דאָס גילדענע ציגעלע
אונטער יאַנקעלעס וויגעלע,
אַ „מע“ וואָס פאַרבינדט דעם הימל מיט דער ערד.

— — — — —

און נאָך אַ קורצער ציטאט פון אַ געטאָ-ליד :

...דערווייל איז דאָס ציגעלע אויסגעגאַנגען
אין פינצטערן געטאָ, אין אַ קעלער שטוב
און דיִטשע זעלנער מיט שיפורע געזאַנגען
האַבן עס אַרײַנגעוואָרפן אין אַ מאַסן-גרוב.

די דרײַ ציטירטע לידער זענען געשריבן נאָכן חורבן. אין
ערשטן — ווענדנדיק זיך צו דער מוטער, דריקט אויס דער מחבר
די שטאַרקע בענקשאַפט פון דעם „גאַלדענעם ציגעלע“ צו דער
מאַמעס וויגליד. אין דעם פאַל איז דאָס „גאַלדענע ציגעלע“ די
פערזאָניפיקאַציע פון פאַעט אַליין. דאָס איז ער, וואָס בענקט אויס
די נשמה צו זײַן מאַמעס אומפאַרגעסלעכן, זיסן וויגליד.

אין צווייטן ליד אידענטיפיצירט זיך שוין דער דיכטער גאַנץ
אַפן, אַז ער איז דאָס „גאַלדענע ציגעלע“, זײַן נאַגנדיקער און
ניגונדיקער „מע“... וואָס קומט „ממעמקים“, גרייכט ביז צום הימל...

אברהם בעקער

אין דריטן און לעצטן ציטאט איז דער תוכן קלאַר און דאָס ציגעלע מיטן ייִדישן קינד איז איינס און דאָס זעלבע.

איציק מאַנגער — „עפיטאַף“ אין בוך „ליד און באַלאַדע“ :

דאָ ליגט די טרויעריקע מידע נאַכטיגאַל
צום ערשטן מאָל אין אַן אייגן בעט.
דער שניידער-געזעלן בראַדיאַגע און פּאַעט,
דער אויף תמיד פאַרשטומטער לידער-קוואַל.

רײַסט נישט די קראַפּיווע פון דעם קבר אויס,
און שאַרט נישט ווינטער-צײַט אַוועק דעם שניי,
דעם שלאַפּער אונטן טוט מער גאַר נישט וויי,
ער לעבט בשלום מיטן וואַרים און דער מויז.

וואַרפט נישט קיין בלומען אויף דעם בערגל ערד,
פאַרריכט נישט וואָס דער שטורעם-ווינט צעשטערט,
פאַרטרייבט נישט די סאַווע פון מצבה-שטיין.

לאַזט זשומען אַרום אים דאָס פּלאַטערל, די בון, די פּליג,
לאַזט פּאַשען נישט געשטערט דעם קברניס ציג
און אים אַליין, לאַזט אים זײַן אַליין.

מאַנגער פאַרגעסט נישט אין דער ציג אויך אַפּילו דאַמאַלס,
זוען ער שרײַבט דעם עפיטאַף אויף זײַן אייגענער מצבה. צווישן די
אַנווייזונגען, ווי אַזוי זיך נוהג צו זײַן מיט זײַן קבר, זאַגט ער אויך
אַן: „לאַזט פּאַשען נישט געשטערט דעם קברניס ציג און אים
אַליין“ — דעם פּאַעט — „לאַזן אַליין“.

פרץ מאַרקיש — „צו אַ ייִדישער טענצעריין“ (ציטאַט) :

1.

באַקלאַגט דער ים זיך דען אַמאַל אין זײַן געברום ?
באַדאַרף אַ ווינט דען אין זײַן בלאַנדזשעניש אַ האַפּן ?
אַרויסגעריסן פון מיין האַרץ האָט זיך די רו,
אַוועקגעפּלויגן ווי די גינגאַלדענע פּאַווע...
כ׳וואָלט אפּשר צובינדן באַדאַרפט זי צו אַ בוים,
ווי אונדזער ציג מ׳האַט צו אַ ביימל צוגעבונדן,
נאָר איז די ציג דען ניט אַנטלאָפּן פון דער היים
און איז די היים ערגעץ אַליין דען ניט פאַרשוונדן ?

געווען אַ ציג... אַזאַ מיין צוגעלאָזטע ציג...
האַט איר פאַרגלוסט זיך ראָזשינקעס מיט מאַנדלען...
געטאָן עס האָט זי מיט אַ מאַל ערגעץ אַ צי —
האַט עמעץ איינהאַלטן געקאַנט זי אין דער האַנט דען ?

פון אַלץ געבליבן איז מיר בלויז אַ ליד אַליין,
איך זוך זיי אַלע אין מיין בלאַנדזשעניש אַן אויפהער,
איך גיי זיי נאָר, איך זאָג זיי שפּרוכן אַלערליי
און כ׳קאַן מיט גאַרניט זיי צוריק צו זיך פאַררופּן...

אַ שפּרוך וועגן אַ ציג, וואָס איז אַוועק ערגעץ געהיים —
אַדורכשניידן אַ וועג — פון לאַנד צו לאַנד זיך ;
ניין, ניט געווען די ציג געבונדן צו קיין בוים,
ווייל ניט געהאַט קיין בוים האָט, וווּ זיך צו פאַרפּלאַנצן.

מאַרקיש האָט אָנגעשריבן די דאָזיקע פּאַעמע אין 1940, נאָך
דער אינוואַזיע פון די דײַטשן קיין פּוילן און עס האָבן זיך שוין
אָנגעפּאַנגען די לײַדן פון די יידן.

דער דיכטער קלאַגט אויף דעם פאַרלוסט פון זײַן רוי, זײַן
שלווה, וואָס איז געוואָרן „אַרויסגעריסן פון זײַן האַרץ“. די ציג,
דער סימבאָל פון ייִדישן פּאָלק, איז אַוועק וואַנדערן פון לאַנד צו
לאַנד, ווייל זי האָט נישט געהאַט... „ווי זיך צו פאַרפלאַנצן“, נישט
געשלאָגן קיין וואַרצלען — געבליבן נע ונד. דער פּאָעט זוכט זי
אין זײַן „בלאַנדזשעניש אָן אויפהער“. די היים איז ערגעץ פאַר-
שוונדן. נישטאַ די ציג. נישטאַ די היים. פון אַלץ איז דעם דיכטער
געבליבן „בלויז אַ ליד אַליין“...

די פּאָעמע איז פאַרהאַלטן געוואָרן אין פאַרלאַג אין מאַסקווע
דורך דער סאַויעטישער צענזור.

2. „סתם“ (אַ ציטאַט) :

...אין האַלבן טאַג פון מיניע אויגן,
אין שוואַרצער נאַכט פון זייער קוקן, —
מיט לאַנגער קייט
אויף דיין געלעגער,
ווי אַ געליבטע האַלדזסט מיר, טויט...
אַ, גיי ניט נאָך מיר, גיי ניט, טויט!...

מיר רופן ציגן, ווייסע ציגן,
זיך אומקערן כּווייל צו דער צייט, —
צום ערשטן פּאָכער פון דיין פליגל. —

3. „די קופּע“ (אַ ציטאַט) :

אויף מיין האַרץ גייט דול אַ שטאַט אויס,
פון די אַקסל קריכן ראַגן;
אַ, דו ציגעלע פון אויפגאַנג,
פאַר צוויי גילדן אויסגעביטנס,
נאָך אַמאָל כּיבין אויף דיין ברית...

די פּאָעמע „סתם“ איז אַרויסגעגעבן געוואָרן פֿון פּאַרלאַג „קולטור-ליגע“, אין וואַרשע, אין 1922.
פֿון דעם זעלבן פּאַרלאַג איז מיט אַ יאָר פֿריער (1921) דער-
שינען „די קופּע“, פֿון וועלכער ס'איז געמאַכט געוואָרן אַ ביבליאָ-
פֿילישע אויסגאַבע דורך דער ייִדישער סעקציע ביים העברעאישן
אוניווערסיטעט אין ירושלים בשותפות מיט דער נאַציאָנאַלער
ביבליאָטעק און מיט דער אוניווערסיטאַרער אין ירושלים.
„די קופּע“ איז אַן עלעגיע אויף די דערמאָרדעטע יידן דורך די
אוקראַינישע רוצחים אין 1919.

י. י. סיגאַל — אַ ציטאַט פֿון אַ ליד, (אין בוך „אין הויז פֿון די
פשוטע“):

געווען דאָ אַ שייַן ציגעלע,
געווען דאָ אַ קינדעריש וויגעלע,
און וואָס איז געוואָרן מיט ייִנגעלע און וויגעלע?
ניטאָ, פּאַרשווינדן!
לויפט דאָס ציגעלע דורכן פינצטערן וואַלד
זוכן דאָס פּאַרלאַרענע ייִנגעלע —

(און אַ צווייטער ציטאַט פֿון בוך „לעצטע לידער“):

שלאָף מיין קינד מיין טייערס —
איבער טויטע וועגן.
איבער טויטע דערפּער,
גייט אַ טויטער רעגן.
ליידיקע די גאַסן,
ליידיקע די שטיבער,
ליידיקע די הימלען,

פולע נאָר די גריבער.

— — — — —

אונטערן רעגן דאָס עלנטע ציגעלע
וואָס יאָגט נאָכן פאַרשווונדענעם יינגעלע.

אַן אינטערעסאַנטער מאַטיוו: נישט דאָס יינגעלע זוכט דאָס
ציגעלע, נאָר פאַרקערט. דאָס ציגעלע לויפט זוכן דאָס יינגעלע און
שפעטער אין צווייטן ליד, אַפילו „יאָגט עס נאָכן פאַרשווונדענעם
יינגעלע“. דאָס פילט אונדז אַן מיט זאָרג, סײַ וועגן גורל פונעם
יינגעלע, צי לעבט עס נאָך, אָדער סײַ איז חלילה שוין אומגעקומען,
און סײַ וועגן ציגעלע, וואָס האָט זיך געלאָזט עס זוכן אויף געפער-
לעכע וועגן, „דורכן פינצטערן וואַלד“ און „אונטערן רעגן“, אונטער
אַ טייטן רעגן...

לויט בילעצקי, פאַרמאָגט דאָס ליד פון סיגאַל דעם אמתן
אַראַמאַט און גוטן ריח פון דער יידישער פאַנטאַזיע און עס אַנקערט
אין דעם אייביקן לעבן פון דער פאַלקס-פּאַעזיע, (בילצקי, ז. 310).

יוסף פּאַפּיערניקאָוו — „לאָזט מיך ענדיקן“... (אין „איבער
חורבות“):

לאָזט מיך, לאָזט מיך ענדיקן דאָס ליד
וואָס אָנגעהויבן האָט די מאַמע בײַ מיין וויגעלע,
אין האַלבע נאַכט, צעבראַכן, שוואַך און מיד
געוויינט, פאַרוויינט מיך מיט אַ „גאַלדן ציגעלע“...
מיט „ראַזשינקעס מיט מאַנדלען“ און מיט נאָך און נאָך
אַ סך אַזעלכע שיינע גוטע זאַכן,
וואָס דער טאַטע וועט מיר ברענגען, —
אויב איך וועל די אייגעלעך פאַרמאַכן;

— — — — —
לאַזט מיך ענדיקן אויף מאַמע-לשון, ייִדיש.
דאָס געקוילעטע געזאַנג פון יענע טעג,
ווען אַ געפאַנגענער ביים טויט האָט אויפֿגעהויבן :
„זאָג נישט קיינמאַל,
אַז דו גייסט דעם לעצטן וועג“.

איציק פעפער — ציטאַט פון אַ ליד :

ווען דער דײַטש האָט געהאַנגען די מאַמע
מיט אַנדערע מאַמעס צוזאַמען,
און ווען דער טאַטע האָט זיך געוויגט
אַף אַ צווייג פון אַ בוים אין אַ שליף דערשטיקט,
באַם גרויסן אומגליק ווער איז געווען ?
ווער האָט דעם גרויסן אומגליק געזען ?
— אַ ציגעלע !

אַדעלאַ פרידמאַן — „אַ ווינטל וויינט“ ... :

וויין ניט, ייִנגעלע, ניט וויין !
געפאַלן איז דער געטאַ-העלד,
עס זאָל קיין געטאַ מער ניט זיין !
פאַרגיב, פאַרגיב דיין מאַמען, קינד,
וואָס ניט פון ציגעלע איך זינג...
ווי אַ קייטעלע אין רינג
צוזאַמען היינט מיט אַלעמען
דאָס שטאַלצע געטאַ-ליד איך זינג.

— — — — —

הײַנט, אין טאָג פֿון אַלע טעג,
„זאָג ניט קײַנמאָל,
אַז דו גײַסט דעם לעצטן וועג“.

יעקב פֿרידמאַן — אַ וויגליד :

שלאָף מיין צברא, כּוועל דיך וויגן,
ליוֹ-לאַ, מיין קינד,
געווען אַמאָל, אַמאָל, אַ ניגון,
זינג איך אים איצט אַצינד.
ציגעלע, מיגעלע, רײַטן —
אַהינטער יאַנקעלעס וויג,
פלעגט שטיין אַמאָל, נאָך פֿאַרצײַטן,
אַ ליכטיקע גאַלדענע ציג.
די ציג פֿלעגט זינגען אַ ניגון,
איז ער געווען אַנגעפֿיקט
מיט ייִדישע גראַמען, וואָס וויגן
דאָס ליכטיקע קינד אין דער וויג.

בנימין קאַץ — „אונטער מיין לײַדיק וויגעלע“ :

אונטער מיין לײַדיק וויגעלע
איז געבליבן גאַנץ דאָס ציגעלע.
דאָס ציגעלע האָט ניט וואָס צו האַנדלען
ניטאָ מער קיין ראַזשוינקעס מיט מאַנדלען.
ציגעלע-מיגעלע קאַטינקע
רויטע פֿיער-פֿלאַמען —
דער נאַצי-האַט געקוילעט דעם שוחט —

מיטן חלף געשאַכטן דער מאַמען.
דאָס ציגעלע וויגט דאָס וויגעלע
און מעקעט אויס אַ ניגון —
אַט באַלד וועט מען קוילן דאָס ציגעלע
וועט מען שוין קיינעם ניט פאַרוויגן.
איבער מיין לידיק וויגעלע
ליגט אַ געשאַכטן ציגעלע
אוי, ווי גוט ס'איז זיין מערכה —
געקוילעט אָן אַ ברכה...
צוגעדעקט ליגט דאָס ציגעלע
מיט אַ געלער לאַטע.

משה קאָנסטאַנטינאַווסקי — ציטאַט, פון אַ וויגליד פון אַ דײַטש־
ײַדישער מוטער (אין „לידער-בוך“, זע ביבליאָגראַפיע) :

...אויס מיט ראַזשינקעס און מאַנדלען :
אונטער יִדעלעס וויגעלע
שטייט שוין נישט קיין ציגעלע ;
מ'דאַרף שוין טראַכטן וועגן וואַנדלען.
אונדזער האָב און אונדזער פראַצע
צוגענומען האָט דער נאַצי...
ווייסט נישט, טייערער, ווייסט נישט, קרוין,
דו ביסט איצט יתום שוין,
פון דעם „לאַגער“, אין אַ נאַכט
האַט מען פאַטער טויט געבראַכט...

עס זעט אויס, אַז דער מחבר האָט אָנגעשריבן דאָס ליד אונ-
טערן איינדרוק פון די אַנטי-ײַדישע עקסצעסן אין דײַטשלאַנד און
נאָך פאַר די הריגות פון די יִדן אין פּוילן. עס באַווייזט דאָס דער

אברהם בעקער

טיטל: א וויגליד פון א דײַטש־ײִדישער מוטער, נישט פון סתם
א ײִדישער מוטער.

משה שולשטיין — „ײִדיש וויגליד אין 16-טן יולי“, ציטאט,
פון „א בוים צווישן חורבות“ :

מאַנדעלעך און ראָזשינקעס
האַב איך פאַר דיר געוואָלט,
האַט אין וואָלד פאַרבלאַנדזעט זיך
סײַגעלע פון גאַלד.

האַט אַ וואָלף דאָס ציגעלע
ערגעץ־וווּ פאַרציקט, —
סײַקומט נישט מער צוריק...
איצט שאַרפט די ציינדעלעך
דער בייזער וואָלף אויף דיר. —

דער מחבר האָט געווידמעט דאָס ליד דעם טאָג פון 16-טן יולי
1942, ווען סײַאז פאַרגעקומען די גרעסטע דײַטשע און פראַנצויזיש־
פאַשיסטישע מאַסן־אַקציע אויף די פאַריזער יידן.

יעקב שטערנבערג — „ײִדיש פּאַלק מיין...“ :
ײִדיש פּאַלק מיין,
צוריקגעײַאָגט אין דיין פינצטערן ליק,
לייג דיך ווידער שטיל אַרײַן
אין דער מאַמעס וויג. —
גלייב, אַז אונטער איר נאָך ליגט
פון די גאַלדענע ציגן די גאַלדנסטע ציג.
מיט דעם ווייכן, זיסן, טונקעלן בליק

אין די אָפענע מאַנדל-אויגן,
וואָס פון זיי עס קוואַלט מיין ניגון. *

דער דיכטער דריקט אויס זיין גלויבן, אַז „אונטער דער וויג
ליגט נאָך... די גאַלדנסטע ציג“ מיט אירע „מאַנדל-אויגן“ (אַן
אַנדייט צו די „ראַזשינקעס און מאַנדלען“...).

אין אַ צווייט ליד — „אַ מעשהלע“ :

דאָס בעטל פון שפיטאַל איז
ווייזט אויס, אויך אַ וויג,
יא, אויך אַ וויג, יאַ, אויך אַ וויג.
און אונעטר איר — קיין ציגעלע,
נאָר שוין אַ ציג.

אויפן קראַנקן-בעט אין שפיטאַל באַדויערט דער דיכטער זיין
מצב. אונטער זיין בעטל, וואָס ער פאַרגלייכט מיט אַ וויג, איז
נישטאַ „קיין ציגעלע“, דער סימבאָל פון דער קינדהייט מיט די
זיסע חלומות און האַפענונגען, נאָר „שוין אַ ציג“, (אַפילו נישט
קיין „קלאַר-ווייסע“), — די האַרטע, גרויע ווירקלעכקייט.

---

* די ציטירטע לידער פון אַדעלאַ פרידמאַן, יעקב פרידמאַן, בנימין קאַץ און
יעקב שטערנבערג ווערן געבראַכט ווי באַמערקונג, ז. 54.

די ציג אין דער קונסט

דער ציגעלע-מאָטיוו געפינט זיך אויך אין די פאַרשידענע צווייגן פון דער קונסט, ווי מאָלעריי, סקולפּטור, ליטאָגראַפיע, האַלצשניט, מעטאַל-גראַווירונג און רעליעף, ווי צ"ב ביי די פּאָלגנ-דיקע קינסטלער (לויטן א"ב): משה בערנשטיין, נחום גוטמאַן, חנוך (הענריק) גליצענשטיין, חיים גראַס, מאַרק זשיטניצקי, דוד טישנינסקי, דוד לאַבקאָוסקי, אליעזר ליסיצקי, אריה מערזער, ארטור קאַלניק, תנחום (אַנאַטאָלי) קאַפּלאַן, מאַרק שאַגאַל א"א.

מחמת טעכנישע סיבות קענען מיר זיך נישט אָפּשטעלן אויף די שאַפונגען פון אַלע אויבן אויסגערעכנטע קינסטלער. מיר וועלן בלויז אַנמערקן עטלעכע פון זיי, נישט פאַרמינערנדיק כּהואַ זה פון די ווערטן פון די אַנדערע.

דער פּינפילנדיקער משה בערנשטיין האָט געמאַכט אַ קינסטל-לערישע גראַפישע צייכענונג, שוואַרץ-ווייס, פון אַ ציגעלע, ווי אַן אילוסטראַציע צו זיין ליד „צו מיין טאַכטער" בעת איר געבוירן ווערן (זע ז. 98).

דער באַרימטער מאָלער און צייכענער פון אַלט תל-אביב, נחום גוטמאַן, האָט אין 1926 געשאַפן אַ גרויס אייל-בילד, וואָס שטעלט פאַר אַ פאַסטור מיט אַ סטאַדע ציגן.

חנוך (הענריק) גליצענשטיין האָט געשאַפן אַ סעריע סקולפּ-טורן אויף תנ"כישע טעמעס, צ"א אַ גראַציעזע סטאַטוע: שולמית (פון שיר השירים) האַלט אַ באַקעלע ביי די הערנער, ענלעך צו

דער באקאנטער קלאַסישער פיגור פון דער געטין דיאנא, די יעגעריין.

אליעזר ליסיצקי, א באדייטנדיקער מאַלער, אַרכיטעקט און קונסט-טעאַרעטיקער, און בשעתו מיטאַרבעטער מיט מאַרק שאַגאַל ביי די דעקאָראַציעס צום ייִדישן טעאַטער אין מאַסקווע, האָט אַרויסגעגעבן צוויי סעריעס בילדער אויפן סוזשעט פון חד גדיא-ליד : איינע אין פאַרבן און די צווייטע אין שוואַרץ-ווייסער גראַפיק. אויך האָט ער געמאַכט גראַפישע אילוסטראַציעס פון חד גדיא-מאָטיוו צו ביכער אין ייִדיש און העברעיש.

די בילדער פון ליסיצקי, געשאַפן אין 1919, אין פאַסט-קוביס-טישן סטיל, זענען ענלעך צו שאַגאַלס אַרבעטן און טראַגן אַ פאַלק-לאַריסטישן כאַראַקטער.

אגב, אונטערן איינפלוס פון ליסיצקיס חד גדיא-בילדער, האָט פראַנק סטעלאַ, אַ יונגער אַמעריקאַנער מאַלער, געשאַפן אין 1980, אַזאַ זעלבע צאָל חד גדיא-בילדער, וואָס זענען אָבער דורכויס אַבסטראַקט, אַזוי ווייט, אַז ס'איז נישט צו געפינען אין זיי קיין סימן און זכר פון דער באַקאַנטער חד גדיא-מעשה בכלל און פון ליסיצ-קיס בילדער בפרט. ס'איז נאָר צו באַוווּנדערן סטעלאַס רייכע גראַפישע טעכניק, מיט וועלכער ער האָט זיך באַנוצט אַרויסצוברענגען די פאַנטאַסטישע געאַמעטרישע צייכענונגען אין דראַסטישע, בונטע קאָלירן, וואָס פאַרכאַפן ממש דאָס אויג.

רודאָלף לעהמאַן, אויך פאַררעכנט צו די ישראלידיקע קינסט-לער, האָט געשאַפן אַ גראַפישע צייכענונג פון אַ ציג.

אַריה מערזער, דער מייסטער אין מעטאַל-גראַווירונג און רע-ליעף, שטעלט פאַר אַ בילד, ווי אַ ציגעלע זייגט פון אַ פרויס בריסטן... און אויך אַ סעריע פון קופער-רעליעף — אַרבעטן אויף תנ"כישע טעמעס, צו די פסוקים : „הנה רחל בתו באה עם הצאן“ (און אַט קומט זיין טאַכטער רחל מיט די שאָף) און „ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר“ (און יעקב האָט זיך דערנענטערט

און אַראָפּגעקײַקלט דעם שטיין פון דער עפענונג פון ברונעם), פּדי צו דערמעגלעכן דאָס אַנטרינקען די שאָף (בראשית כט, י).
תנחום (אנאָטאָלי) קאַפּלאַן, אַ באַוווּסטער קינסטלער, האָט געשאַפּן אַ ציקל לײַטאַגראַפּיעס אויך וועגן דער חד גדיא-באַלאַדע. די דאָזיקע האָט אים ממש פאַרכאַפט און ער האָט פיר יאָר גע-אַרבעט איבער דער סעריע בילדער אין לײַטאַגראַפּיע. דערנאָך האָט ער אויך אויף דעם זעלבן סוזשעט געשאַפּן אַ ציקל בילדער אויף טעלער פון קעראַמיק.

אויפן שער-בלאַט פון דעם אַלבום זעען מיר, ווי אויף אַ פיר-עקיקן טאָול, גלייך ווי אַ פּיעדעסטאַל, שטייט אַ ציגעלע. פון ביידע זייטן — צוויי הינטעלעך אויף די הינטערשטע פּיסלעך, און זייערע קעפּלעך זענען געווענדט צום ציגעלע. אַרום זיי און אַריבער זיי אַלע — אַ ברייטע, טונקל-גאַלד געפאַרבטע צווייג, אויף וועלכער עס זיצן פּייגעלעך.

אויפן ערשטן פון די אַכט בילדער זענען אויסגעקריצט די ווערטער: „דער טאַטע האָט געקויפט פאַר צוויי גילדן אַ ציגעלע.“ עס שטייט אַ ציגעלע אויף צווייגן. אויף דעם צווייטן בילד זעט מען אַ קעצעלע אויף אַ בויס, וואָס וואַרפט זיך אויפן ציגעלע. אויף די ווייטערע בילדער פאַלגן נאָך די סצענעס מיטן הונט, מיטן שטעקן, מיטן וואַסער, מיטן פּייער און מיטן אַקס, ווי אין דער אַריגינעלער חד גדיא-מעשה. אַבער דער פינאַל איז אַן אַנדערער. ביי קאַפּלאַן איז נישט גאַט דער לעצטער, וואָס באַזיגט דעם רשע, דעם פאַר-דאַרבער, דעם מלאך המוות, נאָר דער מענטש אַליין, אַ האַרע-פאַשנער פּויער, וואָס באַהערשט דעם ברוטאַלן אַקס. ער הרגעט אים נישט, ער פאַרגיסט נישט קיין בלוט, נאָר ער שפּאַנט אים איין צו אַ פּראָדוקטיווער אַרבעט פאַרן וויל פון דעם בן אָדם. דער מענטש איז ביכולת און מחוייב צו באַצווינגען די ברוטאַליטעט און גוואַלד-אַקטן און אַ סוף מאַכן צו די קעגנזייטיקע רציחות אין דער וועלט.

ראובן רובין, דער באַרימטער ישראלדיקער מאָלער און גראַפיקער האָט אַ גראַפישע צייכענונג פון צוויי ציגן.

יעקב שטיינהאַרט, אויך אַ ישראלדיקער קינסטלער, האָט גע-מאַכט אילוסטראַציעס צו הגדה-אויסגאַבעס, צו"א אַ מעטאַל-גראַווירונג און אַ האַלצשניט, וואָס שטעלן פאַר אידענטיש צוויי יידן, פון וועלכע איינער האַלט אַ קליין ציגעלע אין זײַנע אַרעמס.

און אַחרון, אַחרון — מאַרק שאַגאַל, דער גאָט-געבענטשטער מאָלער, וואָס ציט זײַן קינסטלערישע יניקה פון דעם פאַלקלאַר פון דעם ייִדישן שטעטל, פון זײַנע זכרונות און פערזענלעכע איבער-לעבענישן אין זײַן אַלטער היים. איבעראַל וווּ ער געפינט זיך, באַגלייטן אים די אומפאַרגעסלעכע, פילפאַרביקע בילדער פון דעם אידיילישן, טראַדיציאָנעלן ייִדישן לעבנס-שטייגער, ווי צ"ב, אַ חתן מיט אַ פּלה, דער מאַמעס שבת-ליכט, אַ קלעזמער, אַ פידעלע, אַ מנורה, אַ חנוכה-לעמפל, אַ ספר-תורה, יידן מיט טליתים און תפילין און אויך... די ציג. ס'קאָן דאָך נישט „געמאַלט זײַן“ (אין דאָפּלטן זין פון דעם וואָרט), אַ ייִדיש שטעטל אָן אַ ציג...

איז טאַקע די ציג אַ זייער אָפטער קאָמפּאָנענט אין שאַגאַלס קינסטלערישע אַרבעטן, וואָס מיר וועלן זיך באַמײַען, ווי ווייט מעגלעך, דאָ אויפצוווייזן.

דער געניאַלער מײַסטער מאַרק שאַגאַל האָט געשאַפן אַ גרויס בילד, אָנגערופן „צו מײַן פרוי“, וואָס ווערט באַטראַכט אַלס אַ סך-הפל פון זײַן גאַנצער אַרטיסטישער יצירה. עס שטעלט פאַר אין מיטן אַ פּלה אין איר ווייסן חופּה-קלייד מיט אַ לאַנגער שלעפע. רעכטס — אַ יונג מיידל ליגט אויף אַ בעט און וואַרט אויף איר געליבטן. איר גוף שײַנט ווי אַלאַבאַסטער. דורך אַ בוקעט העל-קאָלירטע בלומען וואָס לײַכטן ווי דימענטן, קאָן מען זען אַ לאַנד-שאַפט פון אַן אַלט רוסיש דאָרף.

אויף דעם בילד פיגורירט אויך אַ חנוכה-לאַמפּ און אַ ציג, אַ

בלויע ווי טורקלטיוב. ווייטער זעען מיר אַ פידעלע אויף אַ דאָך און אַ פייערדיקן מלאך, וואָס איז מקריב אַ שעפעלע. דאָס אַלץ איז אַן אויסדרוק פון דעם מאַלערס פּערזענלעכע, אינדיווידועלע, אַבער אויך גלייכצייטיק אוניווערסאַלע געפילן. אויף אַ צווייט בילד פון שאַגאַל זעט מען, ווי אַ מיידל מעלקט אַ ציג און דאָס אַלץ געפינט זיך אויף דער קאַנווע פון אַ גרעסערן קאַפּ פון אַ צווייטער ציג.

ביי שאַגאַל זענען פאַראַן נישט נאָר אַ ווייסע און אַ בלויע ציג, נאָר אויך אַ גרינע ציג. דאָס בילד מיטן נאָמען „די גרויסע נאַכט“ שטעלט פאַר: אַ מאַן און אַ פרוי פּלוצען אין דער לופטן און לעבן זיי — אַ גרין ציגעלע.

ביי שאַגאַל, דעם גאונישן מאַלער, איז דער ציג-מאַטיוו אַן אומדערשעפלעכער אינספּיראַציע-קוואַל. די ציג באַגלייט אים אין זייער אַ סך פּראָדוקציעס, פון וועלכע מיר וועלן אַנױניזן בקיצור בלויז אויף נאָך עטלעכע: (1) אַ בילדל אויף אַ קעראַמיק-טעלער. (2) אַ ליטאָגראַף מיט דעם גריכישן פאַרליבטן פאַרל דאַפּניס און קלאַע. (3) אַ סקיצע פאַרן ייִדישן מאַסקווער טעאַטער אין 1919. (4) אויף אַ וואַגן פון אַ ייִדישן באַלעגאַלע הויערט אַ ציג מיטן פנים געווענדט אין דער פאַרקערטער ריכטונג. (5) אַ ייִד שטייט און איז מתפלל. (6) אויף אַ בילד מיטן נאָמען „איינזאַמקייט“ הויערט אַ ציגעלע ביי אַ פידעלע לעבן אַ ייִד אין אַ טלית און מיט אַ ספר-תורה אין דער האַנט און איבער זיי שוועבט אַ מלאכל. (7) אין מיטן — אַ פידלער, רעכטס — זיצט אַ מוזיקער מיט אַ ציגן-קאַפּ און שפילט אויף אַ פידל. (8) לעבן אַ צערקווע, אויף אַ דאָך שטייט אַ קו און אַ קינד צוזאַמען מיט אַ ציגעלע זייגן פון אירע אייטערס. איבער זיי דערנענטערט זיך אַ פרוי מיט אַ שעפל אין דער האַנט אויף צו מעלקן די קו, אַבער איר קאַפּ איז אַפּגעריסן פונעם קער-פּער און איז פאַרקוקט ערגעץ אין די הימלען... (9) אַ מיידל מעלקט אַ בלויע ציג אויף אַ גרינעם הויף אין פּראַנט פון אַ גרעסערער

הילצערנע געביידע און פון דאך קוקט אראפ א גרויסע ציג. (10) א גרויס בילד מיטן טיטל „זונטיק“. א שלווה און מנוחה הערשט איבער שאגאלס שטאָט — פאָריז. א זונטיק פאר א פארליבט פארל, איידל געאַרעמט. די פרוי שטרעקט אויס א בוקעט בלומען, גע- האַלטן מיט אירע דינע פינגער. אין דער זייט שטייט א ווייס ציגעלע. (11) „דער פאלנדיקער מלאך“. א גאַר אינדרוקספול בילד, אויף וועלכן שאַגאַל האָט געאַרבעט 24 יאָר און עס פאַרענדיקט אין 1947. עס שטעלט פאַר א פייערדיקע אַפּאַקאַליפטישע וויזיע פון א וועלט-קאַטאַסטראַפּע. ביים פאַלנדיקן מלאך שטייט פון איין זייט א פרוי מיט א קליין קינד אין די אַרעמס, גרייט צו אַנטלויפן. פון דער צווייטער זייט — א ייד מיט א ספר-תורה אין דער האַנט, וואָס האָט הפנים אַקאַרשט פאַרלאָזט זיין חרובע היים, שענקט ער איר זיין לעצטן בליק. צווישן דעם אַרויסוואַנדערנדיקן ייד און דעם עק פון דעם אַראָפהענגענדיקן פליגל פון דעם פייערדיקן מלאך שטרעקט אַרויס א געלע ציג, וואָס רירט אָן אַ פידעלע. (12) איבער א גרויסן בוקעט קאַלירפולע בלומען קוקט אַרויס א גרינער קאַפּ פון א ציג. דער דאַזיקער בלומענטאַפּ שטייט אויף אַ דאַך. (13) א וואַזאַן בלומען שטייט אויף אַ רוקן, פון וועלכן די רעכטע העלפט איז פון א ציגעלע און די לינקע — פון אַ פייגעלע. (14) אַ סקיצע פאַר אַ רעוואָלוציע. צווישן די דעמאָנסטראַנטן מיט רויטע פאַנען לויפן אַרום אַ סך ציגעלעך. (15) אויף אַ טעפּיך פאַר דער פּנסט שטעלט פאַר שאַגאַל ישעיה הנביאס וויזיע פון „באחרית הימים“ : „וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ“ אאַז“וו. (16) אין אַ מאַ- זאַק פאַרן דיל פון דער פנסט פיגורירט אַ באַק מיט א ציגעלע. (17) ציגעלעך קען מען אויך זען אין שאַגאַלס וויטראַזשן פאַר די פענצטער פון מעריצינישן צענטער „הדסה“ אין ירושלים.

אויך נישט-יידישע קינסטלער האָבן זיך באַנוצט מיט דעם ציגעלע-מאַטיוו, הויפּזאַכלעך בײַ סצענעס פון תנ"ך, ווי למשל, דער איטאַליענער ערנסט דע-גאַספּערי, וועלכער האָט געמאַלן די וויזיע פון „אחרית הימים" פון ישעיה וועגן דער האַרמאַניע און שלום צווישן די פעלקער פון דער וועלט, לויט די שוין אויבן ציטירטע פּסוקים. (2) דער פּראַנצויזישער מאַלער גוסטאַוו דאַרע האָט צוואַ אַ בילד וואָס שטעלט פאַר אַברהם אַבינו מיט פיל שאַף און ציגן, לויטן פּסוק „ואברהם כבד מאוד במקנה" (און אברהם איז געווען זייער רייך אין פי), (בראשית יג. 3) און אויך אַ צווייט בילד: דוד המלך שפילט אויף אַ פידל פאַר שאַף און ציגן. (4) אויך דער אַמע-ריקאַנער עדוואַרד היקס האָט מאַלערייען אויף ביבלישע טעמעס מיט ציגן. (5) דער פּראַנצויזישער קינסטלער אַריסטיד מאַילאַ האָט געמאַכט אַ האַלצשניט מיט אַ בילד פון ציגן. (6) דער פּראַנצויזישער אוגוסט מילע האָט עטלעכע בילדער מיט פאַסטוכער פון שאַף און ציגן. (7) דער באַרימטער מיניסטער פון שפּאַניע, פאַבלאַ פיקאַסאַ האָט געשאַפן אַ בראַנזענע סקולפּטור פון אַ באַק און אַ ליטאַגראַפּיע פון דעם גריכישן גאַט פאַן מיט דער געשטאַלט פון אַ ציגן. (8) דער איטאַליענישער מאַלער מ. פאַללאַטינאַ האָט אויך בילדער אויף תנ"כישע טעמעס, ווי למשל איינס מיט דער אויפשריפט „ואני הייתי מבין והנה צפיר-העזים בא מן המערב על פני כל הארץ" (דניאל ה, ה), וואָס הייסט: און ווי איך האָב דאָס באַטראַכט, ערשט אַ ציגנבאַק איז אַנגעקומען פון מערב-זייט איבערן געזיכט (אויבערפלאַך) פון דער גאַנצער ערד, (זע ז. 21). (9) דער קינסטלער י. ל. פאַרטער האָט האַלצשניטן מיט בילדער פון ציגן מיט דער אונטערשריפט „פעלדער פון שאַף אין בית לחם", און „ציגן בײַ בעדוואינער". (10) דער ענגלישער דאַוויד ראַבערטס האָט אַ ליטאַגראַפּיע אויך מיט בעדוואינער-פאַסטוכער פון ציגן. (11) און ווידער אַ מאַל אחרון, אחרון — דער געניאַלער האַלענדישער מאַלער, רעמבראַנדט, האָט אויך בילדער פון תנ"ך, ווי למשל משה

פאשעט די שאף און ציגן אין מדבר ביים סנה, יוסף מיט זיינע בריי-
דער ביי די שאף א"א. אזוי אויך איינדרוקספולע צייכענונגען צו די
פסוקים: וישסעהו כשסע גדי — ער האט אים צעריסן ווי מ'צע-
רייסט א ציגעלע (שופטים יד, ו) און „ויחבקהו ויפל על צוארו (ער
האט אים ארומגענומען און איז אים געפאלן אויפן האלדז (ברא-
שית לג, ד). אויך אויף דעם לעצטן בילדל פיגורירט א ציג.

די ציג אין דער אַסטראָלאָגיע און אין דער געאָגראַפיע

נאָך אין אָנהייב איז שוין אָנגעוויזן געוואָרן, ווי די ציג איז געשטיגן, ווי מ'זאָגט ad astra טאָקע צו די שטערן ממש, און איצט איז פּדאי דאָ אונטערצושטרעכן איר באַדייטונג אויך אין דער אַסטראָלאָגיע. די ציג (גדי, Capricorn) איז איינער פון די 12 סימנים פון דעם גלגל-המזלות (חיות-קרייז = Zodiac), איבער וועלכן עס קרייזט די זון אין פאַרלויף פון יאָר. די דאָזיקע שטערן-קאָנסטעלאַציעס זענען געווען אַן אַביעקט פון קולט אין גאַנצע אַריענט, געדינט פאַר אַ באַזע פון אַסטראָלאָגישע פאַרויסזאָגונגען (שטערן-זעעריי) און אויך פאַר אַסטראָנאָמישע אַבסערוואַציעס.

דער גלויבן אין די מזלות שטאַמט פון בבל און איז געווען באַקאַנט אויך ביי די פאַרצייטיקע יידן. מאַלערייען פון גלגל-המזלות מיט נאָך אַנדערע פאַרשידענע באַפּוצונגען האָבן זיך געפונען און דורך אַרכעאָלאָגישע אויסגראַבונגען זענען געוואָרן אַנטדעקט ווי געפּלאַסטערטע אויף פּאַלן אָדער ווענט פון בתי-כנסת (שילן), פון וועלכע די שענסטע, דאַכט זיך, איז אין בית אלפא.

די 12 מזלות פיגורירן היינט כמעט אין יעדן לוח (יאָר-קאַלענדר-דאַר). אַ געבוירענער אונטער דעם מזל גדי איז, לויט דער אַסטראָלאָגיע, אַן ערנסטער און באַשיידענער מענטש, אָפט מיט אַ מעלאַנ-כאַלישן אויסזען ווי אַ מעלאַנכאָלישע ציג. אַזאַ מענטש איז בדרך

כלל אָנגענעם און גוטמוטיק. אַמאָל איז ער געווען באַטראַכט פֿאַר אַ פּערזאָן מיט סעקסועלע נייגונגען, אַ בעל־תּאוּוה און נישט תּמיד געטריי זײַן פּרוּי.

אגב, ס'פֿאַראַן אַ סברה, אַז צווישן אַ ציג און אַ פּיש עקזיס־טירט אַ געוויסע קרובהשאַפט, היינט אַז די ציג זאָל זײַן אַ ווייטער גילגול פֿון אַן אורשפּרינגלעך ים־באַשעפעניש, ציג־פּיש. די דאָזיקע השערה שטיצט זיך אויף עטלעכע מאָלערייַען, וואָס שטעלן פֿאַר אַ ציג מיט דעם אונטערשטן טייל קערפּער אין דער פֿאַרעם פֿון אַ וויידל פֿון אַ פּיש.

אַזוי ווערט געבראַכט אין בוך Fate and Prediction (זע ביבליאָ־גראַפּיע!) אַ בילד אַרויסגענומען פֿון אַ מיטלאַלטערלעכער אַסטראָ־לאַגיע (געפּינט זיך היינט אין בריטיש מוזעאום), וואָס ווייזט אַ ציג מיט אַ וויידל, פּונאַנדערגעטיילט אין 3 חלקים.

אויף אַ צווייט בילד זעט מען, אַז אין דעם רייטוואַגן פֿון דעם וואַסער־גאַט סאַטורן, געשפּאַנט מיט דראַקאָנען, פיגורירט אין איינעם פֿון די רעדער אַ ציג מיט אַ וויידל פֿון אַ פּיש.

אין דעם אויבן דערמאָנטן בוך ווערט אויך געבראַכט אַ בילד פֿון אַ ציג מיט אַ גרוינע פֿון אַ לייב און אויך פֿאַרענדיקט מיט אַ וויידל פֿון אַ פּיש, געשפּאַלטן אין 3 טיילן.

דער פּלאַנעט סאַטורן ווירקט אויס זײַן איינפּלוס אויף דער וואַסער־ספּערע פֿון די דרייַ שכנות־דיקע מזלות: גדי (קאָפּריקאָרן), דלי (אַקוואַריום) און דגים (פּיסציס — פּיש), ד.ה. אין דער צײַט פֿון 21־טן דעצעמבער ביז דעם 20־טן מערץ, היינט אין ווינטער און רעגן־סעזאָן.

אין דער אַרבעט־לאַגישער אויסגראַבונג פֿון דוראַ־אייראָפּוס (היינט טערקיי), האָט מען געפונען אַ בית־הכנסת פֿון בערך 3־טן יאָרהונדערט. אויפן אונטערשטן טייל פֿון די ווענט זעט מען אַ געמאַלן בילד פֿון אַ ציג מיט אַן עק פֿון אַ פּיש.

(אגב, איז אין דער מוטאַציע פֿון די אותיות פֿון וואָרט דג אויף

אברהם בעקער

גד(י) — דג-גד פאראן עפעס א רמו אויף דער אָנגעגעבענער
סברה? דרשני!.

דער ציג-מאטיוו דערשיינט אויך אין אַ געוויסער מאָס אין דער
געאָגראַפיע :

דער נאָמען פון דער אַאָזיס אין דעם אַרומיקן מדבר, עין-גדי,
שטאַמט פון דעם, וואָס אין דער דאָזיקער פרוכטיקער געגנט מיט
גוטע פאַשע-פעלדער און רייכע וואַסער-קוואַלן האָבן זיך געפיר-
טערט אַ סך ציגן.

דאָס זעלבע באַצייט זיך אויך צו דעם שיינעם, וועלט-באַרימטן
אינדזל אין איטאַליע, קאַפּרי, וואָס זײַן נאָמען נעמט זיך פון וואָרט
capra, אין איטאַליעניש : ציג.

די ציג אין מיין גורל

צום סוף — האלט איך פאר מיין פליכט צו ווידמען דער ציג א פאר ווערטער פון א פערזענלעכן כאראקטער. דאס דאזיקע באשעפעניש האט געשפילט א גאר וויכטיקע ראָל אין דער קריי-טישסטער צייט פון מיין לעבן.

נאָך דער ענדגילטיקער ליקווידאַציע-אַקציע פון געטאַ, האָבן מיר, אַ גרופע פון פיר מענטשן, געפונען אַ מקום-מקלט, אין אויס-נעמלעכע אומשטענדן, ביי אַ פּאַליאַק, אַ קריסט, אין דער נישט-יידישער געגנט פון דער שטאָט.

אין דער קאַמער און שטאַל, אין אַן אָפּגעטיילטן שטיקל פּלאַץ, האָבן מיר זיך מיט דער הילף פון באַלעבאַס געמאַכט אַ באַהעלטע-ניש, און אויסער דעם, פאַר נאָך מער זיכערקייט, אויך נאָך אַ מין „בונקער בתוך בונקער“, אין אַן ענגן, פינצטערן גרוב, אויך אַ גוט פאַרמאַסקירטן.

אין דער שטאַל, האָרט לעבן אונדזערע בונקערס איז געשטאַ-נען אַ שניי-ווייסע, גוט געפּלעגטע ציג. מיט איר אָפטן מעקען און שאַרכן און פאַרקען מיט די פּיס האָט זי פאַרטויבט אונדזערע שטי-מען, די קרעכצן און זיפּצן, די שלאַכצן און געוויינען און צומאַל אַפילו צאַנקעריינען און דיסקוסיעס אין נישט פאַרויכטיק אויפגע-הויבענע טענער, צווישן פיר דערוואַקסענע מענטשן פון פאַרשידענע כאַראַקטערן, מיינונגען און אַנשוואַונגען, גלויביקע און פּרייע.

דאָס האַלטן אַ ציג אין שטאַל, ברענגען איר עסן און טרינקען און באַזאָרגן מיט דער נויטיקער באַדינונג, דאָס קומען יעדן טאָג

זי צו מעלקן — דאָס אַלץ האָט געגעבן אונדזער באַלעבאָס אַן „אַליבי“ און אַ באַרעכטיקונג אין די אויגן פון די שכנים פאַר זײַנע אָפטע גענג צו דער שטאַל. יעדעס מאָל, ווען ער איז צו אונדז אַרײַנגעקומען, האָט ער דעמאָנסטראַטיוו געלאָזט ברייט צעעפנט דעם טויער, מען זאָל הערן די קולות פון דער ציג און דאָס קוואַקען פון די עופות און מ'זאָל זען, אַז ער האָט גאַרנישט קיין פאַר-באַרגנס.

און אחרון, אחרון, מיר האָבן אויך נישט איין מאָל גענאָסן פון דער פרישער, נאָך שוימענדיקער, זיסינקער מילך, וואָס דער באַלע-באָס האָט באַוויליקט אונדז צוצוטיילן (פאַר אַ באַצאָלונג, פאַר-שטייט זיך). דאָס איז געווען אונדזער אַמאַלטעיאַ... מיר האָבן זי זייער גערן געהאַט און איר געוונטשן דאָס בעסטע.

נאָך דער באַפרינונג, ווען מיר האָבן פאַרלאָזט דעם בונקער, האָבן מיר זיך געזעגנט מיט אונדזער באַשיצערין מיט טיפע געפילן פון דאַנקבאַרקייט.

אונדזער „קוואַרטעט“, ד.ה. מיר אַלע פיר, האָבן זיך פּייערלעך צוגעזאָגט, דאָס מילדע און ווייט-תמימותדיקע באַשעפעניש תמיד צו געדענקען צום גוטן.

מעגלעך, אַז די טיף אין מיין האַרץ פאַרנעסטעטע סענטימענטן פאַר אונדזער ציג, האָבן באַווירקט אויף אַ מיסטעריעזן אופן מיין דראַנג, נאָך צוריק מיט אַ היפשער צייט, צו מאַכן אַ פרייע איבער-זעצונג פון דער טראַדיציאָנעלער „חד גדיא“ און איצט די דאָזיקע פאַרש-אַרבעט.

אפשר איז פאַראַן אַ פסיכישע באַזע פאַר דעם אינערלעכן אימפּעראַטיוו צו געבן אַ ליטעראַרישן אויסדרוק פון מיניע געפילן לגבי דעם ליבן באַשעפעניש, וואָס האָט אונדז אַזוי גוט געדינט אין די גורלדיקע טעג פון אונדזער לעבן.

ביבליאָגראַפיע

יידישע :

- אוערבראך אפרים, „דאָס ייִדישע ציגעלע“ אין „גילדענע שקיעה“, ציטאַט, י. ח. בילצקי, „איציק מאַנגר“, (העברעיִש), ז. 314.
- איינהאַרן דוד, „אַ רגע רו“ אין „ליטעראַטור און קאַמף“ פון א. ליטוואַק, פאַרלאַג „וועקער“, ניו־יאָרק, 1933.
- אַשעראַוויטש הירש, „פאַר נאַכט“ אין „געזאַנג אין לאַבירינט“, תל־אביב, 1977.
- אַשעראַוויטש, הירש „ציגעלע, מיגעלע, וווּ ביסטו?“ און „צוויי ציגעל־לעך“ אין „אין דער וועלט פון עקדות“, תל־אביב, 1975.
- אַשעראַוויטש, הירש, „חד גדיא“ אין „ביים עץ הדעת“, תל־אביב, 1981.
- בילעצקי, י. ח., „דאָס ציגעלע“ און „דאָס ציגעלע פון דער הגדה“, כתב־יד, אַרכיוו פון מחבר.
- בילעצקי, י. ח., „40 באַלאַנען“, פאַרלאַג „ישראל־בוך“, תל־אביב, תשמ״ו־1985.
- בעקער, אַברהם, „חד גדיא“ אין „שיר השירים, אקדמות, חד גדיא“, תל־אביב, 1984.
- געבירטיק, מרדכי, „היי ציגעלעך“ אין „מיר זינגען“, לידער־זאַמלונג פון מיכל געלבאַרט, אַרבעטער־רינג ניו־יאָרק און אין „מיר טראַגן אַ גע־זאַנג“ פון חנה גאַרדאַן־מלאַטעק.
- גאַלדפּאָדען, אַברהם, „ראַזשינקעס מיט מאַנדלען“, ציטאַט פון „שולמית“, אַדעסאַ, 1883 און „שולמית און אויסגעקליבענע שריפטן“, בוענאַס אַירעס, 1963.
- גאַלדשטיין, דוד, „געווען אַמאַל אַ מעשה“ אין „צוקונפט“, ניו־יאָרק, אַקטאַ־בער 1931.
- גלאַנץ לעיעלעס, אהרון, „ייִדישער קאַראַוואַן“, אין י. ח. בילצקי, „איציק מאַנגר“, ווי אויבן, ז. 289.
- גראַדע, חיים, „חד גדיא“ אין „דורות“, פּוילן, 1939, און אין „לידער און פּאָעמעס“, ניו־יאָרק, 1945.
- העלער, בינם, „ביים וויגל זענען ציגעלעך געשפרונגען“, אין „ביים ראַנד“, וואַרשע, 1950.
- וויינינגער, פּריד, „ציגן האַבן ליב פּאָעזיע“ אין „ערב עיִן“, תל־אביב, 1985.

זעלצער, חיים, „די ווילדע ציג“, „דער שטריקלדרייער“, „דער אוצר“ און „דער וויסער בער און די שווארצע ציגן“ אין „שטערן אויפן יריד אדער די פעסטונג פון חכמה“, פארלאג „ישראל-בוך“, תל-אביב, 1985.

חרץ, מאיר, „ציגעלע-מיגעלע“ אין „געקליבענע לידער און געציילטע פאע-מעס“, ירושלים-תל-אביב, תשמד - 1983 און „אונטער יאנקעלעס וויגע-לע“ אין „הימל און ערד“, פארלאג „אייגנס“, ירושלים, 1973.

טאָפּ, שמואל, „שיינע וועלט“, כתב-יד פון מחבר.

כהן, י. ל., „ידישער פאלקלאר“, רעדאקטאר י. ל. כהן, ירושלים, ווילנע, 1938.

פֿײַ, אלעף, „ציגעלע-מיגעלע“ אין „איציק מאנגר“ פון י. ח. בילצקי, ווי אויבן.

לאַנדוי, זשע, „דאָס ליד פון ווינסן ציגעלע“, ציטאַט, י. ח. בילצקי, ווי אויבן, ז. 287.

לוקאַווסקי, י. „חד גדיא“ אין הגדה, אַרבעטער־רינג, ניו־יאָרק, 1948.

ליבנינאָן, זאַלמען, „אַ גילגול פֿון אַ ליד“, אין סאָוו. היימלאַנד, נר. 11, 1982.

ליטוואַק, א., זע איינהאַרן, אויבן.

לייוויק, ה., „און אַ ינגעלע וועט זיי פירן“ און „חד גדיא“ אין „אַ בלאַט אויף אַן עפּלבוים“, בוענאַס־אַירעס, 1955.

לייוויק, ה., „דאָס ציגעלע“ אין „אַלע ווערק פֿון ה. לייוויק“, אַרויסגעגעבן פֿון לייוויק־יובליי־קאָמיטעט, ניו־יאָרק, ת״ש־1940, ז. 607.

מאַנגער, איציק, „דאָס ליד פֿונעם ציגעלע“ אין „וואַלקנס איבערן דאָך“, פֿאַרלאַג „אַליינעניו“, טשערנאָוויץ־וואַרשע־לאַנדאָן, 1942, און „מיין מאַמע“ אין „שטערן און שטויב“, ניו־יאָרק, 1967.

מאַנגער, איציק, „שרה זינגט יצחקלען...“, „די באַלאַדע פֿון פעטליראַ“ און „יתומים“.

אין „ליד און באַלאַדע“, אויסג' פֿון י. ל. פּרץ־פֿאַרלאַג, תל-אביב, 1976.

מאַלאַדאַווסקי, קאַדיע, „מאַרצעפּאַנעס“, מעשהלעך און לידער, פֿאַרלאַג „ציקאַ“, ניו־יאָרק, 1970.

מאַרקיש, פּרץ, „צו אַ ייִדישער טענצעריין“ אין „שפיגל אויף אַ שטיין“, אַנטאַלאַגיע פֿון פּאַעזיע און פּראָזע פֿון 12 פֿאַרשידענע ייִדישע שרײַ בער אין ראַטן־פֿאַרבאַנד, אַרויסגעגעבן אין פֿאַרלאַג „די גאַלדענע קייט“, פֿאַרלאַג י. ל. פּרץ, תל-אביב, תשכ״ה־1964.

אויך אַן אויסגאַבע פֿון פֿאַרלאַג „מסדה“, תל-אביב, 1976 און „יערושע“, פֿאַרלאַג „איקוף“, בוענאַס אַירעס, 1959.

מאַרקיש, פּרץ, „די קופּע“, קולטור־ליגע, וואַרשע, 1921, ביבליאָפּילישע אויסגאַבע פֿון העברעיִשן אַוניווערסיטעט אין ירושלים בשותפות מיט בית הספרים הלאומי בירושלים.

מאַרקיש, פּרץ, „סתם“, קולטור־ליגע, וואַרשע, 1922.

מאַרקיש, פּרץ, „מיד האָט פֿאַרנאַרט“ און „נעכטיקע טעג“ אין „שוועלך“, קיעוו, אידישער פֿאַלקס־פֿאַרלאַג, תרע״ט־1978.

מענדעלע מוכר ספרים, ציטאט, אין „דאָס קליינע מענטשעלע“, איקוף-אויסגאַבע, ניו-יאָרק, 1946.

סאַנדעל, יוסף, „פּלאַסטישע קונסט בײַ פּוילישע יידן“, פאַרלאַג „יידיש-בוך“, ניו-יאָרק, 1964.

סוצקעווער, אַברהם, ציטאַטן אין „אין פּייער-וואַגן“, תל-אביב, 1952.

סיגאַל, י. י., ציטאַט אין „אין הויז פון די פשוטע“, אין „איציק מאַנגר“ פון י. ח. בילצקי, ווי אויבן, ז. 311.

סיגאַל, י. י., „שלאָף מיין קינד“ אין „לעצטע דורות“, מאַנטרעאַל, 1953.

פאַפּיערניקאָוו, יוסף, „לאַזט מיך ענדיקן...“, אין „איבער חורבות“, פאַרלאַג „המנורה“, תל-אביב, 1967.

פיכמאַן, יעקב, „קבר רחל“ אין „וואַרצלען“, אַנטאַלאָגיע פון יידיש שאַפן אין ישראל, צונויפגעשטעלט דורך אריה שמיר, תל-אביב, 1966.

פרידמאַן, יעקב, „ביים ירדן“, אין „וואַרצלען“, ווי אויבן.

פּרין, י. ל., ציטאַט אין „מאַניש“ אין בוך „פון שטוב און גאַס“, ווילנע, 1927.

פּרין, י. ל., „ציקעלע“ אין „לידער און באַלאַדעס“, ווי אויבן.

ציטלין, אהרן, „חד גדיא“ אין „געזאַמלטע לידער“, 3-טער באַנד, פאַרלאַג „מתנות“, ניו-יאָרק, 1957.

צעסלער, שמואל, „חד גדיא“ אין „הגדה“, אויסגאַבע פון צווישׂ אָ און שלום עליכם-שולן, בוענאַס איירעס, 1950.

קאַנסטאַנטינאַווסקי, משה, ציטאַט פון אַ וויגליד אין „לידער-בוך“, בוענאַס איירעס, 1947.

קאַץ, בנימין, „אונטער מיין ליידיק וויגעלע“ אין „אונטער יאַנקעלעס וויגע-לע“ פון קאַפּשטיין, שרה און קאַץ, בנימין, „אַנטאַלאָגיע פון וויגלידער“, ניו-יאָרק-תל-אביב, 1976.

קולבאַק, משה, „ליד וועגן ציגעלע“, ציטאַט, י. ח. בילצקי, ווי אויבן, ז. 312.

שטוקער-פאַיק, מאַשאַ, „די ציגן פון חנינא בן דוסא“ אין „גוט יום-טוב“, לידער און לעגענדעס, בוענאַס איירעס, 1957.

שלום עליכם, „דער פאַרפישופטער שניידער“ אין „אַלע ווערק פון שלום עליכם“, פאַרווערטס-אויסגאַבע, ניו-יאָרק, 1944.

שולשטיין, משה, „יידיש וויגליד אין 16-טן יולי“ אין „אַ בוים צווישן חורבות“, פאַריס, 1947.

תנ"ך — איבערזעצונג פון יהואש.

העברעיִשע :

בונדהיימר, שמעון, „החי בארץ ישראל“, דביר, תל-אביב, 1953.

ביאַליק, ח. נ., „ספר האגדה“, מבוחר האגדות שבתלמוד ובמדרשים, תל-אביב, תרצ"ו.

- בילצקי, י.ח., "איציק מאנגר", ישראל-בוך, תל-אביב, תשל"ו-1976.
גפן, מנשה, "מתחת לעריסה עומדת גדיה", ספרית פועלים, תל-אביב, 1986.
וילנאי, זאב, "אנציקלופדיה לידיעת הארץ", הוצאת "ידיעות אחרונות", ירושלים-תל-אביב, תשט"ו-1956.
זהר, צ. וקולב, א., "הגראפיקה הישראלית", ספרית פועלים.
יעקובוביץ, א.ל., "עולם האגדה", ספר מיתולוגיה, הוצאת שלמה שרברק, תל-אביב, 1951.
ססיל רות, בצלאל, "האמנות היהודית", מסדה, תל-אביב, תשכ"א.
עמישי-מיזליש, זיוה, "יעקב שטיינהרט", דביר, ירושלים-תל-אביב, תשמ"ב.
פאראנדובסקי, יאן, "מיתולוגיה, אגדות יוון ורומה", הוצאת א. זלקוביץ, תל-אביב.
פליקס, יהודה, "הצומח והחי במשנה", הוצאת המכון לחקר המשנה, ירושלים-תל-אביב, תשל"ב.

פרעמדשפראַכיקע :

- Alexander Nikolajewicz Afanasiew — *Narodnie ruskie skazkie*, t. 1. Moskwa, 1957-1958.
Ludwig Arnim und Klemens Brentano — *Des Knaben Wunderhorn*, Heidelberg, 1805-1808.
J. Chevalier — *Dictionnaire des Symboles*, Seguers, 1973.
Jean Paul Clébert — *Bestiaire Fabuleux*, Albin Michel, Paris 1971.
H. R. Davidson — *Gods and Myths of Northern Europe*, Pinguin Books, England, 1964.
Maurice H. Fabridge — *Studies in Biblical and Semitic Symbolism*, London, 1923.
Fred Gettings — *Fade and Prediction*, N.Y. Exeter Books, 1980.
Sergius Golowin — *Symbole aus dem Sagenkreis der weisen Frauen*, Lexicon der Symbole, Fuorier-Verlag, Wiesbaden.
Goodenough — *Jewish Symbolism in Greco Roman Period*.
Michael Grant and John Hazel — *Who's Who in classical Mythology*, Weidenfeld and Nicholson, London, 1973.

- Robert Graves — *Introduction in New Larousse Encyclopaedia of Mythology*.
- James Orchard Halliwell — *The Nursery Rhymes of England*, 1882.
- Edith Hamilton, *Mythology*, A Menton Book, New York, 1940, 1942.
- Heinrich Heine — *Der Rabbi von Bacharach*, Sämtliche Wercke, Band 2, Winkler-Verlag, München.
- K. Kohler — *Sage und Song im Spiegel des jüdischen Lebens*, Zeitschrift für die Juden in Deutschland, Jewish Encyclopaedia, T. VI, pp. 127, 128.
- Marianne Oesterreicher-Mollwo — *Herder-Lexicon der Symbole*, 1978.
- Manfred Lurker — *Wörterbuch der Symbolik*, Kröner-Verlag.
- Alexander S. Murray — *North and Old German Mythology*, Tudor Publishing Company, New York.
- W.H.D. Rouse — *Gods, Herd and Men in ancient Greece*, New American Library, New York, 1957.
- Maximilan Rudwin — *The Devil in Legend and Literature*, The Open Court Publishing Co., Illinois, 1959.

אינדעקס פון נעמען

<p>גאלדשטיין, דוד 115 גוטמאן, נחום 140 גלאנץ-לעיעלעס, אהרון 59 58 56 גליצענשטיין, חנוך (הענריק) 140 געבירטיק, מרדכי 53 געלבארט, מיכל 53 גפן, מנשה 33 גראדע, חיים 125 117 116 גראָס, חיים 140 גראָסבארד 86 דאָפניס און קלאָע 144 דאָרע, גוסטאָוו 146 דוד המלך 146 22 דיאַנאָ 141 דיאַניזעס 11 10 דע־גאַספּערי, ערנסט 146 דעניקין 103 דריי, שיקע 118 האַליוועל, דזשעמס אַרכאַרד 42 היידרום 13 היינע, היינריך 40 15 היקס, עדואַרד 146 הלל, תנא 37 העלער, בינם 54 הערא 12 9 הערמעס 12</p>	<p>אגני 15 אדונים 10 אָדין 14 13 אָדלער, הערמאַן 41 אהרון הכהן 127 אויערבאָך, אפרים 103 אַטענאַ 12 איינהאַרן, דוד 103 52 אַמאַלטעיאָ 152 31 30 29 9 אמון 16 אַנדערסען, האַנס קריסטיאַן 11 אַפּאַלאָ 12 10 אַפּאַנאַסיעוו, אַלעקסאַנדער ניקאַ- לאַיעוויטש 44 אַפּראָדיטע 12 11 10 אַשעראָוויטש,, הירש 107 106 104 112 111 110 108 באַקוס 11 10 ביאַלאַסטאַצקי, ב.י. 97 בילעצקי, בילצקי, י.ח. 51 33 7 117 113 112 103 80 58 56 134 128 127 125 119 בעקער, אַבראַם 7 6 5 בערנשטיין, משה 140 98 בערנשטיין, ש. 98 ברענטאַנאַ, קלעמענס 39 גאַדלפּאַדען, אַבראַם 102 99</p>
--	--

לאַנדוי, זישע 56	וואַרשאַווסקי, מאַרק 48
לונג 110	וויינינגער, פריד 84
לוקאַווסקי, י. 46	ווענוס 10
לי, מלפה 99	
ליאַקעם, ברחן 129	זיגעלבוים, אַרטור 128
ליבינוזאָן, זאַלמען (זלמן) 44	זינגער, שיקעלע 89
ליטוואַק, א. 52	זעוס 9 10 14 31
לייוויק, ה. 120 121 123	זעלצער, חיים 87
ליסיצקי, אליעזר 140 141	זשיטניצקי, מאַרק 140
לעהמאַן, רודאַלף 141	
לערער, יאַנקל 129	חנינא בן-דוסא 22 23 24 25 26
	חרץ, מאיר 82
מאַילאַ, אַריסטיש 146	
מאַלאַדאַווסקי, קאַדיע 5 59 61 62	טאַפּ, שמואל 118
מאַנגער, איציק 6 33 34 55 56	טהאַר 14
58 59 63 64 66 72 74 80 93	טישינסקי, דוד 140
102 104 125 126 127 128 130	טקאַטש, מאיר-זימל 119
מאַרסיאַס 12	
מאַרקיש, פּרץ 100 102 131	יהואש 20 21 123
מידאַס 12	יהושוע בן-נן 98
מילע, אוגוסט 146	יהודה 19
מענדעלע מוכר ספרים 51	יוחנן, ר' 27
מערזער, אריה 140 141	יונג 9
משה רבנו 18 22 146	יופיטער 9 29
	יעזוס (ישו) 11
נאַדיר, משה 101	יעקב 70, 141
נאַטל 64 65	ישעיהו 111 122 123 145 146
נח 55 62 63	יתרו 18
סוצקעווער אברהם 68, 69, 102	כהן, י. ל. 81 95
סטעלאַ פּראַנק 141	כ"ץ, אַלעף 54 56 119
סיגאל י. י. 133	כ"ץ, קאַץ, בנימין 54 136
סילענע 10	לאַבקאַווסקי, דוד 140

אברהם בעקער

קאנסטאנטינאָוסקי משה 137	ענדימאָן 10
קאָפּלאָן, תנחום (אַנאַטאָלי)	עסקולאַפּ 10
142 140	
קאָפּשטיין, ברכה 54	פּאָן 10 11 12 16 146
קולבאַק, משה 78 79 80	פּאַלאָטינאָ מ. 146
	פּאַפּיערניקאָוו, יוסף 134
ראָבערטס, דאָויד 146	פּאַרטער, י.ל. 146
ראָמולוס 29	פּאַריס 12
רובין, ראובן 143	פּיקאַסאָ, פּאַבלאָ 146
רעמבראַנד 146	פּעטליוראַ 125
רעמוס 29	פּריאַם 12
	פּריאַפּוס 12
שאַגאַל, מאָרק 140 141 143 144	פּרין, י.ל. 38 50 73 74 80
145	
שולשטיין, משה 138	פּיכמאַן יעקב 70 136
שטוקער-פּאַיוק, מאַשאַ 22	פּרידמאַן, אַדעלאַ 135
שטיינהאַרט, יעקב 143	פּרידמאַן יעקב 71 72
שטערנבערג יעקב 138	פּעפּער, איציק 135
שלום עליכם 93	
שלמה המלך 20	צייטליך, אהרן 74
שמעון בן לקיש, ר' 28	צעסלער, שמואל 45
שמעון אלי 93	קאַהלער, ק. 41 42
	קאַלניק אַרטור 140
תמר 19	